

ŠKOLA KOJA ODGAJA

Problemi u ponašanju - strategije prevencije i intervencije

CENTAR ZA OBRAZOVNE INICIJATIVE STEP BY STEP

Priredile: Radmila Rangelov Jusović i Gena - Sanja Handžar

STEP BY STEP

Priredile:

Radmila Rangelov Jusović

Gena - Sanja Handžar

ŠKOLA KOJA ODGAJA

Problemi u ponašanju - strategije prevencije i intervencije

Sarajevo, 2009. godine

Izdavač:

Save the Children UK & Centar za obrazovne inicijative Step by Step

Za izdavača:

Danijel Hopić & Radmila Rangelov – Jusović

Lektura i korektura:

Ana Hafner

Dizajn:

SaVart, Sarajevo

Tiraž:

200 primjeraka

Adresa izdavača:

Save the Children UK

Program u Jugoistočnoj Evropi – B&H

Čekaluša 52, 71 000 Sarajevo

Tel: +387 (33) 258 565, 258 566, 258 535

Faks: +387 (33) 258 536

E-mail: info@savethechildren-uk.org.ba

Adresa izdavača:

Centar za obrazovne inicijative Step by Step

Kralja Tvrtka 1, Sarajevo

Tel / fax: + 387 33 667 673

E-mail: office@coi-stepbystep.ba

Priručnik štampan u okviru projekta: *“Osiguravanje prava na kvalitetnu socijalnu zaštitu za kvalitetniji život ugroženih kategorija djece u Bosni i Hercegovini“*, koji finansiraju Evropska komisija i Save the Children UK.

Stavovi autora izraženi u ovom Priručniku ne odražavaju nužno stavove Evropske komisije.

SADRŽAJ

UVOD

1. ODGAJATI „DOBRO DIJETE“

- „DOBRO DIJETE“ – ŠTA JE TO?
- ŠTA JE ODGOJ?
- PROBLEMI U PONAŠANJU – UZROK ILI POSLJEDICA

2. PODRŽATI RAZVOJ DJECE

- KAKO SE DJECA RAZVIJAJU I ŠTA IM JE POTREBNO
- SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ
- TEMPERAMENT
- RAZVOJ SLIKE O SEBI, SAMOPOUZDANJA I SAMOPOŠTOVANJA

3. ŠKOLA KOJA ODGAJA – KAKO POČETI?

- USMJERENOST KA ZAJEDNIČKOM CILJU
- FIZIČKO I EMOCIONALNO OKRUŽENJE
- UPRAVLJANJE RAZREDOM

4. PREVENCIJA PROBLEMA U PONAŠANJU

- STVARANJE ZAJEDNICE
- RUTINE I PRAVILA

5. STRATEGIJE INTERVENCIJE

- ODGOJNI POSTUPCI KOJI DJELUJU
- ODGOJ LOGIČKIM POSLJEDICAMA
- KONTINUIRANE INTERVENCIJE I UPRAVLJANJE PROCESIMA U RAZREDU
- RAZREDNI SASTANCI
- PROBLEMI U PONAŠANJU – MOGUĆI UZROCI I DJELOVANJE

6. PARTNERSTVO S PORODICAMA

BRINITE O SEBI I DRUGIMA

BIBLIOGRAFIJA

UVOD

Opšti je dojam da su problemi u ponašanju djece u porastu. Sa jedne strane za to postoje brojni dokazi i statistički podaci koji ukazuju na porast vršnjačkog nasilja, maloljetničke delikvencije, porast broja djece koja konzumiraju alkohol ili drogu, dok se, sa druge strane, stvara dojam da su roditelji i škola „nemoćni“ da se nose sa promjenama u društvu i navedenim pojavama. Nastavnici se žale da su današnja djeca sve više „neodgojena“ te da su problemi, koji se tiču discipline, sve ozbiljniji. Odgovornost za ovakvo stanje se prebacuje sa škole na porodicu, sa porodice na institucije sistema, medije, a onda opet na školu. Pritisak javnosti i akcije koje se poduzimaju najčešće su usmjerene na pooštavanje kaznenih i represivnih mjera, veća ulaganja u izgradnju institucija za maloljetne delikvente, uvođenje novih predmeta u odgojno-obrazovne ustanove i slično. Djeca sa problemima u ponašanju se stigmatiziraju i tretiraju kao „smetnja“, nešto što treba ukloniti sa ulica i „skloniti sa očiju“. Problemi se rješavaju tek kada se jave, a rijetko ko postavlja pitanje kako je do toga došlo, zašto se djeca ponašaju na takav način i šta bismo trebali učiniti kako bismo na vrijeme spriječili pojavu problema.

Korijen problema u ponašanju se najčešće traži u samom djetetu pa se tvrdi da dijete nešto ne može ili neće. Varijacije ovakvog pristupa rješavanju problema ogledaju se i u sljedećim modelima:

- „Unutar djeteta“ – problem je u djetetu i ono treba da se mijenja
- „Lični deficit“ ili „patološki model“ – fokus na djetetovu krivicu ili greške
- „Medicinski model“ – dijagnosticirati problem i osigurati „liječenje“

Smještanje uzroka problema u porodicu i porodične prilike je, također, čest slučaj, ali ni to nije ništa korisnije od smještanja uzroka problema u samo dijete. Jednako tako, nemamo pravo suditi da dijete, koje pokazuje neke oblike problema u ponašanju, automatski dolazi iz „disfunkcionalne“ porodice, iz porodice koja „ne brine o djetetu“ ili mu „pretjerano popušta i udovoljava“. Porodice rade ono što mogu u skladu sa svojim znanjima, sposobnostima, resursima koji su im na raspolaganju i podrškom koja im se pruža.

Mi možda ne možemo promijeniti djetetovu porodicu i mnoge okolnosti u kojima djetetova porodica živi, ali ih možemo razumjeti. Ne možemo uticati na djetetova iskustva iz prošlosti, niti možemo uticati na posebne potrebe koje neka djeca imaju ili na neke karakteristike njihove ličnosti. Ono što najdirektnije možemo promijeniti su karakteristike razrednog i školskog okruženja u kojem djelujemo, kao i naš vlastiti pristup, prije svega u sagledavanju uzroka problema, a potom i u odabiru akcija kojima ćemo djelovati. Tek na taj način mi pravimo promjenu u iskustvima koja djeca doživljavaju u školi, a koja ih oblikuju i utiču na njihovo učenje i razvoj. Možemo preispitati na koji je način i u kojoj mjeri pitanje odgoja zastupljeno u školskom kurikulumu, da li su postavljena jasna očekivanja i objektivno sagledani ishodi u

pogledu socio-emocionalnog razvoja djece, kako se oni prate i na koji način škola sistematski i planski djeluje kako bi ostvarila očekivane ishode za svako dijete. Možemo preispitati vlastita razmišljama i strategije te vlastita uvjerenja i vrijednosti koje utiču na naše razumijevanje značenja određenog ponašanja.

Stoga je prvenstvena svrha ovog priručnika da pomogne profesionalcima i, posredno porodicama, da bolje razumiju uzroke određenog ponašanja djece, stvore uslove u okruženju i primijene strategije kojima se pomaže djeci da razviju različite socijalne vještine, uspostave samoregulaciju, razviju empatiju i druge važne vještine koje su preduslov za efikasnu socijalizaciju, odnosno, da nauče osnovne mjere kojima se osigurava prevencija problematičnog ponašanja, kao i adekvante mjere za intervenciju, kada se ono ispolji.

Centar za obrazovne inicijative Step by Step

1. ODGAJATI „DOBRO DIJETE“

„DOBRO DIJETE“ – ŠTA JE TO?

ŠTA JE ODGOJ?

**PROBLEMI U PONAŠANJU – UZROK ILI
POSLJEDICA**

„DOBRO DIJETE“ – ŠTA JE TO?

Učestale debate i rasprave o tome šta je potrebno da djeca nauče u školi, koji su školski predmeti i sadržaji važni, kako bi trebalo da izgledaju udžbenici, kada bi djeca trebala krenuti u školu i slično, ukazuju na to da se sve više u drugi plan stavlja odgojna funkcija škole. O potrebama djece, a posebno o potrebama koje se tiču socio-emocionalnog razvoja djece, rijetko se govori. Istovremeno, kada je riječ o postavljanju dugoročnih ciljeva odgoja i obrazovanja za djecu, nastavnici, roditelji pa i drugi članovi zajednice su jednoglasni u tome da svako dijete treba da razvije socijalne vještine, stekne i održi prijateljstvo za cijeli život, razvije samopouzdanje i samopoštovanje, snalazi se i dobro funkcioniše u društvu, da se „pristojno ponaša“ i da bude „odgojeno“. Pitanje je, međutim, šta podrazumijevamo pod ovim pojmovima, šta mislimo kada kažemo da je dijete „dobro“, da se „pristojno ponaša“, da je „odgojeno“? Drugo važno pitanje je šta mi, odrasli, radimo kako bismo pomogli djeci da razviju socijalne vještine i šta poduzimamo kako bismo djecu „odgojili“?

Pitanje odgoja nikada nije gubilo na svojoj aktuelnosti. No, biti „dobro dijete“ predstavlja relativan i rastegljiv pojam, koji je uslovljen očekivanjima i društvenim normama koje dominiraju u određenom vremenu i određenom kulturološkom kontekstu. Očekivanja, koja su postavljana pred djecu su se mijenjala u zavisnosti od toga kako je društvo percipiralo djecu, kako je razumijevalo njihove potrebe i mogućnosti, na koji način se shvatala uloga djetinjstva, škole, koje su bile temeljne vrijednosti tog društva, i sl.

U zavisnosti od toga da li je društvo bilo više fokusirano na konformizam ili individualizam, „dobro dijete“ se opisivalo kao „dijete koje se vidi, a ne čuje se“, „koje radi ono što mu odrasli kažu“, „koje se ni po čemu ne izdvaja od drugih“, ili, sa druge strane, kao dijete koje „misli svojom glavom, ima svoj stav i zna se zauzeti za sebe“.

“Današnja djeca vole luksuz, imaju loše navike i ponašanje, suprotstavljaju se autoritetu, pokazuju nepoštovanje prema odraslima oko njih. Današnja djeca su tirani, a ne pomoć u svojim kućama. Ne ustaju kada odrasli ulaze u kuću. Suprotstavljaju se svojim roditeljima, brbljaju pred društvom, halapljivo jedu slatkiše za stolom i tiraniziraju svoje učitelje.”

Socrates, 469-399 PNE

U današnje vrijeme, mnogi roditelji i drugi odrasli od djeteta očekuju da u isto vrijeme „sluša šta mu mi kažemo“ i „da ima vlastiti stav“, ili kažu: „važno je da se dobro uklapa u sredinu“ i istovremeno vjeruju da je važno i očekuju od djeteta da „razvija vlastitu individualnost“. Ovako suprotstavljena očekivanja i vrijednosti na kojima se u današnje vrijeme istovremeno insistira,

podjednako zbunjuju i roditelje i nastavnike, a djeci se šalju zbunjujuće poruke o tome šta se od njih očekuje i kako biti „dobar“.

Za početak, važno je znati:

- Ponašanje djeteta uvijek ima neko značenje i smisao, a javlja se kao rezultat nastojanja da se iskomunicira određena potreba ili želja.
- Dijete ponavlja ponašanja za koja dobija podršku i koja mu donose osjećaj uspješnosti.
- Dijete se obeshrabruje i frustrira kada njegovo ponašanje ne dovodi do željenog cilja pa tada reaguje neadekvatnim, neprihvatljivim ponašanjem (ukoliko ga ne podučimo drugim, prihvatljivim načinima).
- Ponašanje je kontekstualno. Svrha i značenje ponašanja su, barem jednim dijelom, povezani sa okruženjem u kojem se ono dešava.
- Da bismo adekvatno reagovali na ponašanje moramo razumjeti svrhu ili namjeru određenog ponašanja i tek onda napraviti plan intervencije.
- Neadekvatno ponašanje, uzrokovano nerazvijenim socijalnim vještinama, ukazuje na to da moramo raditi na razvijanju tih vještina.
- Potrebno je uticati na faktore okruženja koji doprinose ovakvom ponašanju.

ŠTA JE ODGOJ?

- **Odgoj** je sistemski organizovan proces kojim se izgrađuju pozitivne osobine ličnosti, stavovi, pogled na život i svijet, te karakterne i moralne, radne i društvene vrijednosti. U nastavi se ostvaruje dosljednom realizacijom konkretnih odgojnih zadataka.
- **Odgoj** je proces društvene integracije i kulturne transmisije putem kojeg se, u okviru konkretnih povijesnih, obiteljskih, društvenih situacija, stvara i kreira ličnost.
- **Odgoj** je svjesna djelatnost kojom se razvijaju intelektualne i socijalne vještine za aktivno i korisno / odgovorno sudjelovanje u društvu.
- **Odgoj** je razvoj samosvijesti, samostalnosti, samopoštovanja, samokritičnosti.
- **Odgoj** je holistički i cjeloživotni proces usvajanja znanja, vještina, vrijednosti i perspektiva koje su nužne za promicanje dostojanstva osobe i demokratskog društva.

“Ideja koju imamo o odgoju, zavisi očito, o ideji koju imamo o čovjeku i njegovom određenju. Otuda principi i ciljevi odgoja.”

Laberthonniere

Veliki je broj definicija odgoja koje možemo pronaći u literaturi. Međutim, bez obzira na to da li se odgoj sagledava iz ugla pedagogije, psihologije, filozofije ili sociologije, sve ove definicije odgoja govore o razvoju ličnosti u društvenom, socijalnom kontekstu, razvoju čovjeka kao socijalnog bića, razvoju vrijednosti, uvjerenja, morala i motivacije.

Kada je riječ o ciljevima odgoja i obrazovanja, oni se, u najkraćem obliku, definišu kao omogućavanje svakom djetetu da razvije svoje pune potencijale.

Ciljevi odgoja i obrazovanja obuhvataju i razvijanje niza sposobnosti kod djece, kao što su:

- Sposobnost da saslušaju druge i uzimaju u obzir različita stajališta; komuniciraju sa uvažavanjem;
- Razvoj samopouzdanja i samopoštovanja i sticanje dobre slike o sebi;
- Razvoj sposobnosti kritičkog mišljenja, rješavanja problema i donošenja dobrih odluka za sebe;
- Razvoj empatije i samokontrole, sposobnost razumijevanja vlastitih i emocija drugih ljudi;
- Iskazivanje vlastite osobenosti / različitosti uz uvažavanje i jednakopravan tretman drugih;
- Sposobnost za saradnju i rad u timu;
- Sposobnost i posvećenost da se odupru opresiji i diskriminaciji svake vrste;
- Razvoj osjećaja i interesovanja za važna društvena pitanja i probleme (izvan učionice);
- Razvoj dubljeg razumijevanja svih koncepata koji su važni za život u demokratskom društvu.

Pogledamo li pažljivo Delorova četiri uporišta obrazovanja¹, jasno je da prva dva: „učiti znati“ i „učiti činiti“ govore o obrazovanju, tj. usmjerenosti na sticanje znanja i osposobljavanje za kritičko mišljenje kao i na razvoj vještina za njihovu primjenu u životu u novim i drugačijim situacijama, dok naredna dva uporišta: „učiti biti“ i „učiti živjeti sa drugima“, potertavaju važnost odgoja i razvoja ličnosti.

- **„učiti živjeti zajedno, učiti živjeti s drugima** – human odnos prema drugim ljudima, saradnja, međusobno uvažavanje, nenasilno rješavanje sukoba; poučavanje o raznolikosti ljudskog roda ali i odgajanje svijesti o sličnostima među ljudima i njihovoj međuovisnosti. Želimo li razumjeti druge, moramo poznavati sebe!“
- **„učiti biti** – razviti samostalnost u donošenju odluka i veći osjećaj odgovornosti u ostvarivanju zajedničkih ciljeva; upoznati sebe i iskoristiti sve osobne talente.“

Cilj načela “Učiti biti” mogao bi se definisati i kao:

“... razvitak i potpuno ostvarenje ljudi, u punoj raskoši njihovih osobnosti, složenosti njihovih oblika izražavanja i njihovih različitih uloga – kao pojedin(a)ca, članova obitelji i zajednice, građana i proizvođača, izumitelja tehnika i kreativnih sanjalica”.²

Naravno, ovakvu podjelu četiri potporna obrazovanja na “obrazovne” i “odgojne” nužno je posmatrati uslovno jer sva četiri segmenta su međusobno povezana i neodvojiva, jednako kao što se u polusloženici, kojom se izražava odgojno-obrazovna uloga škole, odgoj i obrazovanje ne mogu razmatrati jedno bez drugoga. Nema učenja bez socijalne interakcije. Dijete ne uči ukoliko se ne osjeća uvažanim i prihvaćenim. Kooperativno učenje iziskuje niz socijalnih vještina. Isto tako, sposobnost da živimo sa drugima, uvažavamo njihove osobnosti i različitosti, podrazumijeva mnoštvo znanja i promišljanja kao i različite vještine. Drugim riječima, ukoliko škola želi da vrši svoju odgojnu funkciju, ona mora utemeljiti sve svoje aktivnosti na navedenim principima i sistematski i planski djelovati kako bi podržala razvoj svakog djeteta i osigurala da se razvije u ostvarenu i sretnu ličnost, ličnost koja ima samopouzdanje i samopoštovanje, dobru sliku o sebi, koja efikasno saraduje sa drugima i ima bogat socijalni život.

Živjeti u uvjerenju da možemo realizovati kvalitetan nastavni proces zanemarujući razvoj ličnosti, vodi nas ka sigurnom neuspjehu. Djeci je danas, možda više nego ikada do sada, potrebna podrška i vođenje kako bi se nosili sa svim poteškoćama koje im donosi život u kompleksnom društvu 21. vijeka.

¹ Delors i sar. 1996., 1998.

² Edgar Faure, 1972.

PROBLEMI U PONAŠANJU – UZROK ILI POSLJEDICA

Kada djeca ispoljavaju određene probleme u ponašanju u školi, čest je slučaj da nastavnici i škole na ove probleme gledaju kao na prepreku, smetnju neometanom odvijanju nastave, tj., kao na uzrok poteškoća nastavniku i školi u obavljanju njihovog posla. Ne sagledavaju se mogući uzroci koji su doveli do ovakvog ponašanja djeteta, nego se odmah poduzimaju akcije kako bi se dijete „popravilo“ i / ili „kaznilo“, a uspjehom se smatra prestanak ispoljavanja ponašanja koje je označeno kao „problem“ ili kao „uzrok“ ometanja nastave.

U mnogim slučajevima ispoljavanja problematičnog ponašanja nastavnici šalju dijete pedagogu, kao da će ih pedagog „popraviti“ i vratiti u razred „dobre“. Ovo najbolje ilustruje zamjenu teza u kojoj se škola javlja, ne kao odgojno-obrazovna ustanova u kojoj rade odgovorni profesionalci osposobljeni da podstaknu dječiji razvoj, prilagođavajući uslove i pristup potrebama djece, već kao ustanova koja nastoji „iskrojiti“ djecu prema „šnitu“ nastave, nastavnika i kurikuluma, čime čak i generiše pojavu određenih problema u ponašanju i pogoršava ih.

Potrebno je stalno preispitivati u kojoj mjeri je škola uspješna u ostvarivanju svoje odgojno-obrazovne funkcije, da li postoji sistematsko praćenje realizacije odgojno-obrazovnih ciljeva te strateško planiranje mjera prevencije i intervencije u koje su na smislen način uključene i porodice pa i drugi članovi zajednice.

Namjera nam je da, u sklopu poglavlja ovog priručnika, predočimo odgovarajući sadržaj i pokrenemo niz pitanja koja mogu potaknuti nastavnike i škole da preispitaju djelotvornost strategija koje primjenjuju radi prevencije pojavljivanja problema u ponašanju, kao i metoda i postupaka kojima reaguju kada se problemi pojave, tj., da preispitaju vlastitu djelotvornost u odgoju i obrazovanju sretne djece. Ovaj priručnik ne daje gotova rješenja, niti recepte. On nudi ključne ideje, smjernice i primjere, zasnovane na rezultatima istraživanja, za stvaranje klime i prakse koja na najbolji način podržava socio-emocionalni razvoj djece u školi.

2.

PODRŽATI RAZVOJ DJECE

**KAKO SE DJECA RAZVIJAJU I ŠTA IM
JE POTREBNO**

SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ

TEMPERAMENT

**RAZVOJ SLIKE O SEBI,
SAMOPOUZDANJA I
SAMOPOŠTOVANJA**

KAKO SE DJECA RAZVIJAJU I ŠTA IM JE POTREBNO?

Spoljni faktori određuju razvoj djeteta mnogo prije njegovog rođenja. Dijete se razvija kao jedinstvena ličnost i svi razvojni segmenti su međusobno povezani i uslovljeni. Razvoj djece nije linearan, ravnomjieran proces, već proces koji se odvija u fazama kroz koje svako pojedino dijete prolazi individualno određenim tempom. Ponašanje djece rezultat je i posljedica njihovih iskustava u različitim fazama razvoja, karakteristika okruženja u kojem odrastaju, modela ponašanja koje imaju u okruženju, kao i prilika da stiču i razvijaju različite vještine. Svako ponašanje djeteta ima određenu svrhu i smisao. Nastojeći da interpretiraju sopstveno iskustvo i shvate smisao svijeta oko sebe i sebe u svijetu, još u najranijim godinama djeca razvijaju niz temeljnih vještina koje im u tome pomažu. Ponašanje koje dijete ispoljava je u direktnoj vezi sa stepenom razvijenosti ovih vještina:

- **Razvoj slike o sebi i ličnog identiteta** – način na koji djeca vide sebe u odnosu na druge
- **Razvoj samopouzdanja** – da li imaju ili ne pozitivna osjećanja u odnosu na sebe
- **Razvoj samoefikasnosti** – da li vjeruju da mogu imati uticaj na svijet oko sebe i svoj život
- **Razvoj samokontrole** (samoregulacije) – sposobnost da kontrolišu sopstvene želje i emocije i odlože trenutno zadovoljenje potreba u ime dugoročnih ciljeva
- **Razumijevanje odnosa** – šta uče o drugima i svom odnosu sa njima
- **Generalna konceptualizacija svijeta** i značenja određenih aspekata života – da li je svijet sigurno mjesto za istraživanje ili zastrašujuće mjesto u kojem ne treba ulaziti u rizike ili je čak mjesto u kojem se treba boriti za život
- **Razvoj empatije** – sposobnost da razumiju unutrašnja stanja drugih osoba

*„Ja sam
Uistinu
Kralj,
Jer znam kako
Da vladam sobom“*

Pietro Aretino, 10 May 1537

Mnogostruka iskustva koja djeca stiču u najranijoj dobi su pozornica na kojoj vježbaju niz vještina koje su im potrebne kako bi ostvarili dobre odnose sa okolinom i razvili viđenje sebe. Stimulativno okruženje te svjesni napor i podrška odraslih presudna je za poticanje procesa razvoja ovih vještina.

Šta je potrebno djeci?

Mnogo je faktora koji utiču na razvoj identiteta i ličnosti djeteta kao i preduslova za razvoj dobrih odnosa sa drugima. Neki od njih su neefikasni ili čak destruktivni, sa dugoročnim

posljedicama, kao što su, na primjer, zastrašivanje i posramljivanje djeteta, stres, kompetitivnost, niska očekivanja i sl., dok su drugi djelotvorni i njegujući. Ono što je djeci potrebno da bi se razvijala su:

- **Toplina i brižnost**

Djetetu treba osjećaj da je sigurno i zbrinuto, da je odraslima stalo do dobrobiti djeteta, da nema razloga za strah i da ima kome da se obrati za pomoć, da uvažavamo njegove potrebe, da ga slušamo i dr.

- **Prihvatanje**

Dijete treba osjećaj pripadanja, da ga smatraju vrijednim i uvažavaju ga takvim kakvo jeste, da ga se cijeni i doživljava vrijednim članom zajednice.

- **Jasne granice** koje se primjenjuju konzistentno, ali fleksibilno

Dijete treba odrasle koji će mu pomoći da se snađe u svijetu oko sebe, da mu pokažu granice koje ga čine sigurnim, ali da mu ostave dovoljno prostora da nauči da donosi dobre odluke za sebe i ima osjećaj slobode.

- **Razvojno primjerena očekivanja**

Dijete želi da se osjeti kompetentnim i uspješnim u skladu sa sopstevnim mogućnostima i stepenom razvoja.

- **Strukturirani, podržavajući i razvojno primjereni pristupi rješavanju problema**

Djeci je potrebno pružiti prilike da nauče kako da rješavaju probleme na prihvatljiv način, mora im se pomoći da nauče različite modele i pristupe u rješavanju problema, steknu samokontrolu ali i da nauče da traže pomoć.

- **Adekvatni modeli za učenje**

Djeca uče ono što vide. Odrasli trebaju biti svjesni svoje uloge i konzistentno se ponašati na način na koji to očekuju i od djece.

- **Pozitivna povratna informacija** od, za djecu važnih, odraslih

Djeci je potrebna verbalna podrška i ohrabrenje, potrebna im je jasna poruka da je njihovo ponašanje primijećeno i uvaženo.

- **Odrasli koji su jednako spremni da slušaju kao i da govore**

Djeca su jedinstvene ličnosti koje žive sad i danas, a ne „mali ljudi“ koji se pripremaju za život. Umjesto da im stalno govorimo šta da rade kako bi „naučili“, trebamo znati slušati djecu, njihove potrebe i osjećanja i način na koji oni doživljavaju svijet oko sebe.

- **Fer odnosi**

Djeca nisu ista ali su jednakopravna. Svako dijete treba osjećaj da se prema njemu ponaša jednako i fer kao i prema drugoj djeci, ali i da su sva druga djeca jednako tretirana bez obzira na različitost.

- **Prilike da budu djeca**

Djeca treba da razvijaju svoju prirodnu radoznalost, da se igraju, kreću, istražuju, griješe bez straha od kazne, da grešku vide kao priliku za učenje.

- **Prilike da dožive uspjeh**

Svakom djetetu je potrebna prilika da se osjeti uspješnim, da se „takmiči“ sa samim sobom, a ne sa drugima i da svaki uspjeh djeteta bude prepoznat i proslavljen.

SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA

Socio-emocionalni razvoj djeteta često se vezuje uz pojam socijalizacije, procesa kroz koji dijete usvaja vrijednosti po kojima je uređeno određeno društvo i ponaša se u skladu sa društveno prihvatljivim normama. Socio-emocionalni razvoj je mnogo složeniji i predstavlja temelj razvoja ličnosti. Razvoj socijalnih vještina, samopouzdanja i samopoštovanja značajniji je faktor za dugoročni uspjeh djeteta od njegovih kognitivnih sposobnosti. Tri su osnovna cilja socijalnog razvoja:

- stvaranje osjećaja o vlastitom biću;
- preuzimanje odgovornosti za sebe i druge;
- ponašanje na prosocijalan način.

Emocionalni razvoj djeteta djelimično je uslovljen nasljednim faktorima, odnosno neurološkom podražljivošću, ali je u većem obimu rezultat djelovanja okoline. Prije možemo reći da nasljedni faktori određuju „teži“ i „lakši“ način na koji dijete postaje svjesno sebe i svog bivanja unutar svoje okoline. Tokom sazrijevanja djeteta, okolina sve više oblikuje i modifikuje njegov način izražavanja emocija i uči ga društveno prihvatljivim oblicima izražavanja emocija što nazivamo *socijalizacijom emocija*.

Proces socijalizacije emocija događa se:

- **Posmatranjem i oponašanjem** – Djeca vide, primjećuju i obraćaju pažnju na ponašanje drugih, njihov način izražavanja emocija i njihov odnos i očekivanja prema djeci. Većina ljudi odrastanjem “odustaje od neposrednog gledanja” i vidi stvari i događaje u okviru naučenih shema i očekivanja.
- **U okviru modela ponašanja i očekivanja ljudi iz bliske okoline**. Dijete oponaša način i intenzitet emocionalnog izražavanja u svojoj neposrednoj okolini. Pojedine porodice pa i kulture, razlikuju se u načinu otvorenosti / suzdržanosti u izražavanju svojih osjećaja i uživanja u emocije svojih bližnjih.

- **Namjernim odgajanjem kontrole emocija od strane roditelja, odgajatelja,** postavljanjem granica prihvatljivog i neprihvatljivog izražavanja emocija, osobito izražavanja srdžbe. Dijete se usmjerava na smanjivanje intenziteta, potiče se na samokontrolu i uči odabiru društveno prihvatljivih oblika izražavanja emocija.

U tom vrlo zahtjevnom procesu usklađivanja svojih izvornih doživljaja i potreba s očekivanjima i ponašanjima okoline o kojoj dijete ovisi, kriju se mnoge prepreke za uravnotežen emocionalni razvoj. To je zato što odrasli često ne “vide” dijete, ne razumiju i teško im je prihvatiti dječije osjećaje koji stoje iza ponašanja koje ne odobravaju. Svojim reakcijama na iskazane emocije djece, odrasli često reaguju nespretno, na način da poistovjećuju emociju i potrebu djeteta sa njegovim ponašanjem. Vidjeti, razumjeti i prihvatiti osjećaje ne znači i odobravati ponašanje djeteta, ali bez toga će dijete teško usvajati drugačije načine izražavanja. Na primjer, djetetu se kaže: „Ne smiješ biti ljut, samo zločesta djeca se tako ponašaju, sram te bilo ...“; „Samo se bebe i mala djeca boje mraka ...“; „Dječaci ne plaču ...“; „Nemoj biti tužna, nemaš nikakvog razloga za loše raspoloženje ili brigu“; „Ne prenemaži se!“ i slično. Dijete će na takve izjave možda promijeniti način izražavanja emocija kako ne bi izazvalo ljutnju, brigu ili pridike odraslih. Umjesto da nauče otvoreno govoriti o onome što žele, što ih brine, kako dobiti ono šta im treba, djeca sakrivaju i zamagljuju stvarne osjećaje i brane se agresivnošću, povlačenjem ili uče biti nedirektna i manipulativna.

Djeci treba pomoć kako bi naučila da prepoznaju i imenuju svoje emocije, kako bi prepoznala emocionalna stanja drugih i dijelila sa njima svoje osjećaje, kako bi razumjela različite načine za iskazivanje svojih emocija i ponašanja u različitim emocionalnim situacijama. Djeca trebaju nekoga ko će ih saslušati, uvažiti njihovo emocionalno stanje i pomoći im da nauče socijalno prihvatljive načine za ispoljavanje i imenovanje svojih emocija.

Socijalne vještine i socijalna kompetencija

Dijete sa razvijenim socijalnim vještinama je povjerljivo, prijateljski nastrojeno prema drugoj djeci i sposobno razvijati prijateljske odnose s vršnjacima, istrajno u rješavanju problema, spremno da prihvati rizike, sposobno komunicirati bez frustracija i bijesa, sposobno da pažljivo sluša upute koje mu se daju i zna se zabavljati.

Socijalna kompetencija označava razvijanje i korištenje sposobnosti integriranja mišljenja, osjećanja i ponašanja radi ostvarivanja socijalnih odnosa i uloga na način prihvatljiv u datoj kulturi ili kontekstu.

U školskom okruženju ovi zadaci i ishodi uključuju efikasno učenje, zadovoljavanje socijalnih i emocionalnih potreba i razvijanje vještina i stavova koje djeca prenose i van školskog okruženja.

Sama riječ – socijalne *vještine*, ukazuje na to da je djeci potrebno pružiti mnogo prilika da posmatraju neko ponašanje, razumiju njegovu svrhu i posljedice, demonstriraju, analiziraju i vježbaju, vježbaju, vježbaju. Socijalne vještine se usvajaju i vježbaju jednako kao i matematičke ili motoričke vještine.

Nastavnici su često zbunjeni kada je u pitanju razvoj socijalnih vještina jer se one doživljavaju kao nešto što „dolazi samo od sebe“, što djeca nauče kod kuće pa se rijetko odvaja kvalitetno vrijeme kako bi se socijalne vještine usvojile i vježbale. Vjerovanje da su sadržaji podučavanja preobimni pa za razvoj socijalnih vještina ne ostaje dovoljno vremena, potpuno je pogrešno. Ukoliko djeca ne usvoje osnovne vještine, nastavnicima će biti potrebno sve više i više vremena za upravljanje procesom učenja a problemi će eskalirati.

Prije nego što razmotrimo neke od načina na koje možete podučavati socijalne vještine, u tabeli koja slijedi, nabrojaćemo neke važne socijalne vještine.

SOCIJALNE VJEŠTINE			
Opšte	U učionici	Sa vršnjacima	Sa odraslima
<ul style="list-style-type: none"> • Dijeljenje • Prihvatanje kritike • Prihvatanje "NE" kao odgovora • Molbe i izvinjenja • Praćenje uputa • Izražavanje emocija • Predstavljanje • Pokazivanje poštovanja • Čekanje na red • Kontrola bijesa • Prihvatanje posljedica • Poštovanje pravila • Prihvatanje poraza 	<ul style="list-style-type: none"> • Dolazanje na vrijeme • Korištenje prihvatljivog rječnika i tona • Postavljanje pitanja • Traženje pomoći • Ignorisanje onoga što ometa • Adekvatno privlačenje pažnje nastavnika • Ostajanje na zadatku • Poštovanje različitosti • Prihvatanje i davanje komplimenta • Radovanje uspjehu • Pomaganje drugima 	<ul style="list-style-type: none"> • Prihvatanje izvinjenja • Iskazivanje neslaganja sa poštovanjem • Pažljivo slušanje • Pokazivanje saosjećanja • Ohrabrivanje i hvaljenje • Dijeljenje obaveza • Održavanje prijateljstva • Reagovanje na izazivanje • Privlačenje pažnje • Nuđenje pomoći 	<ul style="list-style-type: none"> • Prihvatanje disciplinskih postupaka • Poštovanje rokova i dogovora • Poštovanje sigurnosnih pravila • Upoznavanje i predstavljanje • Reakcije na neprihvatljivo ponašanje odraslih

Mnogi odrasli ljudi nisu savladali navedene vještine koje su samo kratka lista onih koje su nam potrebne da bi efikasno funkcionisali u svakodnevnom životu. Svjedoci smo situacija kada ljudi ne čekaju na red, ne pozdrave se, ne znaju tražiti pomoć ili iskazati nezadovoljstvo. Nije naodmet da opet napomenemo – ove vještine se uče i uvježbavaju. Potrebno je da djeca razumiju njihovu svrhu kao i posljedice koje proizilaze ukoliko ih ne praktikujemo. Proces učenja socijalnih vještina iziskuje vrijeme, strpljenje i niz strategija o kojima ćemo govoriti u ovom

priručniku, ali one se prvenstveno razvijaju njihovim redovnim praktikovanjem i modelovanjem od strane nastavnika i drugih odraslih.

Koraci u podučavanju socijalnih vještina:

1. Razgovarajte o potrebi za sticanjem socijalnih vještina

Prije nego što počnete pomagati učenicima da unaprijede svoje socijalne vještine, oni moraju razumjeti zbog čega su one važne. Navedite primjere i razgovarajte o tome šta bi se desilo da se ljudi ne ponašaju na određeni način. Razgovarajte o tome kako bi neko ponašanje moglo da doprinese da se svi osjećaju bolje i efikasnije uče.

2. Odaberite jednu vještinu na kojoj ćete raditi

Kada podučavate socijalne vještine, najbolje je da se fokusirate samo na jednu vještinu u određenom vremenskom periodu. Možete, na primjer, početi sa vježbanjem davanja smislene pohvale i osnažiti svoj ranije izrečen stav da, na primjer, podrugljivi komentari na nečiji rad nisu prihvatljivi u vašoj učionici.

3. Podučite / demonstrirajte vještinu

Ovaj korak nije uvijek tako očigledan kako se to može učiniti. Nije dovoljno reći "budi dobar". Morate pomoći učenicima da jasno uvide šta tačno trebaju da urade i kažu kako bi unaprijedili svoje socijalne vještine. Napravite "T" tabelu za određenu vještinu i popunite je sa učenicima. "T" tabela sadrži dvije kolone: **VIDIM / ČUJEM**.

Primjer za davanje pohvale:

VIDIM: podignut palac, osmijeh, klimanje glavom

ČUJEM: Izvrsno! Znao sam da to možeš! Mislim da je odlično što si / kako si to uradio!
Sviđa mi se ... jer ...

Dajte i vi dobre primjere i pomozite im da se sjete šta je potrebno uraditi u nekoj situaciji. Demonstrirajte vještinu pred djecom, a onda zatražite od djece da probaju pred cijelim razredom, u manjim grupama ili parovima. Ovako možete vježbati i pozdravljanje, čekanje na red, slušanje, predstavljanje, ali i neke složenije koncepte kao što su odnos prema prijateljima, pomaganje drugima, proslavljanje uspjeha i sl. Imajte na umu – ništa se ne podrazumijeva. Od prvog razreda i dolaska djece u školu morate se pobrinuti da djeci objasnite svoja očekivanja u pogledu njihovih ponašanja i da im to ponašanje demonstrirate i utvrdite da su svi razumjeli pokazani primjer. Ovo se odnosi i na rutine i sve druge aktivnosti u učionici ali i u školi i van nje.

4. Vježbajte vještinu

Nakon razgovora i demonstracije, morate djeci omogućiti da odmah primijene naučenu vještinu. Na primjer, ako ste podučavali djecu vještini aktivnog slušanja, možete organizovati aktivnost u kojoj je neophodno da jedni drugima nešto objašnjavaju ili izveštavaju. Potrebno je da bude dovoljno prilika za vježbanje. Naoružajte se strpljenjem jer će djeci trebati vrijeme da ovakvo ponašanje internalizuju i primjenjuju u svim situacijama a ne samo u učionici. Vodite računa o tome da i vi konzistentno modelujete ponašanje kojem podučavate djecu.

5. Napravite pauzu kako biste promislili u miru

Ponekad, tokom strukturane aktivnosti vježbanja, dajte tihi signal za zaustavljanje aktivnosti. Pitajte ih kako im ide u primjeni nove vještine. Ako zapazite grupe ili pojedince kojima dobro ide, podijelite to sa cijelim razredom. Ohrabrite učenike da nastave vježbanje i koriste tu vještinu i u drugim prilikama. Nemojte ih kritikovati, posebno ne u fazi učenja. Radije ukažite na dobro ponašanje i podstaknite ga. Imajte u vidu da će uvijek biti dana i situacija kada će djeci biti teško da se ponašaju na određeni način. Budite fleksibilni.

6. Refleksija na kraju aktivnosti

Na kraju aktivnosti osvrnite se na sve što ste prethodno uradili. Razgovarajte sa učenicima o tome šta se dogodilo, šta su bili pozitivni efekti, šta je bilo teško, šta nije išlo. Tražite da učenici daju konkretne primjere i ohrabrite ih da postave lične ciljeve u primjeni ove vještine. Budite jednako fokusirani i na proces i na produkt rada. Važno je da djeca osjete da su svi uspješniji ako pomažu jedni drugima i rade kooperativno. Ukoliko ih samo opominjete, grdite ili sankcionišete rezultate rada, atmosfera će postati kompetitivna i biće vam teško da osnažite i osigurate dobre odnose u grupi.

TEMPERAMENT DJETETA³

Kao što smo već napomenuli, neki faktori koji utiču na ponašanje djeteta su urođeni. Jedan od njih je i temperament djeteta.

Šta je temperament?

- Temperament je način emocionalnog reagovanja neke osobe koji opisuje njenu ličnost i odgovarajuće reakcije na svijet oko nje.

³ Adaptirano prema: Know How for Parents. *Getting Along: Understanding Temperament*. Meld Publications, Minneapolis MN 55401, 2000. www.meld.org

- Svi smo rođeni sa temperamentom. To je očigledno i kod male djece po načinu kako reaguju na ljude i stvari oko sebe.
- Ne možemo izabrati temperament za sebe ili svoje dijete.
- Postoji veliki niz karakteristika temperamenta u svakom od nas.
- Ničiji temperament ili osobina nije bolji ili gori.

Temperament određuje:

- ❖ intenzitet reakcije na određene podražaje ili situacije;
- ❖ upornost, odnosno stepen fokusiranosti na zadatak;
- ❖ odnos prema vremenu, odnosno da li imamo „ugrađeni budilnik“ i sve radimo u tačno određeno vrijeme ili nam je to nevažno;
- ❖ osjetljivost na spoljne podražaje;
- ❖ prilagodljivost na promjene u okruženju, raspored rada i sl;
- ❖ energiju, odnosno nivo i intenzitet aktivnosti;
- ❖ reakciju na novine – od brzog uklapanja i prihvatanja do dugog procesa prilagođavanja;
- ❖ raspoloženje;
- ❖ stepen aktivnosti i dr.

Važno je posmatrati i razumjeti temperament djeteta, uvažiti karakteristike svakog djeteta i prilagoditi način rada djetetovom temperamentu. Za nastavnike je posebno važno da razumiju sopstveni temperament i to kako on utiče na percepciju djece koja imaju drugačiji temperament. Neki nastavnici lakše ostvaruju kontakt i (nesvjesno) podržavaju djecu koja su „mirna“ ili koja su „živa“. Budite svjesni da se takve stvari događaju i razvijte empatiju prema djeci koja imaju potrebe ili temperament koji su drugačiji od vaših.

RAZVOJ SLIKE O SEBI, SAMOPOUZDANJA I SAMOPOŠTOVANJA

*Slika o sebi:
Ko sam ja?*

*Samopoštovanje:
Kakav sam ja? Koliko vrijedim?*

*Samopouzdanje:
Šta sam u stanju učiniti?*

Razvoj samopoštovanja i samopouzdanja, odnosno dobre slike o sebi, uslovljen je načinom na koji je dijete prihvaćeno, uvaženo i voljeno kako u svojoj porodici tako i u školi i drugim socijalnim okruženjima. Škola tu igra posebno važnu ulogu jer se tu događa prvi djetetov kontakt sa širim okruženjem u kojem ono sebe vidi kroz oči drugih ljudi van porodičnog okruženja.

Sliku o sebi stvaramo cijelog života. **U periodu između ranog djetinjstva i adolescencije** djeca

počinju postavljati pitanja kakva su ona zapravo i razmišljati o sebi, nastojeći bolje razumjeti sama sebe. Stvarajući sliku o sebi stvaraju okvir za način doživljavanja svijeta koji ih okružuje i način komuniciranja s njim.

Ulaskom u **srednje djetinjstvo** (od 6. do 12. godine) mijenjaju se osjećaji djece prema njima samima. Slika o sebi postaje sve složenija i rafinisanija. Počinju shvatati da imaju jedinstvene kvalitete.

Djeca školske dobi imaju bolje i dublje razumijevanje ne samo toga što jesu nego i svojih vrijednosti i sposobnosti. Uključenost u socijalnu okolinu poput škole ili sportskog kluba potiče ih da se upoređuju s drugom djecom i sa slikom onoga što bi željeli biti. Takvo vrednovanje sebe u odnosu na idealnu sliku može im donijeti i pozitivne i negativne informacije o njima samima budući da počinju prepoznavati svoje jake strane i slabosti. Kroz takvo se vrednovanje počinju razvijati samopoštovanje.

Šta je samopoštovanje?

- ❖ Samopoštovanje je stepen uvjerenosti u sopstvene vrijednosti, snaga povjerenja u svoje ideje i misli, kao i dubina vjere u svoje postupke.
- ❖ Samopoštovanje nije urođeno, niti nasljedno. Ono se uspostavlja i mijenja tokom cijelog života pod uticajem odnosa sa drugima.
- ❖ Samopoštovanje više utiče na uspjeh u životu nego kognitivni razvoj.

Djeca koja imaju visoko samopoštovanje lakše se nose sa promjenama, spremnija su da rizikuju, griješe i uče iz grešaka, imaju bolje odnose sa drugim ljudima.

Samopoštovanje nam pomaže da:

- ❖ imamo povjerenje u sopstveno opažanje, sudove, izbore, odluke i postupke;
- ❖ razvijamo kreativnost u igri, istraživanju, učenju i druženju;
- ❖ budemo nezavisni u odnosima sa vršnjacima;
- ❖ vjerujemo da će nas zalaganje dovesti do povoljnih rezultata i čestog postizanja uspjeha u preduzetim aktivnostima;
- ❖ aktivno učestvujemo u grupnoj diskusiji i slobodu da bez ustezanja postavljamo pitanja;
- ❖ imamo povjerenje u druge, stupamo u česte interakcije sa drugima i lako sklapamo i održavamo prijateljstva, budemo uvaženi i prihvaćeni u grupi;
- ❖ hrabro razmatramo nove ideje;
- ❖ izrazimo svoj stav, čak i kada znamo da se drugi sa njim neće složiti.

Samopoštovanje se razvija cijelog života, ali je srednje djetinjstvo razdoblje u kojem djeca prvi put stvaraju složene procjene o tome koliko vrijede u odnosu na to ko su i šta su. Važno je znati da samopoštovanje nije odraz samo vlastitih procjena nego proizilazi i iz reakcija drugih ljudi, naročito osoba koje volimo i koje su nam važne. Ako su djeca prihvaćena, poštovana i pohvaljivana za to što jesu i kakva jesu, počće podjednako prihvatati svoje pozitivne i negativne strane te će se kod njih razviti odgovarajuće samopoštovanje. Međutim, ako ih roditelji i druge osobe koje su im važne omalovažavaju, vrijeđaju, okrivljuju i odbacuju, djeca će razviti negativne stavove prema sebi te nisko samopoštovanje. Taj proces počinje već u ranoj školskoj dobi a povratne informacije o vlastitoj vrijednosti i prihvatanju drugih, naročito vršnjaka, postaju sve važnije približavanjem adolescenciji.

Kada se jednom formira, samopoštovanje se teško mijenja. Djeca sa niskim samopoštovanjem osjećaju se neprilagođeno i boje se da će biti odbačena od njima važnih osoba. Uz to, zbog straha od daljnjeg neuspjeha često počinju izbjegavati aktivnosti koje su zahtjevne ili u kojima možda neće uspjeti. Nisko samopoštovanje snažno utiče i na stvaranje prijateljstava i odnosa s vršnjacima. Naime, djeca koja ne misle dobro o sebi teško prilaze drugima, iz straha da će ponovo biti odbačena ili ismijana, tumače znakove i poruke iz okoline kao neprijateljske pa ponekad na njih reaguju i agresijom, što ponovo dovodi do odbacivanja i izolacije iz grupe vršnjaka.

Djeca, koja imaju nisko samopoštovanje, često ispoljavaju sljedeće karakteristike:

- potrebu da neprestano pobjeđuju u igrama
- varanje u igrama
- perfekcionizam
- pretjeranu samokritičnost
- pretjerano hvalisanje
- davanje slatkiša, novca ili igraćaka drugoj djeci, kako bi se "(pot)kupila" prijateljstva
- privlačenje pažnje neodgovarajućim ponašanjem („glupiranje“, zadirkivanje, agresivnost)
- plačljivost
- povučenost ili sramežljivost
- pretjerano izvinjavanje za sve što kažu ili naprave
- strah od toga da pokušaju nešto novo
- stalno traženje izgovora
- prebacivanje odgovornosti ili krivnje na druge
- antisocijalno ponašanje
- nepovjerenje prema ljudima
- stalna potreba da se ugodi drugima
- nesposobnost donošenja vlastitih odluka ili izbora
- nesposobnost da kažu "neću" ili odbiju nešto što ne žele

Šta je potrebno raditi kako bi djeca razvila samopoštovanje?

Djetetu treba:

- osjećaj da je **UVAŽENO**, da doprinosi svom okruženju;
- osjećaj da je **SIGURNO** (fizički i emocionalno);
- osjećaj da je **JEDINSTVENO** i da su njegove ideje saslušane i prihvaćene;
- osjećaj da je **KOMPETENTNO**, da doživljava uspjeh.

U skladu sa ovim, evo nekoliko napomena i savjeta o tome šta mogu činiti nastavnici i roditelji kako bi podržali potrebe djeteta i pomogli mu da razvije visoko samopoštovanje:

- Slušajte dijete, pokažite mu da ste ga čuli i prihvatite njegove osjećaje.
- Ponašajte se prema djetetu s poštovanjem. Prihvatite ga takvo kakvo jeste. Svi imamo pozitivne i negativne strane. Njeguajte pozitivne.
- Kada ga hvalite, budite specifični, određeni. Budite iskreni s njim.
- Kada ukazujete na neprihvatljive oblike ponašanja i tada budite specifični. Potrebno je da se kritika odnosi na ponašanje, a ne na ličnost djeteta. Na primjer, umjesto da kažete: "Ti si nevaljala," recite: "Nije u redu da udariš brata ako ti ne da igračku."
- Izbjegavajte rečenice koje počinju sa "Ti nikada ..." ili "Ti uvijek ...".
- Upotrebljavajte "JA-poruke" umjesto "TI-poruka" kada želite izreći da nešto ne valja. Na primjer, recite: "Ja zaista teško podnosim glasnu muziku", umjesto da kažete: "Ti stvariš takvu buku."
- Iako su svakom djetetu potrebni dosljednost, pravila i kontrola, još mu je potrebniji prostor kako bi moglo naučiti upravljati svojim životom. Dajte mu odgovornost, nezavisnost i slobodu u izborima koje radi.
- Uključite dijete u rješavanje problema i donošenje odluka o stvarima koje se odnose na njegov život. Poštujte osjećaje, potrebe, želje, sugestije i sposobnosti djeteta.
- Dopustite mu da slijedi svoje interese i da eksperimentiše.
- Zapamtite: svako je dijete sjajno i zadivljujuće u svojoj jedinstvenosti, iako se njegova jedinstvenost uveliko razlikuje od vaše.
- Budite dobar uzor - imajte dobro mišljenje o sebi. Radite stvari za sebe.

- Poručite djetetu da je dobro cijeniti sebe. U redu je osjećati zadovoljstvo zbog svojih postignuća. Dobro je ugoditi sebi i priuštiti si užitak.
- Izbjegavajte stalno prosuđivanje, često ponavljanje "trebao / la bi", "moraš" i nepotrebne savjete.
- Shvatite dijete ozbiljno. Prihvatite njegovo mišljenje.

3.

ŠKOLA KOJA ODGAJA – KAKO POČETI?

**USMJERENOST KA ZAJEDNIČKOM
CILJU**

**FIZIČKO I EMOCIONALNO
OKRUŽENJE**

UPRAVLJANJE RAZREDOM

USMJERENOST KA ZAJEDNIČKOM CILJU

Odgoj djeteta je sistemska i planska djelatnost, u kojoj učestvuju svi – škola, porodica i cijela zajednica. Škola, kao profesionalna institucija, ima obavezu da postavi ciljeve svog djelovanja u odgojnom segmentu, osmisli načine djelovanja u oblasti prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja, uspostavi strukturu i okruženje koje umanjuje mogućnosti za pojavu problema u ponašanju, osmisli sistem djelovanja i strategije intervencije onda kada se ova ponašanja jave, razvije načine za praćenje i evaluaciju primijenjenih strategija i postupaka, analizira stanje u školi te aktivno u ovaj proces uključuje djecu, porodice i cijelu zajednicu.

Kako bi ostvarila svoju funkciju, škola treba:

- usaglasiti zajedničke ciljeve za djecu u oblasti socio-emocionalnog razvoja i osigurati zajedničko razumijevanje pojma odgoja i postavljenih ciljeva za djecu kod svih nastavnika i zaposlenih;
- djelovati planski i sistematično, konzistentno primjenjujući postavljene ciljeve i vrijednosti kroz svakodnevne aktivnosti, kao dio kurikuluma;
- u sve procese aktivno uključiti djecu, porodice i zajednicu te postići zajedničko razumijevanje ciljeva i načina njihovog ostvarivanja;
- osigurati da se svi zaposleni ponašaju u skladu sa postavljenim ciljevima i vrijednostima i da su u primjeni pravila fer i konzistentni;
- utvrditi jasna pravila ponašanja, zajedno sa porodicama i djecom, kao i procedure u situacijama kada se pravila krše;
- pomoći porodicama da steknu vještine koje će im pomoći da i kod kuće primjenjuju prihvatljive odgojne postupke;
- činiti sve da probleme preveniraju i da uvijek djeluju u najboljem interesu djeteta i za dobrobit svakog djeteta;
- konstantno pratiti različite pojave i reagovati na vrijeme, prije nego problemi eskaliraju, stalno preispitivati postupke i strategije;
- aktivno graditi zajednicu u kojoj su svi članovi jednakopravni, uvaženi, prihvaćeni i sigurni.

FIZIČKO I EMOCIONALNO OKRUŽENJE

Fizičko okruženje

Okruženje u kojem djeca uče značajno utiče na njihovo ponašanje, modeluje ga i usmjerava. Kada je učionica pažljivo osmišljena, ona može pozitivno uticati na podučavanje a pažljiv raspored pomoćiće pri izgradnji okruženja u kojem će naglasak biti na učenju a ne na nastavniku kao nositelju podučavanja. Osim što pozitivno djeluje na proces podučavanja, dobro isplanirano fizičko okruženje u kojem se uči postaje okruženje koje se zasniva na demokratskim načelima i na međusobnom poštovanju. Okruženje može da potakne samostalnost, saradnju, dijeljenje, rješavanje problema, odgovornost i donošenje dobrih odluka. Zbog toga je potrebno zajedno sa djecom urediti prostor, strukturirati i obilježiti materijale, postaviti na zidove različite radove sve djece i sl.

Učionica bi trebala biti postavljena tako da omogući djeci da istovremeno budu i samostalna i da komuniciraju i da budu dio cjeline. Raspored u učionici mora biti takav da omogućava različite tipove učenja, aktivnosti kroz koje se odvija učenje te predavanja. Razlog za napuštanje tradicionalnog rasporeda klupa u tri reda i formiranje centara aktivnosti i raznih drugih formi organizacije učionice, postavljanje tepiha i niskih polica te panoa na zidove, nije nikakvo pomodarstvo, već slanje poruke da je uzajamna komunikacija, saradnja i pomoć poželjna i da smo svi jednakopravni i jednako odgovorni članovi zajednice, da je učešće svih važno i da svi učimo jedni od drugih.

U učionici moraju biti otklonjene sve prepreke koje stoje između nastavnika i učenika. U kvalitetnom nastavnom procesu djeca su aktivna i samostalna, rade kooperativno na različitim projektima, dok su nastavnici oni koji kreiraju okruženje, pomažu i potiču, daju povratne informacije, individualiziraju i prate razvoj svakog djeteta. Možda najveći izazov za nastavnike u ovakvom nastavnom procesu, predstavlja prevazilaženje osjećaja gubitka kontrole. Ovdje se, zapravo, ne radi ni o kakvom stvarnom gubitku kontrole, već o razumijevanju da je učenje proces koji iziskuje aktivnu participaciju, motivaciju i želju za učenjem, uz stalno praćenje interesovanja i potreba djece. Uređenjem učionice morala bi se slati poruka: "U ovome učestvujemo zajednički".

Atmosferom u učionici bi trebalo podsticati osamostaljivanje i njegovati osjećaj saradnje, a ne takmičenja. Ambijent u tome igra veliku ulogu. Učenici bi morali imati osjećaj da je to i njihov prostor, a ne samo „carstvo“ nastavnika. Potrebno je da učionica bude atraktivno i uzbudljivo radno okruženje koje odražava prisustvo svakog pojedinog djeteta ali i osjećaj zajedništva i pripadanja.

Organizujmo učionice tako da djeci upućuju sljedeće poruke:

- **Ovo je dobro/zanimljivo mjesto** – ovdje je mnoštvo zanimljivih materijala, prostor je ugodan i primamljiv, na zidovima su različite stvari koje radimo;
- **Ti pripadaš ovdje** – na zidovima su moji radovi, moje ime, fotografije, ovdje su predstavljene različite porodice, slične mojoj, imam prostor za svoje stvari;
- **U ovo mjesto možeš imati povjerenja**, ovdje si siguran – poznajem pravila i rutine, znam šta se i kako ovdje radi i šta mogu očekivati, znam ko mi može pomoći;
- **Mnogo stvari možeš raditi sam/a i biti nezavisan/a** – znam gdje šta stoji i kako se brinuti o materijalima, znam šta mogu raditi kada završim zadatak, znam šta slijedi.

Emocionalno okruženje

Emocionalno okruženje, kao sastavni dio kreiranja cjelokupnog okruženja za učenje, predstavlja niz postupaka kojima se osigurava da učionica bude sigurno mjesto za učenje i rad, mjesto u kojem vlada uzajamno poštovanje, atmosfera puna ohrabrenja, podrške i saradnje. Učenici su uspješni u okruženju u kojem su cijenjeni, u kojem imaju podršku i u kojem su tretirani sa uvažavanjem.

Jedna od najvažnijih stvari koje nastavnik može učiniti da učenicima pomogne na emocionalnom i na intelektualnom planu jeste da stvori okruženje uzajamne podrške i brige. Najvažnije od svega jeste da učenici u razredu steknu osjećaj sigurnosti i ohrabrenja. Učenici moraju vjerovati svojim vršnjacima i svom nastavniku do te mjere da mogu otvoreno izraziti svoje osjećaje, bez bojazni da će biti ismijani. Održavanje jutarnjeg sastanka možda najbolje ilustruje ove napore. Sjedenje u krugu i dijeljenje, uzajamna komunikacija, slušanje, podrška i vrijeme kada je učenik ujedno i dijete koje ima svoj život izvan učionice, jedan je od načina da se stvori ovakva atmosfera. Djeca moraju uvidjeti da su cijenjena i da će u razredu dobiti podršku i toplinu. Bez ovih vrijednosti, koje čine osnovu okruženja u kojem se uči, dakle, bez povjerenja, poštovanja, ljubavi, otvorenosti, svi napori nastavnika da povećaju samopoštovanje učenika biće ograničeni. Razvoj samopoštovanja kod učenika pospješiće i njihovo učenje i kognitivni razvoj.

Preduslovi za stvaranje sigurnog i poticajnog okruženja su:

- **Dosljednost**

Djeca trebaju imati povjerenja u svoje nastavnike, stoga je dosljednost od ključne važnosti. Ako smo nedosljedni, šaljemo poruku djeci da pravila nisu važna, da nisu fer i da se u tom prostoru ne mogu osjećati sigurnim jer ne znaju šta ih očekuje.

➤ **Poticanje, ohrabrivanje**

Svako dijete treba osjećaj da je uspješno i da može biti još uspješnije. Djeca trebaju konstantno ohrabrivanje i konkretnu povratnu informaciju kako bi razvila samokontrolu i naučila kako da steknu povjerenje u same sebe.

➤ **Uvažavanje različitosti**

Djeca trebaju biti sigurna da nastavnik jednako prihvata i uvažava svako dijete, da razlike u sposobnostima, socijalnom statusu ili bilo koja druga različitost predstavljaju bogatstvo i priliku za učenje u njihovom razredu ali i društvu.

➤ **Prilike za zajednički rad i kretanje**

Djeci treba komunikacija sa vršnjacima i odraslima u atmosferi prihvatanja i sigurnosti. S obzirom na karakteristike fizičkog razvoja, djeca trebaju i prilike za kretanje u učionici i van nje, na način koji ne utiče negativno na njihovo učenje ili na učenje ostalih učenika u razredu.

➤ **Izražavanje individualnosti**

Djeci je potrebno pružiti mnogobrojne prilike da izraze svoj stav i mišljenje. Kako bi se to dogodilo, potrebno je osigurati da je svako mišljenje jednako važno i uvaženo, potrebno je stvarati atmosferu i prilike u kojima svi slušaju jedni druge i u kojima svako dijete može da iskaže svoje snage i osjeti se jedinstvenim i uspješnim.

➤ **Poticanje emocionalnog razvoja**

Pružite učenicima individualnu pomoć, dodirnite ih, ponudite svoju pomoć i podršku bez suđenja, pomozite djeci da razumiju svoje emocije i emocije drugih i da ih iskažu na prihvatljiv način.

➤ **Humor i smijeh**

Ne postoje ljepši trenuci od onih u kojima se nastavnik smije zajedno sa svojim učenicima. Smijeh zna raspršiti ono što bi moglo prerasti u tešku situaciju. Međutim, postoji velika razlika između humora i, recimo, sarkazma ili ruganja. Sarkazam i ruganje su štetni i nema im mjesta u učionici.

➤ **Bezuslovno prihvatanje**

Da bi razumjeli svijet oko sebe, djeca će često testirati limite i naše strpljenje, ona će oprobavati i eksperimentisati kako bi učila. Djeci treba osjećaj da su uvijek jednako prihvaćena i uvažena kao ličnosti, bez obzira što ne opravdavate neke njihove postupke i to im jasno stavite do znanja. Potrebno je da djeca uoče razliku te dvije stvari.

UPRAVLJANJE RAZREDOM

„Upravljanje razredom je mnogo više od discipline. Ako želimo da djeca steknu kontrolu nad sopstvenim životom i steknu osjećaj uspješnosti u učenju i životu, moraju prvo da nauče kako da prihvate odgovornost za sopstveno ponašanje, kako da poštuju prava drugih i kako da naprave izbor i donesu odluke koje će koristiti njima samima ili su u najboljem interesu drugih. Nastavnici koji dobro upravljaju razredom osnažuju svoje učenike da dosegnu ove ciljeve.”⁴

Upravljanje razredom predstavlja skup metoda i postupaka koje koristimo da organizujemo aktivnosti u učionici, podučavanje, fizičku strukturu i ostale oblasti kako bismo efikasno koristili vrijeme, stvorili ugodno i produktivno okruženje za učenje i umanjili probleme u ponašanju i svako drugo ometanje procesa učenja.

Komponente upravljanja razredom su:

➤ KLIMA

Klima podrazumijeva različite elemente okruženja koje kreiraju svi učesnici u procesu. Klimu čine običaji i navike koji vladaju u učionici, uzajamni odnosi i način komuniciranja i međusobnog ophođenja. Dobra klima u razredu doprinosi osjećaju pripadanja i sigurnosti i čini školu ugodnim i stimulativnim mjestom za boravak.

➤ ORGANIZACIJA

Dobra organizacija podrazumijeva svakodnevne rutine i procedure koje nastavnik modeluje i podučava sa jednakom pažnjom kao i nastavne sadržaje. Dobrom organizacijom umanjujemo i djelujemo preventivno na različite probleme u ponašanju i osiguravamo efikasan i neometan nastavni proces.

➤ DISCIPLINA

Pozitivna disciplina predstavlja proces podučavanja socijalnih vještina kod djece i balans između dječije potrebe za slobodom i potrebe za ograničenjima. Uspostavljanje discipline počinje donošenjem zajedničkih razrednih pravila koja pomažu djeci da razumiju šta se od njih očekuje i šta je potrebno raditi kako bi se svi osjećali sigurnim i bili efikasni.

⁴ *The Well-Managed Classroom*, Boys Town Press 1995.

Prije nego započne rad u učionici, nastavnik mora biti jasan i određen u pogledu sopstvenih očekivanja od djece i mora pronaći način da ta očekivanja iskomunicira, odnosno postavi okvir da se ona ostvare.

Očekivanja (primjer)	Akcije	Komponenta
Od učenika očekujem da dignu ruku prije nego što počnu govoriti.	Mogla bih to postaviti kao pravilo ponašanja u našem razredu.	Disciplina
Očekujem da se učenici osjećaju kao dio zajednice koja uči i da saraduju.	Osmišljavaću kooperativne grupne aktivnosti.	Klima
Očekujem da učenici znaju gdje trebaju odložiti svoje stvari (kapute, cipele i sl.).	Pokazivaću i uvježbavati sa učenicima (modelovati) gdje trebaju odlagati svoje stvari.	Organizacija

Karakteristike efikasnog upravljanja razredom:

- **Kontinuitet**
(Neprekidanje časa zbog disciplinskih problema, sposobnost da se uoči i prekine nedisciplinovano ponašanje a da se pritom ne prekida rad.)
- **Održavanje tempa**
(Izbjegavanje ponašanja koja usporavaju tok časa, neophodna je stalna svjesnost o ponašanju učenika, sposobnost da se uoče mogući problemi u ponašanju i prije nego što se dogode.)
- **Održavanje pažnje**
(Primjena tehnika kojima se nezainteresovani učenici uključuju u rad i kojima ih se upozorava na ono što slijedi.)
- **Odgovornost**
(Primjena tehnika kojima se pomaže učenicima da preuzmu odgovornost za izvršavanje zadataka.)
- **Stvaranje izazova**
(Primjena tehnika kojima se potiče entuzijazam i motivacija učenika za rad.)
- **Raznovrsnost**
(Korištenje različitih metoda i strategija u nastavi kojima se individualizira i diferencira pristup u skladu sa karakteristikama djece.)

Modeli upravljanja razredom

	MODEL POSLUŠNOSTI	MODEL ODGOVORNOSTI
CILJ	naučiti učenike da poštuju naredbe	naučiti učenike da donose odgovorne odluke
NAČELO	poslušnost autoritetu	učenje iz vlastitog ponašanja i odluka
PONAŠANJE UČITELJA	kazniti i nagraditi	objasniti i primijeniti logičke posljedice
PONAŠANJE UČENIKA	učenici se nauče konformizmu i poslušnosti	učenici internalizuju razloge za postojanje pravila i stiču samokontrolu

Disciplina

Nastavnici se teško odriču kontrole nad svojim učenicima. Razloga za to je više, a jedan od njih je i taj da se sposobnost “vladanja” razredom ili kontrolisanja razreda visoko vrednuje. Što više i bolje održava kontrolu nad ponašanjem učenika u razredu, nastavnik se smatra kvalitetnijim i uspješnijim⁵, a direktori škola više vrednuju one nastavnike koji im ne šalju “nedisciplinovane” učenike na razgovor.

Sa druge strane, u određenom periodu odrastanja, učenicima su najpotrebniji autonomija, nezavisnost i samopoštovanje, kako bi razvili osjećaj lične odgovornosti i preuzeli odgovornost za učenje i procese socijalizacije, posebno u kolektivnim uslovima, u školi. Nastavnici se najviše plaše gubitka kontrole nad učenicima, posebno u periodima odrastanja koje karakteriše sklonost eksperimentisanju sa disciplinom, odnosno ispitivanje granica dozvoljenog.

Nastavnici strahuju da, ukoliko smanje kontrolu nad učenicima, učenici neće učiti one stvari kojima ih oni žele podučiti. U tom slučaju, dovodi se u pitanje i njihova uspješnost u ostvarivanju postavljenih obrazovnih ciljeva. Kontrola nad učenicima je vremenom postala toliko važna da je preuzela primat nad samim procesom učenja. Kao da je kontrola

Ako je jedini alat koji imate čekić, onda ćete svaki problem vidjeti kao ekser.

⁵ Taylor, 1987.

učenika postala važniji cilj od samog učenja i podučavanja. Argumenti za to nalaze se u tvrdnjama nekih teoretičara razvoja da je djeci u periodu odrastanja veoma potrebna kontrola jer omogućava uspostavljanje psihološkog balansa. U školi se ova teza prevodi u praksu tako što se pojmovi disciplina i kontrola koriste kao sinonimi.

Pozitivna disciplina znači vođenje i učenje djeteta kako da postigne samokontrolu. Disciplina je delikatan balans između djetetove potrebe za samostalnošću i potrebe za ograničenjima.

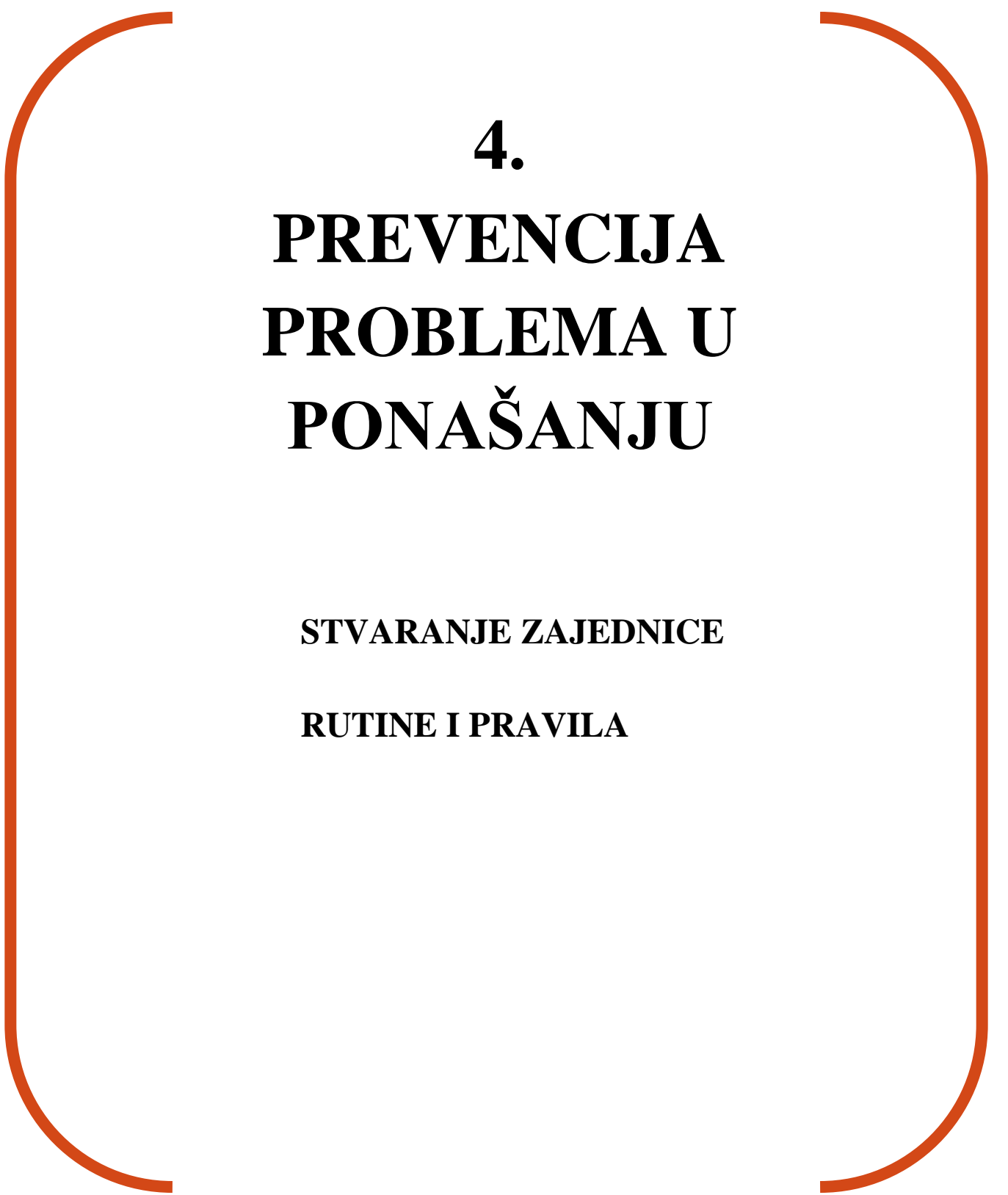
Na disciplinu treba gledati kao na važan predmet učenja jednako kao što gledamo na opismenjavanje ili matematiku. Disciplina nam služi da podučavamo djecu samokontroli i produktivnom učestvovanju u životu a učionica postaje važna pozornica za socijalno učenje.

Pozitivna disciplina, odnosno podučavanje djece samokontroli iziskuje i empatiju i strukturu.

- **Empatija** nam pomaže da razumijemo dijete, da opažamo njegove potrebe, da čujemo šta nam pokušava reći, koje potrebe želi zadovoljiti, kako se osjeća i sa čime se suočava.
- **Struktura** nam omogućava da dajemo upute i određujemo potrebne granice koje djeci pomažu da nauče prihvatljive načine zadovoljenja sopstvenih potreba.

Pet elemenata pozitivne discipline:

1. Budite ISTOVREMENO blagi i odlučni. Ako ste samo blagi možete biti samo popustljivi, ako ste samo odlučni, onda možete biti pretjerano autoritativni a ni jedno ni drugo nije dobro za djecu.
2. Djeci je potreban osjećaj da pripadaju i da su važna. Ukoliko ne dobiju taj osjećaj, ona će ga tražiti na druge (neprihvatljive) načine.
3. Ulažite u dugoročne efekte. Kazna može biti efikasna kratkotrajno ali dugoročno donosi samo štetu.
4. Pomozite djeci da razviju važne socijalne i životne vještine – rješavanje problema, saradnja, komunikacija, odgovornost, itd.
5. Pomozite djeci da razviju osjećaj kompetencije i sposobnosti da imaju izbor i kontrolu nad sopstvenim ponašanjem.

4.
PREVENCIJA
PROBLEMA U
PONAŠANJU

STVARANJE ZAJEDNICE

RUTINE I PRAVILA

STVARANJE ZAJEDNICE

Potrebno je podučavati djecu da pomažu i brinu o drugima, ali i da znaju primiti pomoć i brigu drugih o njima. Dječiji kapacitet za to često je zanemaren i ignorisan. Moramo im pomoći da nauče kako da doprinose grupi, osjete i vjeruju da mogu doprinijeti svom okruženju te da je njihov doprinos važan i da će biti prepoznat.

Stvaranje osjećaja pripadnosti i razvijanje zajednice počinje jednostavnim stvarima. Djecu podučavamo i od njih očekujemo da:

- **Poznaju imena drugih** i koriste ih;
- **Izmjenjuju se u aktivnostima** bez svađanja, durenja, odustajanja;
- **Dijele** pažnju, individualno vrijeme sa nastavnikom, prostor, pribor i dr.;
- **Prihvataju** u svoj krug nove učenike ili djecu koja im nisu najbolji prijatelji;
- **Uključuju se u aktivnosti** na konstruktivan način, rade u malim grupama;
- **Pozivaju druge** da im se pridruže;
- **Pokazuju prijateljsko ponašanje**, dočekuju i uključuju druge (ne samo prijatelje) u razgovor i aktivnosti;
- **Suraduju** na projektima, u rješavanju problema, u igrama;
- **Rješavaju konflikte**, razgovarajući o problemima, dijeleći gledište, postižući uzajamno prihvatljive odluke bez ponašanja koje može nekog povrijediti.

Očekivanja od djece da se uključuju u zajednicu moraju biti u ravnoteži sa poštivanjem individualnih potreba i karakteristika djece. Djeci treba vrijeme tokom dana kada mogu raditi ono što ona žele, sa onima sa kojima žele ili samostalno.

*U čemu je korist sticanja znanja
ako mladi ljudi ne nauče
postati članovi društva
koji svojim radom doprinose
opštem dobru?*

Jane Nelson

RUTINE I PRAVILA

Rutine

Uspostavljanje rutina i procedura u učionici predstavlja ključ za prevenciju niza problema u ponašanju i osiguravanje da rad u učionici protiče glatko i bez prekidanja. Rutine se uspostavljaju na sličan način kao i podučavanje socijalnih vještina. Djeci je potrebno jasno predstaviti šta se od njih očekuje i zašto je to važno, demonstrirati kako se to radi i pružiti prilike da vježbaju. Rutine su potrebne djeci kako bi se osjećala sigurnom i kompetentnom, posebno kada se radi o djeci koja imaju poteškoće sa koncentracijom i pažnjom.

Početak školske godine je vrijeme kada je potrebno intenzivno raditi na uspostavljanju rutina. Djeca ne mogu sve rutine savladati odjednom pa je važno da podučavanje ide u više faza i da je usklađeno sa razvojnim karakteristikama i mogućnostima djece.

U prvoj fazi potrebno je podučiti djecu da:

- koriste materijale u učionici
- pronađu što im treba
- traže pomoć
- kontrolišu jačinu glasa
- prelaze sa aktivnosti na aktivnost efikasno i bez gužve
- rade sa drugima i dijele poslove / dogovaraju se
- odaberu šta im treba
- slušaju
- budu ljubazna
- pospreme iza sebe
- poštuju pravila

U drugoj fazi, djeca bi trebala biti sposobna da:

- se brzo okupe i grupišu za sastanak, aktivnost, igru, izlazak vani
- znaju pronaći i vratiti na mjesto sve materijale u učionici
- ostanu fokusirana na jednu aktivnost tokom dogovorenog i adekvatnog (primjerenog) vremena
- naprave jednostavan izbor

U trećoj fazi djeca znaju da:

- rade u malim grupama sa nastavnikom
- rade samostalno bez nastavnika

- dobro odabiru aktivnosti i mjesto gdje će raditi
- ostanu fokusirani na rad
- kontrolišu jačinu glasa i pokrete
- kooperativni su sa ostalima u grupi
- vode računa o razrednim pravilima
- rješavaju probleme bez pomoći nastavnika
- znaju odabrati materijal, brinu o njemu, vraćaju ga na mjesto

U tabeli su navedene neke od svakodnevnih situacija za koje je potrebno razviti procedure i rutine. U svim navedenim situacijama djeca trebaju znati šta se od njih očekuje da rade i način na koji to trebaju da urade. Ako su procedure jasne i ako su djeca imala dovoljno prilika da ih nauče i usvoje, djeca će biti samostalnija i imaće osjećaj kontrole.

Područje	Dogadaj/ aktivnost za koji je potrebno utvrditi proceduru i uspostaviti rutinu
Početak radnog dana:	Ulazak u razred (kako, kada, šta kada uđu)
	Pozdravljanje
	Prisustvovanje / odsustvovanje sa nastave
	Dijeljenje u grupe
	Raspored rada i obaveza
Za vrijeme aktivnosti:	Pridobijanje pažnje (nastavnika) za vrijeme aktivnosti
	Šiljenje olovaka za vrijeme nastave
	Izlazak iz razreda
	Dijeljenje i skupljanje materijala
	Korištenje pomagala
	Završavanje zadataka prije isteka predviđenog vremena
	Vrijeme razgovora / tiho vrijeme
	Traženje pomoći
	Dijeljenje materijala u grupi
	Ako zadatak nije dovršen u zadatom roku
	Zadaća / rad kod kuće
	Prezentovanje urađenog
Užina i odmori	
Specijalni događaji:	Uzbuna / vanredna situacija
	Posjeta gosta
	Školska priredba
	Odlazak u pozorište / na izlet
Završetak radnog dana:	Pospremanje materijala
	Čišćenje učionice

	Odlazak iz učionice
Druge ideje:	

Pravila, pravila ...

Na pominjanje riječi pravila većina ljudi se namrgodi i odmahne glavom. Čini se da niko pretjerano ne voli pravila. Ona u nama izazivaju razne neugodne asocijacije, podsjećaju nas na zabrane, asociraju na gušenje naših ličnih sloboda kao i na kazne koje bi uslijedile ukoliko ih kršimo. Reakcije djece se sigurno ne razlikuju mnogo od ovoga. „Pravila postoje da bi se kršila“, reći će mnogi adolescenti. Ipak, svi se slažu da bez pravila ne možemo i da bi bez njih vjerovatno nastupio kaos. Pa zašto im se onda toliko protivimo? Da li bi zaista nastupio kaos? Zašto ih kršimo? Zašto djeca krše školska pravila?

Nastavnici često formulišu pravila koja podsjećaju na listu zabranjenih stvari. „To ne smiješ“, „ovdje ne možeš“, „to je zabranjeno“, svakodnevno se čuje u školi. Ovakva pravila djeluju zbunjujuće jer ne ukazuju na to šta je dozvoljeno, šta možemo ili trebamo raditi. Pravila su, uglavnom, nametnuta spolja ili se “podrazumijevaju” što dodatno otežava dječije razumijevanje pravila. Čest slučaj u školi je i postojanje niza „nepisanih“ pravila, koja se razlikuju od nastavnika do nastavnika a koja djeca krše nesvjesno i bez namjere. Ponekad se školska pravila razlikuju od onih koja su djeca naučila unutar svoje porodice ili zajednice u kojoj žive a nisu rijetki ni slučajevi u kojima su pojedina pravila neprimjerena razvoju, netransparentna ili čak potpuno nelogična.

Osnovni principi u uspostavljanju pravila u školi

- Pravila bi nam trebala dati smjernice i upute kako da funkcionišemo u određenim socijalnim kontekstima, u kući, školi, zajednici i društvu. Pravila se uspostavljaju kako bi nas zaštitila, osigurala da su svačija prava zaštićena i pomogla nam da efikasno funkcionišemo unutar određene zajednice.
- Pravila ponašanja u školama omogućavaju da djeca i odrasli ugodnije žive zajedno kao što to zakoni omogućavaju u društvu u kojem živimo. Pravila pružaju djetetu sigurnost i definišu lične slobode bez narušavanja slobode drugih.
- Pravila treba formulirati pozitivno i tako da budu primjenjiva. Pravila se moraju odnositi na realne stvari, ona ne treba da budu sama sebi svrha već treba da služe uvođenju reda kao zaštitnog sredstva u zajednici. Pravila treba da budu javna i razumljiva, jednaka za sve i podložna promjeni ukoliko postanu neadekvatna iz bilo kog razloga.

- Pravila u školi trebaju i moraju postojati ali ono što možemo učiniti kako bi ona bila i efikasna je da ih donosimo zajednički sa djecom, na način da svi razumiju i zašto ih donosimo i šta donosi poštovanje pravila, odnosno zašto je važno da ih poštujemo.
- Formulisanje pravila sa djecom važan je dio aktivnosti koje se realizuju na samom početku školske godine. Zajednički uspostavljenim pravilima omogućava se kreiranje efikasne atmosfere za rad tokom cijele godine. Djeca su sklona poštovati pravila u čijem su formulisanju i sama učestvovala. Pravila moraju biti rezultat dijaloga, diskusije i kritičkog promišljanja. Ovaj proces možda iziskuje određeno vrijeme u početku školske godine ali dugoročno „štedi“ sate i sate koji bi bili potrošeni na uspostavljanje discipline ili rješavanje problema koji su mogli biti prevenirani.

Djeca i pravila

U najranijoj fazi, djeca shvataju da pravila proizilaze iz moći odraslih. Dječije pristajanje na pravila rezultat je želje da ugone odraslima i dobiju odobravanje, ili straha od kazne – “Pogrešno je uzimati stvari jer moja nastavnica poludi i onda moram ići u ćošak.” Razmišljanje male djece karakteriše i njihov egocentrizam i potreba za trenutnom nagradom. Strah od kažnjavanja ili želja za odobravanjem može samo trenutno ublažiti njihovu impulsivnost.

Rane godine školovanja djece karakteriše njihova potreba da ostvare kontrolu nad sopstvenim tijelom i uspostave samoregulaciju, uz istovremenu potrebu da dobiju odobravanje svojih nastavnika i roditelja. Petogodišnjaci žele ovladati granicama a u šestoj, te granice žele isprobati. Kada im se ukazuje na neprimjereno ponašanje, kršenje pravila ili gubitak kontrole, djeca mogu iskusiti osjećaj srama ili krivice⁶, što može onemogućiti razvoj samostalnosti i inicijative.

Ako je, sa druge strane, reakcija nastavnika ili roditelja na neprimjereno ponašanje djece slaba ili pasivna, postoji opasnost da djeca ne razviju interes, niti sposobnost za obuzdavanje impulsa i moralno postupanje. Djeci ne trebaju grube prijetnje niti kazne koje podstiču strah, nego jasnoća očekivanja i svrha postupka koji se traži.

U narednoj fazi razvoja, pravila se više shvataju kao nešto što je utemeljeno na društvenim konvencijama a ne na pojedinačnom autoritetu. Djeca postaju svjesna zajedničkog karaktera normi i vrijednosti koje su neophodne za odvijanje igre ili rad grupe. Bore se za jednoobraznost i dosljednost pravila, često na račun nečeg drugog. Počinju shvatati da pravila postoje izvan i mimo odraslih kao dio društva i konvencija, što podstiče djecu da razmišljaju i o drugim faktorima osim uračunavanja rizika od kazne ili nagrada koje se tiču njihovih trenutnih namjera. Postoji određeni interes za pitanja morala, iskrenosti i dobrobiti drugih. Nisu posve dosljedna niti

⁶ Erikson

lako postupaju prema tim interesovanjima, posebno ukoliko ih zahtjevi društva odvlače u drugom smjeru. Kako dječiji potencijal da sagledaju šire viđenje, a ne budu usmjereni samo na sebe, raste, tako počinju vjerovati da su pravila neophodna da bi igra funkcionisala, da se zbivanja odvijaju pošteno i da svako izvršava svoje obaveze prema grupi.

U dobi od pet ili šest godina, djeca se brinu da ih nastavnici neće voljeti ukoliko su “loši”, dok u osmoj, ili kada su starija, djeca više ne brinu toliko zbog toga. Tada ih podjednako brine sud njihovih vršnjaka o njima kao i strah od istupanja u javnosti. Ali, a to je za djecu veliko “ali”, postoji još jedan sud. “Da li nastavnik postupuje pošteno? Da li su pravila poštena? Imam li ja pravo da nešto kažem? Da li prema meni ispravno postupaju?” Dok djeca razvijaju vlastito prosuđivanje, potrebno je da im odrasli pomognu da nauče pridržavati se pravila polazeći od svojih najboljih namjera. U dvanaestoj, dijete će reći da ne voli nastavnike koji “puštaju da se izvučeš” ili mogu reći da mu/joj se sviđa kada ga njegova nastavnica može “zastrašiti” da bi uradio zadatak.

U trećoj fazi razvoja, djeca mogu željeti da pomognu ostalim učenicima iz razreda ne samo da bi zaradila pohvalu ili radi društvenog statusa, nego i zbog uvjerenja da je najbolje kada ljudi vode računa jedni o drugima. Ovo je početak samostalnog promišljanja, sposobnosti da radije postupaju u skladu sa idejom o etičkom ponašanju a ne zbog odobravanja ili neodobravanja društva. Tokom razvoja samostalnosti, posebno kroz kritični period adolescencije, djeci treba omogućiti da donose odluke na osnovu principijelnog razmišljanja a ne podložnosti prema autoritetu odraslih ili vršnjaka.

Ove faze razvoja mogu se grubo podijeliti prema uzrastu. Prva faza je najtipičnija za uzrast od pet do sedam godina, druga faza obuhvata uzrast od sedam do jedanaest, dok treća faza može početi bilo kada u dobu adolescencije i nastaviti se do odraslog/zrelog doba. Razvoj je, u određenom stepenu, odraz iskustva djeteta i okolnosti u kojima odrasta.

Kako uspostaviti pravila?

Uspostavljanje pravila počinje već od prvog dana u školi. Kako bi djeca razumjela svrhu pravila možete otpočeti tako što ćete sa njima razgovarati o tome šta su njihove nade, želje i snovi za narednu godinu? Šta očekuju i šta bi željela da ostvare? Koji su im ciljevi?⁷

Kako bi modelovali i demonstrirali šta želite od učenika, počnite tako što ćete vi reći šta su vaše „želje / nade za vaš razred ove godine“. Recite to iskreno, jednostavno i pozitivno. Na primjer: „Nadam se da će svi dolaziti u školu radosno i dati sve od sebe. Nadam se da će svi biti uzbuđeni da uče nove stvari i da će se osjećati spremni da pokušaju i stvari koje se čine teškim.“

⁷ Adaptirano iz knjige *Rules in School ...*

Važno je pitati djecu i šta su njihovi snovi za njih same, šta bi željeli da postignu ove godine. Možete im dati nekoliko primjera – da nauče bolje da čitaju, da savladaju teške matematičke probleme, da napišu mnogo priča i slično. Djeca mogu izražavati svoje nade / želje govoreći u krug ili na neki drugi način. Zapišite (bez komentarisanja) sve što govore na veliki papir ili tablu. Neki učenici mogu imati više ideja, neki će odgovoriti odmah a nekima će trebati vremena da razmisle. Nakon toga, upitajte djecu šta je od navedenog njihov najvažniji cilj. Djeca mogu odgovoriti odmah ili razmisliti do sljedećeg dana. To može biti i pismeni zadatak za djecu, odnosno zadaća za naredni dan. Njihove radove možete postaviti na vidno mjesto u učionici, čime poručujete da su svačije želje i nade jednako važne i jednako vrijedne. Isto tako, to govori da ćete svakom djetetu pomoći da ostvari svoje želje i nade i da pravila koja postavljate u vašoj učionici imaju tu svrhu. Ciljevi djece ne moraju biti usmjereni samo na postignuća u učenju već se mogu odnositi i na društveni život, sticanje prijatelja i slično. Možda možete ta dva pitanja i odvojiti i pomoći im da razmisle kako su oba segmenta važna.

Sličan zadatak pošaljite i roditeljima. Možete napisati:

Dragi roditelji!

Pred nama je uzbudljiva godina. Jedna od prvih aktivnosti u našem razredu je da razmislimo o tome šta su naše najvažnije želje i nade, naši ciljevi za narednu godinu. Pozivam vas da nam se pridružite i podijelite sa nama vaše snove i nade za vaše dijete. Molimo vas da odvojite nekoliko minuta i odgovorite nam na sljedeća pitanja:

Šta mislite da je najvažnija stvar koju je vaše dijete postiglo protekle godine?

Šta biste željeli da vaše dijete postigne ove godine?

Ove sedmice ja sam pitala djecu o njihovim snovima i nadama i zamolila ih da o tome pišu i to ilustruju. Bilo bi interesantno da ih i vi pitate i porazgovarate o tome šta su navela i šta je za njih važno.

Radujem se našoj saradnji naredne godine i razgovoru o tome koliko vaše dijete napreduje kako bi ostvarilo ciljeve koje je samo postavilo kao i vaše nade i snove za njega/nju.

Kada dobijemo pisma roditelja, zajedno sa djecom ih možemo ispisati na veliki papir. Poruka koju time upućujemo djeci je da svi zajedno, djeca, roditelji i nastavnici, radimo kako bismo postigli da svako dijete uči i napreduje.

Da bi svako od nas uspio da ostvari svoje ciljeve, potrebni su nam određeni uslovi i pretpostavke. Kada razgovaramo sa djecom o uspostavljanju pravila koja će nam u tome pomoći, može se dogoditi da djeca počnu predlagati uopštena pravila, koja su često intonirana negativno (nećemo...). Djeca često o pravilima razmišljaju kao o nečemu što ona moraju ili ne smiju raditi. Pokušajte razgovarati o pojedinačnim pravilima na sljedeći način: „Ako Sara želi da bude bolja u

matematici, šta mi drugi možemo uraditi da joj u tome pomognemo?” Ako djeca kažu: „Nećemo je zadirkivati i ometati dok radi“, recite: “Ako to NEĆEMO raditi, šta onda HOĆEMO raditi?”. Jedan od mogućih dječijih odgovora može biti: „Pustićemo je da u miru završi svoj rad“. Tada recite: “Možemo li zapisati da dopuštamo svima da dovrše svoj rad?” Evo još jednog primjera: “Emir želi da bolje čita. Šta njemu treba?” Uključite to dijete u razgovor i pomozite mu da razmisli i artukuliše svoje potrebe. Pravilo do kojeg možete doći je: „Poštujemo tiho vrijeme za rad“, vodeći računa da djeca razumiju smisao i svrhu ovog pravila.

Zapišite pravila na tablu i razgovarajte o njima. Zajedno sa djecom pokušajte da utvrdite po čemu su neka od njih slična, kako biste ih mogli grupisati. Pomozite djeci da razvrstaju pravila u kategorije, kao na primjer:

- Pravila koja se tiču međusobnih odnosa i načina na koje tretiramo druge i same sebe
- Pravila koja se odnose na način korištenja i brigu o stvarima i predmetima
- Pravila koja se odnose na proces učenja i rada

Primjeri prve grupe pravila:

- Pozovi druge da se igraju / rade sa tobom
- Koristi ljubazne riječi
- Dijeli sa drugima ...

Pogledajte ova pravila i pitajte djecu da li bi mogli sve ovo reći u samo jednom pravilu. Primjer može biti: Uvažavaj svakoga i brini o svima.

To možete uraditi i sa drugim pravilima i dobiti, na primjer, sljedeća pravila:

- Uvažavaj svakoga i brini o svima; ponašaj se prema drugima kako bi volio da se drugi ponašaju prema tebi;
- Pažljivo koristi sve materijale;
- Dozvoli svakome da uči; radi tiho i podigni ruku kad želiš nešto reći; ponudi pomoć kada je neko treba.

Ovaj proces može iziskivati vrijeme, a važno je djecu na kraju procesa podsjetiti zbog čega su donijela ova pravila i kako je do toga došlo.

Djeca mogu zabilježiti i izložiti zašto trebaju pravila:

- Da svi budemo sigurni
- Da nam pomognu da učimo
- Da bi svi bili poštovani
- Da bismo bili fokusirani na rad

Potrebno je da se još jednom podsjetimo da je neophodno djeci pružiti prilike da razumiju i vježbaju određena ponašanja i socijalne vještine. To možete raditi na različite načine u odnosu na uzrast i razvojne karakteristike djece sa kojom radite, njihove potrebe, stepen razvoja socijalnih vještina, kontekst u kojem rastu i stiču iskustva.

Koraci u podučavanju razrednih pravila:

- 1. Razumijevanje značenja određenih pravila**
- 2. Demonstriranje ponašanja**
- 3. Uočavanje elemenata ponašanja - refleksija**
- 4. Ponovno demonstriranje - učenici**
- 5. Cijeli razred vježba ponašanje**

1. Razumijevanje značenja određenih pravila

Pojmovi kao što su uvažavanje, poštovanje, pružanje pomoći, prijateljsko ponašanje i sl., su djeci vjerovatno poznati ali to ne znači da sva djeca jednako razumiju kako se takvo ponašanje manifestuje u životu. Djeci je potrebno da razumiju šta se tačno očekuje kada kažemo da ćemo, na primjer, „biti ljubazni.“

- “Rekli smo da ćemo u našem razredu uvažavati jedni druge – hajde da razgovaramo o tome kako to izgleda i kako se ponašamo prema nekom koga poštujemo”,
- “Jedan od načina da se iskaže poštovanje je da se pažljivo sluša kada drugi govore”.
- Kada se ponašamo prijateljski, ljubazno – šta tada radimo? Kako se to vidi?

2. Demonstriranje ponašanja

Ako nešto očekujemo od djece, onda to moramo i demonstrirati. Često, neopravdano, pretpostavljamo da djeca znaju mnoge stvari – od najjednostavnijih kao što je šiljenje olovke ili brisanje nosa do toga kako se traži pomoć, daje kompliment ili izražava neslaganje. Zapamtite – ništa se ne podrazumijeva! Djeci treba biti jasno šta se od njih očekuje jer njihova iskustva mogu biti drugačija, možda su imala različite modele ili nisu imala nikakvih iskustava u toj oblasti, odnosno vještini.

Možemo demonstrirati neku vještinu kao što je, na primjer, slušanje: Zamolite jednog učenika ili učenicu da vam pomognu u demonstraciji i dogovorite se o čemu bi mogao/la govoriti. Možete reći: „Maja će mi sada ispričati o nečemu što će se dešavati sutra nakon škole. Ja ću biti slušalac. Obratite pažnju šta ja radim”. Demonstrirajte pažljivo slušanje,

vodeći računa o neverbalnim znacima, pitanjima koja postavljate ili eventualnim komentarima.

3. Uočavanje elemenata ponašanja – refleksija

Podučite djecu da pažljivo posmatraju i pomozite im da uoče važne elemente neke vještine. Obratite pažnju na osjećanja učesnika situacije, razgovarajući o tome kako je biti u svakoj od uloga i kako naše ponašanje utiče na osjećanja drugih. Ako nismo ljubazni, ako nekome ne pomognemo, ako nekog nazivamo pogrđnim imenom ili mu se rugamo – sve to utiče na to kako se osjećamo ali i na naše međusobne odnose. Zapamtite da djeci trebaju pozitivni primjeri kako bi naučila koje izbore imaju i bila u stanju da donesu dobru odluku za sebe. Vodite računa da im ne ukazujete isključivo na loše primjere. Ovakvi primjeri, premda ponekad izazivaju salve smijeha, ujedno mogu poslati poruku da je ovakvo ponašanje „zabavno“ te da se takvim ponašanjem može privući pažnja okoline.

Evo nekoliko primjera kako bi trebalo voditi ovaj razgovor:

- „Šta sam uradio da pokažem da sam slušao Maju?“ Učenici odgovaraju: „Gledali ste je“, „Niste se kretali“, „Klimali ste glavom“ i „Nasmijali ste se kad je spomenula psa na pozornici“.
- Nastavnik je onda pitao učenike da razmisle o djelovanju njegovog ponašanja. „Šta mislite kako se Maja osjećala kada sam pokazao da je slušam?“
- „Vjerovatno se osjećala dobro“, „Kao da vam je zaista stalo“, „Kao da je zaista važno ono što je imala da kaže“ odgovaraju učenici.

4. Ponovno demonstriranje - učenici

Ponekad, kada djeci nešto objasnimo i demonstriramo, očekujemo da su ona odmah u stanju da to i primijene. Djeci trebaju prilike da vježbaju i ponavljaju naučeno ponašanje u sigurnom okruženju u kojem će greške biti prilike za učenje.

Dino se dobrovoljno prijavio da učestvuje. Druga učenica, Ariela, dobrovoljno se prijavila da bude slušalac. Zatražite od učenika da pažljivo posmatraju kako bi mogli reći šta su uočili.

- Dozvolite prvo djeci koja su učestvovala da komentarišu.
- Nemojte dozvoliti da se uočavanje eventualnih grešaka kod slušanja pretvori u kritikovanje djece – učinite da one postanu dobra prilika za učenje i zahvalite dobrovoljcima na pomoći i hrabrosti da se sami oprobaju. To će svojoj djeci dati

poticaj da učestvuju u sličnim aktivnostima i poslaćete poruku da je u redu griješiti i da iz grešaka učimo.

5. Cijeli razred vježba ponašanje

- „Hajde sada da svi vježbamo pažljivo slušanje”, kaže nastavnik. „Nešto ću podijeliti s vama a svi možete pokazati kako slušate”.
- Nakon vježbe pitajte: „Šta smo dobro uradili? Na čemu moramo više raditi?”
Nastavnik je obavijestio učenike da će narednih dana obraćati pažnju na to kako oni vježbaju pažljivo slušanje u razredu.

Radi vježbe možete demonstrirati i „loše slušanje“. Razgovarajte o tome kako se osjećamo kada nas ne slušaju i sl. Nakon procedure demonstriranja i vježbanja pravila, važno je sa djecom razgovarati o cijelom procesu i promišljeno ukazati na to kako je poštovati pravila, šta im je teško, kako se osjećaju. Neće uvek biti lako pratiti neka pravila u svakoj situaciji pa je potrebno sa djecom razgovarati kako možemo razriješiti i prevazići te situacije.

Evo još jednog primjera kako možete pomoći djeci da bolje razumiju pravila. Napravite sljedeću tabelu:

Pravilo (na primjer: poštujemo druge i brinimo o svima)

Izgleda kao – vidi se (akcije)	Zvuči kao – čuje se (riječi, ton ...)	Osjeća se kao (kako bi se mogli osjećati)
<ul style="list-style-type: none"> • Dozvoljavamo drugima da nam se pridruže (na odmoru, u igri, u učionici) • Čekamo na red, razmjenjujemo se • Slušamo kada drugi govore 	<ul style="list-style-type: none"> • Pitamo da se igramo • Tražimo pomoć • Postavljamo pitanje da pokažemo da slušamo • Govorimo ljubazno 	<ul style="list-style-type: none"> • Da imam prijatelje • Da pripadam grupi • Da me cijene

Nastavnik je model ponašanja

Modelovanje koristite namjerno i planski kada podučavate djecu određenom ponašanju i složenijim situacijama. To ne znači da ćete se na taj način ponašati samo dok to ponašanje demonstrirate. Nikada ne ispuštajte iz vida da ste vi ključna osoba za usvajanje određenih pravila

ponašanja i da vas djeca posmatraju u svakoj situaciji, ne samo kada komunicirate sa njima, nego i kada komunicirate sa svojim kolegama, roditeljima i u drugim situacijama.

Vodite računa da sva donesena pravila uvijek važe i za nastavnike i da svaki put kada ih kršite indirektno dajete djeci dozvolu da čine to isto. I vi ste ljudsko biće pa ćete pogriješiti i ponekad prekršiti pravilo. Objasnite djeci zašto se to dogodilo i izvinite se. To će im poslati važne poruke o tome da svi ponekad možemo pogriješiti i da je to u redu sve dok smo u stanju uvidjeti grešku i ispraviti je.

Strategije za usvajanje pravila

Djeca neće odmah naučiti da primjenjuju pravila. Važno je da budemo strpljivi i pomognemo učenicima da pravila potpuno usvoje, internalizuju ih i dosljedno primjenjuju, ne samo u učionici nego i u svim drugim situacijama u životu. Tokom prvih sedmica, osim strpljenja, potrebno je koristiti i određene strategije koje možemo razvrstati u tri kategorije:

➤ **Podsticanje i ohrabrivanje**

U periodu nakon usvajanja pravila treba često ohrabrivati prihvatljivo i željeno ponašanje, primijetiti kada djeca poštuju pravila. Pohvala treba da se odnosi na konkretno ponašanje jer pohvale tipa „odlično“, „super ste bili“ i druge uopštene pohvale ne šalju djeci dovoljno jasnu poruku šta je to što su uradila dobro. Pomozite im da i sami vide kako je ugodno bilo raditi u dobroj atmosferi, kako su bila efikasna kada su pomagala jedna drugima, kako su se lako snalazila u uređenoj učionici i slično.

➤ **Podsjećanje**

Nastojte reagovati prije nego što se problem dogodi ili eskalira, podsjećajući djecu na dogovore i pravila za određene aktivnosti. Ovo se posebno odnosi na „rizične“ aktivnosti, kada prelazite sa jedne aktivnosti na drugu, kada idete vani, kada trebate započeti rad. Isto tako, podsjećanje možete primjenjivati čim primijetite da djeca krše pravila. Zaustavite aktivnost i tražite da vas podsjetite na pravilo.

➤ **Preusmjeravanje**

Kada djeca krše ili ne prate pravila treba ih odmah zaustaviti i vratiti na poželjno ponašanje jasno im govoreći šta očekujete da ona urade. U ovom slučaju je veoma važno kakvim tonom glasa se koristite. Neka ono što govorite bude intonirano čvrsto i sigurno ali ljubazno i mirno. Djecu ne treba posramljivati niti činiti da se osjećaju loše. Potrebno je vjerovati da su sva djeca dobra iako ponekad naprave loš izbor.

	O snaživanje	Podsjećanje	Preusmjeravanje
Kada koristimo	Kada primjetite pokušaje i napore djeteta da koristi samodisciplinu	Prije nego dijete otpočne aktivnost ili dođe do neke situacije Odmah kada se javi neprihvatljivo ponašanje	Kada djeca pokazuju neprihvatljivo ponašanje ili skrenu sa kursa
Kako koristimo	Prepoznajte i uvažite pozitivno ponašanje imenujući ga	Dajte učeniku šansu da imenuje ili pokaže prihvatljivo alternativno ponašanje	Zaustavite ponašanje i recite djetetu šta da radi umjesto toga
Primjer	„Primjećujem da svi postavljate bitna pitanja i dajete ohrabrujuće komentare.“	„Pokaži mi kako smo se dogovorili da ćemo koristiti te materijale.“	„Prestani trčati. Pravilo je da hodamo.“

Primjeri

Podsticanje:

- „Primjećujem da nisi zaboravila okrenuti vrhove makaza naniže, kada ih nosiš.“
- „Vidim da si svoj rad ostavila na mjesto. To će mi pomoći da ga pronađem kad mi bude trebao.“
- „Stvarno si dobro oprala četkice za slikanje.“
- „Primjećujem da mnogi od vas vole da razmjenjuju svoje crteže. Lijepi komentari koje čujem, uistinu su nešto što ljudi žele razmijeniti.“
- „Primjećujem dosta različitih ideja o tome kako nacrtati drveće. Zanimljivo je kada ljudi na različite načine obavljaju stvari.“
- „Primjećujem da mnogi od vas posvećuju vrijeme čitanju uputa i sada se mogu sami snalaziti.“
- „Amir i Neno su se veoma trudili da danas popodne sami riješe problem ...“

Podsjećanje:

- „Prije nego što krenemo napolje, podsjetite me šta je potrebno učiniti.“
- „Ko se sjeća šta vam je potrebno za crtanje? Pokaži mi.“
- „Ko od vas misli da zna gdje treba potražiti flomastere u našoj učionici? Pokaži nam“

- „Ako vas neko zamoli da se igrate sa njim, kako mu, na prijateljski način, možete odgovoriti? Podsjetite me.”
- „Podsjeti nas, šta se dešava u našoj grupi kada neko napravi grešku?”
- „Ana, vidim da hodaš po prostoriji. Podsjeti me šta je tvoj zadatak sada?”
- „Amire, podsjeti me, šta se dešava kada nekome trebaju flomasteri kojima se ti služiš. Šta možeš kazati?”

Preusmjeravanje:

- „Olovke se koriste za pisanje, Hana ...”
- „Čujem mnogo priče. Vrijeme je da počnete oblačiti jakne”
- „Vidim na tvom stolu mnogo papira. Razmisli koliko listova papira ti stvarno treba. Šta možeš uraditi sa ostalima?”
- „Na ovom stolu vidim dosta nepotrebnih stvari. Sačekaću dok ne budeš spremna da počneš raditi.”

Zaključak o pravilima

- Djeci treba pomoći da donesu i dobro formulišu pravila jer im to pomaže da nauče vladati sobom.
- Djeca trebaju podršku, poticaj, podsjećanje i preusmjeravanje ponašanja kako bi sama postala sposobna upravljati svojim ponašanjem i vladati sobom. Pravila služe upravo tome.
- Postavljanju pravila prethodi rasprava o tome čemu ona služe. Cilj je da djeca shvate kako pravila i zakoni olakšavaju život u zajednici, štite nas i usmjeravaju.
- Djeca moraju uočiti kako im pravila ponašanja govore šta valja raditi a ne što se ne smije raditi.
- Djeca imaju snažnu želju činiti ono što je ispravno i odgovornost je odraslih da ih vode ka tome.
- Zajedno sa djecom u razredu pa čak i cijeloj školi, možemo odrediti koje karakteristike ćemo posebno cijeniti. Neke osobine, kao npr., *poštovanje*, *odgovornost*, *poštenje*, *brižnost*, i druge, razred može prihvatiti kao standarde za svoje ponašanje i postaviti ih kao zajednička „zlatna pravila“.

5. STRATEGIJE INTERVENCIJE

ODGOJNI POSTUPCI KOJI DJELUJU

ODGOJ LOGIČKIM POSLJEDICAMA

**KONTINUIRANE INTERVENCIJE I
UPRAVLJANJE PROCESIMA U
RAZREDU**

RAZREDNI SASTANCI

**PROBLEMI U PONAŠANJU – MOGUĆI
UZROCI I DJELOVANJE**

ODGOJNI POSTUPCI KOJI DJELUJU

Uspostavili smo pravila i rutine, vježbali i razgovarali. Da li to znači da će djeca uvijek poštovati pravila? Naravno da ne. Djeca će kršiti pravila, zaboravljajući, biće nesigurna, testirajući limite. Zadatak nastavnika je da, nakon što stvore dobre temelje i kreiraju zajednicu, osmisle i strategije intervencije i adekvatnog reagovanja u situacijama kada djeca prekrše pravilo.

Prije svega, svi se moramo prisjetiti činjenice da i mi sami često kršimo pravila – na ulici, u saobraćaju, u kući i drugim mjestima. Prisjećanje na situacije u kojima smo i sami kršili pravila može nam pomoći da izgradimo empatiju prema djeci koja krše pravila. Većina ljudi, kao i većina djece, pravila krši zbog niza razloga: zato što to čine i drugi, zato što nam je ono što želimo ili trebamo suviše važno da bismo vodili brigu o pravilima, zato što reagujemo impulsivno i slično. Kao nastavnici, moramo podsjećati sebe da je poštovati pravila ponekad teško i da je naša uloga da razumijemo i pomognemo djeci da naprave bolji izbor, a ne da ih zbog kršenja pravila etiketiramo ili stigmatiziramo. Mi moramo podučiti i djecu da ne mogu jedni druge odmah etiketirati ili osuđivati – jer je svako ponekad prekršio pravilo – nego da jedni drugima mogu i trebaju pomoći da donesu bolje odluke.

Kada djeca krše pravila potrebno je koristiti različite strategije kako bismo im pomogli da razumiju posljedice koje uzrokuju svojim ponašanjem te kako bismo im pomogli da preuzmu odgovornost za svoje postupke. Cilj nije djecu kazniti ili posramiti, nego im pomoći da internalizuju / usvoje određene vrijednosti, steknu samokontrolu i nauče kako da zadovolje svoje potrebe ili želje na društveno prihvatljiv način. Kažnjavanje ne povećava odgovornost učenika, slično kao što to ne čini ni nagrada. U oba slučaja se radi o vanjskoj kontroli i nastojanju djeteta da se ponaša tako da izbjegne kaznu ili da dobije nagradu. Češći rezultat kažnjavanja je porast izbjegavanja obaveza i varanje.

Kao što smo već napomenuli, djeci je potrebno da osjete našu empatiju i strukturu postupanja. Empatijom se čuva dignitet djeteta. Time pokazujemo da vjerujemo u dijete i da ga poštujemo, ali da ne odobravamo neke njegove postupke. Struktuiranjem se čuva dignitet razreda i pomaže djeci da budu efikasna i da se osjećaju sigurnom i zaštićenom unutar jasnih limita. Ukoliko smo pregrubi, rizikujemo da obeshrabrimo dijete ili podstaknemo inat. Ukoliko smo previše popustljivi ili nedosljedni, rizikujemo da dijete zanemari razumijevanje i udovoljavanje svojim stvarnim potrebama i ostavimo ga sa konfuznim osjećajima “vlastite moći”.

Kada djeca prekrše pravila, naš cilj nikada ne smije biti usmjeren ka tome da se djeca osjećaju “loše” ili poraženima, premda se djeca, uglavnom, osjećaju loše iako se to nekada ne vidi. Naš prvi cilj je da im omogućimo da povrate samokontrolu i samopoštovanje.

Kada dijete započinje svađu, izvlači se od rada ili omalovažava drugog učenika iz razreda ili nastavnika, to zasigurno nije odraz samokontrole i samopoštovanja. To je znak očajja, poziv upomoć, signal da nešto moramo uraditi.

Pozitivna disciplina nasuprot „discipliniranju“

Pozitivna disciplina predstavlja pristup koji podržava razvoj samodiscipline, samokontrole i empatije kod djece. Ona se bazira na odnosu povjerenja i poštovanja između djece i odraslih. Djeca uče iz grešaka. Ona eksperimentišu sa pravilima i testiraju limite. To je dio dječijeg odrastanja, a naša je dužnost da takve situacije pretvorimo u prilike za učenje i pomaganje djeci da donose dobre odluke i uvide šta se dešava kada se pravila krše i da steknu samokontrolu. Mi moramo stalno promišljati o tome kako da održimo red i dobru radnu atmosferu ali i da očuvamo dobre odnose u razredu balansirajući između potreba pojedinaca i grupe.

Odgojni postupci

Kao što smo već napomenuli, kažnjavanje, nagrađivanje, moralisanje i drugi odgojni postupci koje smo „naslijedili“, najčešće nisu najbolji izbor. Pokušaćemo da objasnimo zašto i da ponudimo neke alternativne postupke koji istovremeno predstavljaju proces učenja i imaju trajne efekte.

Razmislite:

- Kako su VAS odgajali?
- Koje su odgojne postupke koristili?
- Kako je to uticalo na vas?
- Šta biste voljeli da je bilo drugačije?
- Koje vi odgojne postupke koristite?

Većina naših odgojnih postupaka je naučena, stečena našim ličnim iskustvom. U različitim situacijama različito reagujemo, u zavisnosti od niza faktora i cjelokupnog konteksta, ali je važno da ne reagujemo impulsivno, nego da razvijemo različite strategije sa jasnim ciljem onoga što želimo postići u datom kontekstu, u određenom uzrastu djeteta.

Nažalost, kazna je još uvijek veoma čest način discipliniranja djece. Mnogi roditelji, ali i neki profesionalci, čvrsto vjeruju da je kazna efikasno sredstvo da dijete podučimo „dobrom“ ponašanju. Kada djeca krše pravila, povrijeđuju druge, uništavaju materijale ili se ponašaju na

druge, neprihvatljive načine, posljedica svakako mora biti. Pitanje je, međutim, da li kazna postiže željene rezultate i čemu uči dijete.

Vjerujemo da su vam poznati neki od sljedećih mitova o kažnjavanju:

Mit 1 – „I meni su to radili pa mi ništa ne fali.”

Mit 2 – „Ništa drugo ne uspeva.”, „Sami to traže.”

Mit 3 – „Kaznama se postižu najbolji rezultati u odnosu na druge metode.”

Mit 4 – „Kažnjavanje uči djecu poslušnosti.”

Mit 5 – „Ja to koristim samo kao krajnju mjeru, kada nemam izbora.”

Mit 6 – „Imam previše djece u razredu – to je jedini način.”

Mit 7 – „Kazna je dio naše kulture.”

Paradoks da se fizičkim kažnjavanjem izražava roditeljska ljubav prisutna je i u nekim izrekama ili rečenicama koje smo svi nekada čuli:

- „Batina je iz raja izašla.“
- „Da te ne volim ne bih ovo radio/la.“
- „Mene boli više nego tebe.“
- „Jednog dana ćeš mi biti zahvalan/a.“
- „To je za tvoje dobro.“

Nagrada i kazna

Nagrada i kazna su mjere kojima se dijete uči da poštuje snagu autoriteta i radi nešto samo da bi „dobilo nagradu” ili „izbjeglo kaznu”. Kazna, a posebno fizička kazna, uči dijete da je nasilje prihvatljivo, posebno nad slabijima od sebe, i ostavlja trajne negativne posljedice na ličnost djeteta. Djeca, žrtve različitih formi nasilja, često i sama ispoljavaju nasilno ponašanje ili imaju druge poteškoće u ostvarivanju kvalitetnih socijalnih odnosa.

U tabeli koja slijedi naznačene su osnovne karakteristike nagrade i kazne, poruke koje šaljem djetetu ukoliko koristimo nagrađivanje i kažnjavanje, kao i moguće reakcije djeteta.

Osnovne karakteristike nagrade i kazne	Poruka djetetu	Moguća reakcija djeteta
Izražavanje moći i ličnog autoriteta	<ul style="list-style-type: none"> • Radi ono što ti ja kažem zato što ja to kažem. • Kada si jači ne moraš imati opravdanje za primjenu sile. • Ti nisi sposoban da upravljaš svojim životom. 	<ul style="list-style-type: none"> • pobuna • želja da se uzvrati • nedostatak samodiscipline • apatija
Rijetko povezana sa činom	<ul style="list-style-type: none"> • Pokazaću ti ko je gazda. • Zaslužio / la si što ćeš dobiti, a možda i gore. • Svakako ne možeš popraviti što si uradio, dovoljno je da ti se oduzme ono što ti je važno. • Nesigurnost – dijete nikada ne zna šta ga čeka. • Nesposobnost da prihvatimo stvarne posljedice određenog ponašanja i naučimo kako da se ponašamo u takvim situacijama. 	<ul style="list-style-type: none"> • ogorčenost • želja da se uzvrati • strah • zbunjenost
Nameće postojanje samo dvije mogućnosti: "dobro ili loše"	<ul style="list-style-type: none"> • Ti si loš/a, zao/la, neprihvatljiv/a za mene. • Ti si dobar ako ja (ili drugi autoritet) to kažem. 	<ul style="list-style-type: none"> • povrijeđena osjećanja • krivica • želja za osvetom po svaku cijenu
Povezuje se sa ponašanjem u prošlosti.	<ul style="list-style-type: none"> • Na tebe se ne može računati. • Nikada nećeš naučiti. • Ti si nepouzdan / a. 	<ul style="list-style-type: none"> • loša slika o sebi • nesposobnost za donošenje odluka
Verbalna i neverbalna komunikacija je puna prijetnje, nepoštovanja i nedostatka ljubavi.	<ul style="list-style-type: none"> • Nisi dovoljno dobar / vrijedan ljubavi. • Kako će te drugi voljeti i poštovati kada ja to ne radim. Ako ti nisi dobar i sve što uradiš nije dobro. 	<ul style="list-style-type: none"> • ogorčenost • strah • krivica • želja da se uzvrati i osvete
Dozvoljava malo ili nimalo samousmjerenja.	<ul style="list-style-type: none"> • Tvoje ideje ne vrijede. • Tebi se ne može vjerovati. • Ti nisi sposoban donositi dobre odluke, zato to moram raditi ja ili neki drugi autoritet. 	<ul style="list-style-type: none"> • odbrana • neposlušnost

Evo još nekih neadekvatnih odgojnih strategija koje izazivaju slične reakcije djece i dugoročne negativne posljedice:

- **Naređenja** – „Sjedi i šuti / budi miran / na”, „Napiši 100 puta ...”
- **Zabrane** – „Ne radi to!” „Ne smiješ...” „NE, NE i NE!”
- **Eksplozivne, ljute izjave** – „U većem si problemu nego što misliš.” „Vidjećeš ti svoje!”
- **Kritiziranje** – „Da li je to najbolje što znaš / možeš!”
- **Prijetnje** – „Ako ne prestaneš pričati, poslaću te direktoru.”
- **Omalovažavanje** – „Hoćeš li ikada naučiti da pišeš kako treba?, „Ti NIKADA nećeš uspjeti!”

U nastojanju da stvorimo disciplinu ponekad pravimo greške, zato što reagujemo impulsivno ili ponašanje djeteta doživljavamo kao prijetnju. Neke od najčešćih pogrešaka su:

✚ **Pokazivanje ljutnje i frustracije**

Ne smijemo zaboraviti, radi se o djeci koja nam svojim ponašanjem nešto poručuju. Ukoliko nas neko ponašanje djeteta izuzetno uznemiri, potrebno je učiniti isto ono što i od djece tražimo da učine. Potrebno je da se smirimo i razmislimo, a ne da reagujemo impulsivno.

✚ **Korištenje izraza kao „učuti“; „začepi“ i sl.**

Osim što na ovaj način vrijeđamo i omalovažavamo djecu, mi tako i modelujemo ponašanje koje je prihvatljivo i dozvoljeno. Ovakvi postupci nemaju dugoročne efekte i samo odaju našu nemoć da se nosimo sa situacijom.

✚ **Posramljivanje djeteta ili sarkazam**

Posramljivanjem djeteta ili sarkastičnim primjedbama koje upućujemo djeci negativno utičemo na njihovo samopouzdanje i samoštovanje, kao i njihove odnose sa vršnjacima i drugim ljudima.

✚ **Kažnjavanje cijelog razreda**

Kažnjavanje cijelog razreda ili stvaranje pritiska među djecom razara osjećaj zajednice koji gradimo, unosi atmosferu kompetitivnosti, međusobnog okrivljavanja i sl.

✚ **Uspostavljanje ili mijenjanje pravila**

Kada mijenjamo ili smišljamo nova pravila samo zbog jednog djeteta ili situacije šalje poruku drugoj djeci da je kršenje pravila moguće, da škola i ljudi nisu „fer“ i da ne mogu računati niti predvidjeti naše ponašanje.

✚ **Nekonzistentno reagovanje i irelevantno / iracionalno kažnjavanje**

Kada naše reakcije nisu konzistentne, nisu primjerene, ili nisu u vezi sa onim što je dijete uradilo, umanjuje se vrijednost ovakvih postupaka a djeca primaju zbunjujuće i zbrkane poruke, koje ih onemogućavaju u učenju jer se osjećaju nesigurno i nezaštićeno.

✚ **Uznemirenost**

Može nam se dogoditi da se uznemirimo do te mjere da kažemo ili uradimo stvari koje nismo željeli. U tom slučaju, potrebno je potražiti pomoć, smiriti se, i tek onda razgovarati sa djecom i izviniti se za ono što smo učinili. I to je način učenja.

✚ **Izostajanje traženja uzroka**

Izostajanje traženja uzroka određenog ponašanja onemogućava nas da djelujemo adekvatno i efikasno i povećava mogućnost da napravimo teško popravljivu grešku.

✚ Pretpostavka da je ponašanje djeteta okrenuto protiv nas lično

Pretpostavka da je ponašanje djeteta okrenuto protiv nas lično, protiv razreda, ili da je učenik nezainteresovan i namjerno destruktivan, umanjuje naše profesionalno rasuđivanje i vodi nas ka tome da zloupotrebljavamo moć odraslog.

✚ Pretpostavka da postoje brza rješenja

U nastojanju da što prije „uvedemo red“ i uspostavimo radnu atmosferu, uz osjećaj da nemamo vremena za bavljenje problemima discipline, dovodimo sebe u situaciju da se problemi nagomilavaju i da dugoročno imamo još više ometanja i gubljenja vremena. Nije cilj da djeca „poslušaju“ u datom trenutku i nastave dalje, nego je cilj da usvoje socijalne vještine, za koje treba vremena, i da ih dosljedno primjenjuju u svim situacijama.

ODGOJ LOGIČKIM POSLJEDICAMA

Ukoliko osnaživanje, podsjećanje i preusmjeravanje nisu urodili plodom, umjesto nagrada i kazni, možemo primijeniti čitav niz drugih strategija koje pomažu djeci da razumiju posljedice njihovog ponašanja i naprave dobar izbor. Primjenu ovih strategija nazivamo odgojem logičkim posljedicama.

Za razliku od nagrade i kazne, koje predstavljaju spoljne mehanizme, odgoj logičnim posljedicama pomaže djeci da očuvaju svoje samopouzdanje i samopoštovanje a da istovremeno poprave svoje ponašanje i nauče kako da reaguju u sličnim situacijama u budućnosti.

Odgoj logičkim posljedicama prozilazi iz teorija o asertivnoj disciplini kroz koju učenici razvijaju sopstvenu odgovornost i samopouzdanje.

“Fizičko kažnjavanje je ponižavajuće i za onoga ko kažnjava i onoga koga kažnjavaju i nema nikakve druge koristi.

Ni sram ni fizička bol nemaju nikakvog efekta osim samog povređivanja.”

Ellen Key

Asertivna disciplina se zasniva na nekoliko principa⁸:

I princip

Djeca uče iz svijeta koji ih okružuje, ona veoma pažljivo posmatraju odraslog, tražeći potvrdu, uputstvo za način na koji treba da se ponašaju; odrasli, u tom pogledu, predstavljaju model koji djeca slijede.

II princip

Djeca se socijalizuju na taj način što uče prihvatljive oblike ponašanja od drugih u svome okruženju i uviđaju šta se vrednuje kao poželjno odnosno nepoželjno ponašanje.

III princip

Način na koji se dijete odgaja utiče na njegovo ponašanje i odnos prema drugim ljudima.

IV princip

Potrebno je da odrasli i djeca zajednički razviju osnovna pravila i ograničenja u zajednici u kojoj se odvija njihov život (porodica, učionica, škola, grad ...); djeca vole da znaju šta ih očekuje, osjećaju se sigurnije i sretnija su ukoliko žive u okviru razumnih ograničenja; lakše prihvataju ograničenja ukoliko su nastala kao rezultat njihovog slobodnog izbora i ukoliko imaju zaštitnu svrhu i namjenu.

Logičke posljedice predstavljaju čitav niz odgojnih postupaka koji su, za razliku od nagrade i kazne, direktno povezani sa činom. Kada dijete, na primjer, u igri razbije prozor loptom, skloni smo izreći mu kaznu zabrane izlaska ili gledanja televizije.

Metoda logičkih posljedica podrazumijeva uključivanje djeteta u rješavanje konkretnog problema i traganje za rješenjem – uz izvinjenje komšiji, djeca se uključuju u razgovor o tome kako mogu pomoći da se pričinjena šteta nadoknadi, šta mogu uraditi za komšiju i kako da spriječe da se to ponovi. Primjenom logičkih posljedica odvajamo osobu od čina („ti si u redu, ali to što si uradio nije u redu“), pomažu djeci da povrate samokontrolu, razmisle o tome šta su uradila i poprave to.

Primjenom metoda logičkih posljedica djeca se uče šta da urade kada izgube kontrolu ili povrijede nekoga i kako da riješe problem. Iako se neće baš svi problemi riješiti na ovaj način, logičke posljedice, kada se pravilno primjenjuju, predstavljaju jedan od najboljih načina za podučavanje i učenje socijalnih vještina.

*„U prirodi ne postoje ni nagrade
ni kazne;
postoje samo posljedice“*

Robert Green Ingersoll

⁸ Robin Levine i Susan Ginsberg, *Classroom Management Training Module* 2004, OSI, NY, USA

Logičke posljedice		
Na koji način nam pomažu	Karakteristike	Vrste
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uče nas značaju pravila ▪ Pružaju nam priliku da riješimo problem prouzrokovan pogrešnim izborom ▪ Dozvoljavaju nam da poboljšamo stvari a istovremeno održimo dobre odnose ▪ Pomažu nam da izbjegnemo slične probleme u budućnosti 	<p>Uvažavaju ličnost</p> <p>Relevantne su</p> <p>Realistične su</p>	<p>„Ti si pokvario – ti popravi“</p> <p>Prekid dogovora i gubljenje privilegija</p> <p>Time-out / pauza – povratak kontrole</p>

Smjernice za primjenu metode logičkih posljedica

- Predočavanjem i sagledavanjem logičkih posljedica omogućavamo djeci da sagledaju moguće posljedice svojih postupaka i donesu određene odluke u odnosu na date posljedice. Svrha ukazivanja na logičke posljedice nije omalovažavanje ili povređivanje.
- Potrebno je da logičke posljedice proizilaze iz konkretnih odluka i djelovanja, a ne da se odnose na ličnost (počinioca). Poruka je da je loše ponašanje rezultat loše procjene ili lošeg planiranja a ne lošeg karaktera neke osobe.
- Logičke posljedice nisu stvar izbora ili naše subjektivne odluke, stoga ih djeci predočavamo odlučno, ali ljubazno. Blagost i ljubaznost omogućavaju da se djeca dobro osjećaju i vjeruju da mogu popraviti svoje ponašanje; čvrstina / odlučnost pokazuje poštivanje sebe i drugih, odnosno jasnoću o tome da posljedice ponašanja postoje i da su jednake za sve.
- Metodu predočavanja i sagledavanja logičkih posljedica treba koristiti radi opisivanja onoga što *iziskuje određena situacija*, a ne šta zahtijeva neki autoritet – posljedica nastaje kada prekršimo pravila, a ne kada ja to kažem. Ovo pomaže da se izbjegne „odmjeravanje snaga“. Da bi se svi u učionici osjećali sigurnim, potrebno je da svako doprinese tome postupajući prijateljski i na prihvatljiv način. Kada omalovažavamo druge osobe, više se niko ne osjeća sigurnim.
- Metodu ukazivanja na logičke posljedice treba koristiti samo onda kada je nastavnik procijenio situaciju. Neprimjereno ponašanje može biti rezultat očekivanja koja ne odgovaraju razvojnim potrebama djece ili očekivanja koja nisu usaglašena sa posebnim potrebama pojedinca. Najpogodnije alternativno rješenje je izvršiti restrukturiranje okruženja i

podešavanje očekivanja. Na primjer, dugim periodima rada u tišini, pod kontrolom mogu biti obuhvaćena čak i djeca od deset ili dvanaest godina. Ako im se zatim dozvoli odlazak u toalet, ne može se očekivati da to urade mirno čekajući u redu. Umjesto toga, oslobađa se nakupljena energija. Djeca poskakuju, čavrljaju, golicaju se. Da li im treba ukazivati na posljedice ili im treba pauza i prostor za kretanje i druženje?

Tri su vrste logičkih posljedica:

- **„Pokvario si. Popravi.”**
- **Prekid dogovora i gubitak povjerenja (privilegija, prava)**
- **Time-out – povrati kontrolu i razmisli (gubljenje prava na učestvovanje)**

„Pokvario si. Popravi.”

Ovo je jednostavno onako kao što zvuči. Ako dijete namjerno ili nenamjerno slomi nešto, napravi nered i sl., nastavnik mu treba pomoći da preuzme odgovornost za urađeno i popravi ili pospremi ono što je uradilo. Ako nekome pokvarite ili uništite rad, trebate mu pomoći da to uradi ponovo. Ako nekoga srušite ili gurnete, trebate mu pomoći da ustane, pitati ga da li je u redu ili potražiti pomoć. Reći samo „izvini“ ili „žao mi je“, nije dovoljno, već to treba biti praćeno nekom akcijom. Slično je i kada povrijedimo nečija osjećanja.

Razgovarajte sa djecom o nekoj situaciji kada su bila povrijeđena njihova osjećanja. Kako su se osjećala? Šta je potrebno uraditi kada povrijedimo nečija osjećanja? Djeca znaju da je potrebno izviniti se, ali su, također, svjesna da izvinjenja ponekad nisu iskrena. Zbog toga nastavnik / ca može predložiti da, umjesto izvinjenja, uradimo nešto lijepo osobi koju smo povrijedili. Za početak, možete napraviti liste onoga što djeca najčešće rade – rugaju se, smiju se kada neko pogriješi, i navesti i neke druge primjere kojih se djeca sjete (isključivanje iz igre, laganje o tebi ...). Neka djeca daju ideje šta u tim slučajevima možemo uraditi – napisati izvinjenje i reći nešto lijepo o osobi, nabrojati pet stvari u kojima je osoba dobra; reći istinu pred svima i slično. U svakom slučaju, djeca trebaju naučiti nekoliko stvari:

- Potrebno je uvažiti da određene stvari vrijeđaju neke ljude, premda to ne mora biti problem za nas lično.
- Ovakve aktivnosti izvinjenja pomažu samo ako ih koristimo odgovorno, odnosno ako se ne zloupotrebljavaju.
- Potrebno je da djeca nauče kako da rješavaju svoje konflikte, a ne da to mi činimo za njih.

Djeci uvijek treba ukazati na moguće posljedice i upozoriti ih šta slijedi ukoliko ne poštuju dogovor i pravila ponašanja. Posljedica nedovoljnog zalaganja u radu može biti da nismo na vrijeme završili posao i da zato moramo raditi duže ili ostati u učionici i tokom odmora. Ključno je da posljedicu, kao i upozorenje, uvijek izgovaramo mirnim, uobičajenim tonom. Neverbalna komunikacija – položaj tijela, boja i visina glasa, odnosno jačina i ton, šalju djeci jače poruke od samog sadržaja onoga što govorimo. Ako nam tijelo ili glas odaju ljutnju, djeca će naš postupak shvatiti kao kaznu. Mi ih ne kažnjavamo, niti nešto tražimo od njih – to je naprosto posljedica situacije i njihovog ponašanja. Izbjegavajte raspravljanje, moljakanje ili naređivanje. Recite jednostavno, čvrsto i jasno šta od njih očekujete i toga se držite. Isto tako, ako koristite molećivi glas ili vam položaj tijela odražava nesigurnost, djeca će to „pročitati” kao mogućnost da ne izvrše ono što od njih tražite, odnosno neće vas doživjeti kao osobu u koju mogu imati povjerenja.

Prekid ugovora i gubitak povjerenja: „Gubite svoja prava ili privilegije”

Sporazumima, kao što su, na primjer, „Ugovor o pridržavanju pravila ponašanja”, naglašava se povjerenje između nastavnika i učenika, i među učenicima. Postavljanjem pravila svi smo se obavezali na njihovo poštovanje – slažemo se da vodimo računa o imovini, prema drugima postupamo sa poštovanjem, pošteno i prijateljski, dijelimo ... Prekid tog povjerenja pretpostavlja i gubljenje određenih prava. Važno je da su djeca unaprijed svjesna posljedica. Isto tako, potrebno je djeci pružiti priliku da poprave ponašanje prije nego što izgube pravo da učestvuju i sl. I kada djeci oduzmemo neko pravo, treba im uvijek dati priliku da ga povrate. Zapamtite, cilj nije kažnjavanje, nego pomaganje djeci da nauče prihvatljive oblike ponašanja, steknu samokontrolu i razumiju posljedice svog ponašanje za sebe i druge te donesu dobru odluku.

Primjeri primjene metode logičkih posljedica

Ako učenik:

- ***kaže da je završio zadatak, a zapravo nije, da bi se mogao igrati ili raditi nešto drugo***
„Nisi ispoštovao dogovor pa očekujem da radiš na zadatku dok ga ne završiš. Moći ćeš birati slobodnu aktivnost čim pokažeš da si spreman da ispuniš preuzete obaveze.”
- ***izlazi iz učionice da obavi zadatak koji je dobio ali se zadrži u igri u holu škole***
„Ne držiš se dogovora kada izlaziš iz učionice, zato gubiš privilegiju da sam napuštaš prostoriju do ostatka dana (ili sedmice), sve dok mi ne pokažeš da si spreman ponovo postupati po pravilima.”
- ***vara u igri***

„Kada varaš ne poštuješ dogovor i pravila igre a time pokazuješ da ne poštuješ svoje prijatelje. Treba da napustiš igru sve dok ne budeš spreman igrati po pravilima.” Potrebno je i učenike podsticati da prestanu sa igrom kad neko vara i kažu: „Dogovorili smo se da se igramo po pravilima. Ako se želiš igrati sa nama, molimo te da poštuješ pravila ili se nemoj igrati sa nama.”

- ***ignoriše zahtjeve da ne prekida druge i ometa rad***
„Ne dozvoljavaš drugima da rade na svojim zadacima i ne doprinosiš radu grupe. Ne možeš raditi u grupi dok ne pokažeš da želiš pomoći drugima i učestvovati u radu. Rado ćemo prihvatiti da se vratiš kada budeš spreman pokazati da poštuješ druge.”
- ***pravi grimase ili daje sarkastične primjedbe vršnjacima u toku obavljanja aktivnosti ili rada u grupi***
„Vidim da nisi spreman da se prijateljski ophodiš dok radiš u ovoj grupi. Moraš je napustiti sve dok ne budeš spreman služiti se primjerenim rječnikom, ili pokazati da znaš da, sa poštovanjem, prihvatiš dobre ideje drugih iz naše grupe.”
- ***ostavlja na stolu rasute kompjuterske diskete, nakon nekoliko opomena***
„Nisi se brinuo o stvarima u kompjuterskom centru. Nećeš ga moći sam koristiti sve dok mi ne pokažeš da si u stanju postupati kako treba.”
- ***gura se da dobije mjesto u redu***
„Vidim da ne poštuješ pravilo čekanja na red i guraš druge da bi stao u red. Moraćeš izaći iz reda i sačekati da se svi poredaju.”

I grupe mogu izgubiti svoja prava

- ***kada rad u grupi postane previše bučan***
„Ovdje mnogo ljudi previše priča umjesto da sluša. Sačekaću. Ne želim da govorim kada vi govorite. Ne namjeravam nastaviti sve dok ne pokažete da ste spremni slušati.”
- ***učenici pospremaju nepažljivo i „preko volje“***
„Niste pažljivi kada pospremате za sobom, zato će sljedećih nekoliko dana biti zatvoreni centar za umjetnost, biblioteka i naučni centar. Centri će biti otvoreni kada pokažete da ste spremni da se brinete o materijalima.”

Time-out: „Povratak kontrole”

Time-out (pauza, povratak kontrole) se koristi kada dijete, zbog emocionalnog stanja u kojem se nalazi (bijes, frustracija, nemir i sl.), ne može da povрати kontrolu. Tada time-out predstavlja fizičko izdvajanje djeteta kako bi se dijete smirilo i razmislilo o svom ponašanju. Za vrijeme time-outa dijete ne smije ostati samo u učionici, ali i drugi učenici trebaju znati da ne smiju ometati dijete.

- Time-out je vrijeme tokom kojeg dijete treba da se smiri.
- Time-out ne smije biti kazna, niti smije da bude intoniran kao kazna.
- Koristite time-out samo kada su djeca izgubila kontrolu ili im je potrebno vrijeme da razmisle o svom ponašanju. Također, možete koristiti time-out kada su djeca previše ljuta da bi razgovarala. Često je i odraslima potrebna pauza da u nekim situacijama uspostave samokontrolu.
- Trajanje time-outa treba da zavisi od djeteta. Kažite djetetu: "Čim budeš spreman da razgovaraš sa mnom (pratiš pravila, mirno nastaviš rad...), dođi i reci mi".
- Ako nekontrolisano ponašanje djeteta potraje, vjerovatno je da postoji više problema nego što to pokazuje trenutno ponašanje. Može biti potrebno da odvojite dijete od druge djece i ponudite mu da ugodno sjedne (ili sjednete pored njega ako dijete ne želi da se izdvoji) i tiho razgovarate o njegovim osjećanjima.
- Time-out nije mjesto. Zato nije dobro da imate "ćošak" ili "stolicu" za time-out. Kada je djetetu potrebno da neko vrijeme bude samo, ono treba da pronađe mjesto za to. Možete mu sugerisati neke mogućnosti, kao što su centar sa knjigama ili neki drugi tihi prostor.

Zloupotreba time-outa

Ako koristite neku od sljedećih tvrdnji, vi, u stvari, koristite time-out kao oblik kazne:

- “Ideš u kaznu. Rekla sam ti da to ne radiš!”
- “Znaš ti bolje nego to. Sjedi i odmori se 10 minuta.”
- “Ne možeš da biraš. Pauza za tebe!”
- “Treba da ideš u ćošak”.
- “Šta će se dogoditi ako zaboraviš kako treba da se ponašaš? Sjedićeš sam.”

Ukoliko se time-out koristi kao kazna, dovešće do frustracije i stresa, bilo kod vas, bilo kod djece o kojoj se brinete. To je samo još jedna forma prisile i može biti uzrok povećanja neodgovarajućeg ponašanja djece.

I nastavnica može uzeti time-out.

- ***Djeca su došla na čas iz matematike nepripremljena***
„Vidim da mnogi od vas nisu uradili zadaću ili nemaju stvari potrebne za ovaj čas. Radiću nešto drugo. Kada budete uistinu spremni, zovnite me. Žao mi je što gubite svoje dragocjeno vrijeme predviđeno za matematiku.”

Time-out je ponekad potreban cijeloj grupi.

- ***Grupa nije u stanju saradivati***
„Čujem da se vas četvoro prepirete. Čini se da niste shvatili kako treba zajedno uraditi ovaj projekat. Uzmite time-out i razmislite šta biste mogli učiniti da vaš rad bude bolji. Kada se vratite, želim čuti po jedno rješenje od svakog od vas.”

Zatražite pomoć

Ponekad je djetetu potrebno da promijeni prostor kako bi se smirilo i povratilo kontrolu. Kako biste to omogućili, napravite dogovor sa kolegicom / kolegom da jedni drugima pomognete u tome. Unaprijed se dogovorite o procedurama: kada to radite, šta očekujete jedni od drugih i sl. Kada koristite ovakvu pomoć, možete poslati neko drugo dijete da pozove vašeg kolegu i bez puno razgovora, recite djetetu da ide sa nastavnikom u njegovu učionicu. Naravno, ovo je nemoguće ukoliko djeca nisu unaprijed upoznata sa procedurama, ako ne znaju da se to može dogoditi i šta u tom slučaju slijedi. Potrebno je odrediti mjesto u prostoriji na kojem dijete može na miru sjediti. Dijete mora znati koje je to mjesto kako bi se tamo moglo odmah uputiti. Isto tako, važno je razgovarati i vježbati sa učenicima kako da ne ometaju dijete koje je u time-outu. Kada se dijete umiri, (nakon nekoliko minuta – svakako ne predugo), može se vratiti u svoju učionicu. Osigurajte da dijete osjeti dobrodošlicu. Recite mu gdje da sjedne i šta sada radite i obavijestite ga da ćete mu odmah, ili za nekoliko minuta, pomoći da se uključi u rad.

VAŽNO – ne zaboravite da je sve ovo vrijeme, ton vašeg glasa, kao i ton drugog nastavnika potpuno miran i ne izražava ljutnju niti neku drugu emociju. Nemojte se upuštati u suvišna objašnjavanja i rasprave. Naprosto, dosljedno uradite ono što ste se dogovorili da će biti posljedica određenog ponašanja. Ponekad ćete i vi biti u takvom emocionalnom stanju da vam je potrebno da izađete iz prostorije i povratite kontrolu. I tada možete potražiti pomoć kolega prema ranije dogovorenoj proceduri.

„Sretna stolica“

Dr. William Glaser, u knjizi *Svaki učenik može uspjeti*, predlaže jednu sličnu ideju o izdvojenom prostoru, koji djeca mogu koristiti kada žele da se smire ili samo izdvoje iz grupe. Donesite u učionicu zanimljivu stolicu ili fotelju, a možete ofarbati neku od postojećih starih stolica, i nazovite je sretnom ili mirnom stolicom. Možete joj dati i ime zajedno sa razredom. Na ovu stolicu djeca mogu sama sjesti kada osjete da im treba malo vremena u tišini, ili im vi možete predložiti mali odmor. Pravila za stolicu su jednostavna – dok sjede, ne moraju raditi ništa, mogu samo sjediti u tišini dok se ne osjete bolje. Tada se mogu vratiti u grupu. Kako biste im modelovali korištenje stolice, možete i sami, sa vremena na vrijeme, reći da vam je možda nešto teško ili da se ne osjećate dobro i da ćete se malo opustiti u stolici.

Logičke posljedice – rezime

Osnovne karakteristike	Poruka djetetu	Moguća reakcija djeteta
<ul style="list-style-type: none">Izražava realnost prirodnog poretka	<ul style="list-style-type: none">Vjerujem da učiš na svojim greškama	<ul style="list-style-type: none">kooperacijapoštivanje sebe i drugihsamodisciplina.
<ul style="list-style-type: none">Prirodno povezan sa neprilagođenim ponašanjem ili događajem	<ul style="list-style-type: none">Vjerujem da donosiš odgovorne odluke	<ul style="list-style-type: none">uči iz iskustva
<ul style="list-style-type: none">Tretira dijete sa poštovanjem i dostojanstvom i odvaja ponašanje od osobe	<ul style="list-style-type: none">Ti si vrijedna osoba	<ul style="list-style-type: none">dobro se osjeća u vezi sa samim sobomusmjerava neprilagođeno ponašanje u prihvatljivo
<ul style="list-style-type: none">Povezano s budućim i sadašnjim ponašanjem	<ul style="list-style-type: none">Ti možeš voditi brigu o sebi	<ul style="list-style-type: none">postaje odgovorna osoba koja može donositi odluke
<ul style="list-style-type: none">Glas je smiren, racionalan i izražava poštovanje	<ul style="list-style-type: none">Volim te, ali ne opravdam tvoje ponašanje.	<ul style="list-style-type: none">prihvata osjećanja i dobija sigurnost da je voljeno
<ul style="list-style-type: none">Dopušta i potiče djecu na izbor	<ul style="list-style-type: none">Vjerujem u tebe; u stanju si da odabereš i doneseš dobru odluku	<ul style="list-style-type: none">odgovorno donošenje odluka.

Koraci u primjeni metode predočavanja i sagledavanja logičkih posljedica

Da biste bili sigurni da metodu predočavanja i sagledavanja logičkih posljedica primjenjujete razložno, nastojte svaki put poduzeti slijedeće korake:

1. Zastanite i razmislite

Da biste osmislili i razložno objasnili djeci posljedice njihovih postupaka, često morate odustati od vaše prve reakcije, što može biti bilo šta, od želje da zaplačete do želje da prigušite svoja osjećanja. Dajte sebi vremena i prilike da se smirite i donesete dobru odluku.

2. Procijenite opcije

Postavite sebi pitanja:

- Šta je uzrokovalo ovakvo ponašanje, šta mu je prethodilo?
- Da li bih trebao/la preurediti okruženje, aktivnost, nešto drugo?
- Da li bih trebao/la revidirati pojedinačna očekivanja?
- Da li mislim da je ovo problem za koji je neophodno dodatno poučavanje ponašanja?
- Da li je to problem koji raskida naš dogovor? Da li je to gubitak povjerenja, poštovanja ili brige za druge u zajednici?
- Da li učenik unosi razdor u grupu i treba mu „time-out“?

3. Predočite posljedicu koja je direktno povezana sa ponašanjem, ostvariva i primjerena

Posljedica je smislena samo kada je direktno povezana sa problemom. Kada dijete unosi razdor u grupu, posljedica koja se odnosi na problem je napuštanje grupe, dok gubitak prava na odmor to nije. Realna i primjerena je ona posljedica koja je konkretizovana i u datom kontekstu moguća / primjenjiva i za dijete i za nastavnika. Djeca neke stvari ne mogu sama riješiti ali mogu, na primjer, pospremiti nered koji su napravila, oprati grafitu, pružiti neku uslugu, izgubiti povlasticu, pomoći da se nešto obnovi ili poboljša, ili pronaći bolji način da se nešto kaže. Potrebno je da nastavnici razmisle i o tome šta je ostvarivo u određenom kontekstu. Ukoliko dijete mora ostati u školi dok ne dovrši započeti zadatak, tada i nastavnik mora biti spreman da ostane sa njim ili organizuje da neko nadzire rad djeteta.

4. Osigurajte vremensko ograničenje

Važno je brzo povratiti privilegije, tako da su djeca u prilici ponovo preuzeti odgovornost i pokušati još jednom. Dijete, koje ne zna postupati u centru sa elementima za građenje, gubi privilegiju da tu boravi do ostatka dana, ali već sutra kažete: „Ja očekujem da mi pokažeš da možeš postupati po pravilima.” Možete ponoviti metodu predočavanja i sagledavanja posljedica i proširiti vrijeme potrebno da svi shvate, ali, uglavnom, djetetu ukazujete na to da mu se sasvim izvjesno pruža druga prilika. U nekim slučajevima,

metoda predočavanja i sagledavanja posljedica nije djelotvorna sa određenim djetetom. *Ne postoje univerzalno primjenjive metode* koje su djelotvorne u radu sa svakim djetetom i u svako vrijeme.

5. Naglasite riječi „odluka” i „povlastica”

„Ukoliko želiš ostati u ovoj grupi, odluči da postupaš po pravilima.” „Možeš nam se pridružiti i postupati po pravilima, ili ostati po strani. Oluči sam.” „Ukoliko želiš da ti moja predavanja koriste, potrebno je da radiš zadaću. Imaš izbor.”

6. Koristite empatiju i strukturu

Empatija pokazuje povjerenje u sposobnost učenika da poboljša svoj rad ili svoje ponašanje i pokazuje da imate povjerenje i uvažavate osobu, čak i kada vam se ne dopada njeno ponašanje. Strukturu odnosa i rada u učionici, postavljaju se granice i omogućava djeci da nađu način da postupaju u skladu sa tim.

Upoznajte roditelje sa metodom logičkih posljedica

Odgoj logičkim posljedicama mora biti jasno objašnjen svim roditeljima i to na samom početku školske godine. Pripremite pismo u kojem pojašnjavate roditeljima način stvaranja razrednih pravila. Sjetite se da su i oni učestvovali u izražavanju snova i nada za djecu. Objasnite im da djeca neće uvijek poštovati pravila i da je vaš cilj da ih naučite kako da rješavaju probleme koristeći „logičke posljedice“.

Pojasnite im koje sve logičke posljedice postoje:

- Napravi pauzu – pomoć djeci da povrate kontrolu
- Gubitak privilegija – ako se ne ponaša prihvatljivo ili neprimjereno koristi materijal dijete možemo izdvojiti iz grupe na kratko dok ne bude spremno da se pridruži ponašajući se primjereno.
- „Ti si pokvario – ti popravi“ – ako dijete nešto ošteti ili povrijedi nečija osjećanja, tražićemo od djeteta da učini nešto, da se izvini, da pomogne, da popravi, počisti ...

Objasnite roditeljima šta je vaš cilj. Pomozite im da razumiju da su sve ove aktivnosti usmjerene ka pomaganju djeci da razumiju posljedice svog ponašanja. Krajnji cilj vaših napora je kreiranje sigurnog i ugodnog okruženja za sve. Ukoliko je potrebno, organizujte radionicu za roditelje kako biste im pobliže objasnili neke odgojne postupke i pomogli im da ih primjenjuju i kod kuće.

KONTINUIRANE INTERVENCIJE I UPRAVLJANJE PROCESIMA U RAZREDU⁹

Kontinuirane intervencije omogućavaju nastavniku da koristi specifične metode, strategije i postupke upravljanja razredom i ponašanjem pojedinih učenika kada je ono neprikladno. Korištenjem ovih strategija promoviraju se pozitivno i prihvatljivo ponašanje učenika i smanjuje / eliminiše neprihvatljivo. Sve intervencije koje nastavnici koriste u radu sa učenicima služe tome da se jasno iskaže kakvo ponašanje nastavnici od učenika očekuju u razredu, kao i da pokažu kakve će biti posljedice ukoliko se ispoljava nepoželjno, neočekivano ponašanje.

Kontinuum intervencija obuhvata sljedeće strategije za upravljanje ponašanjem u razredu:

Signalizacija

Različitim signalima učeniku se verbalno ili neverbalno stavlja do znanja da njegovo ponašanje nije prihvatljivo. Neverbalne tehnike uključuju: kontakt očima, pokrete ruku, pucketanje prstima, nakašljavanje, tjelesni stav i sl. Ove tehnike su najefektnije na početku ispoljavanja neprihvatljivog ponašanja. U ovim, kao i drugim situacijama, važno je da vam izraz lica ne odaje ljutnju ili nestrpljenje, nego odlučnost i ohrabrenje. Na primjer, možete napraviti pokret stišavanja tona kada dijete preglasno govori, možete prići djetetu i lagano mu položiti ruku na rame ukoliko priča istovremeno kada i vi ili neki drugi učenik.

Planirano ignorisanje

Kratkotrajno tolerisanje nekog ponašanja primjenjuje se u sljedećim situacijama:

- kada je vezano za faze odrastanja
- kada je neprimjereno ponašanje relativno beznačajno i situaciono
- kada neprimjereno ponašanje predstavlja podstrek za druge da se priključe

Paralelno sa ignorisanjem nepoželjnog ponašanja važno je iskazivati podršku pozitivnom i prihvatljivom ponašanju, ali ne riječima: „Vidite kako XY sluša“, nego: „Zahvaljujem vam što ste pažljivi, ovo o čemu razgovaramo je veoma važno.“

Verbalno ohrabrenje

Verbalno ohrabrenje obuhvata upotrebu posebno odabranih smislenih riječi i fraza koje nastavnik koristi da bi ohrabrio učenike i podstakao ih da se ponašaju pozitivno i

⁹ Based on definitions from the *Comprehensive Behavior Management Interventions Handbook*, Montgomery County Public Schools, Rockville, Maryland, 2004

prihvatljivo. Verbalna podrška je mnogo efektivnija kada se konzistentno primenjuje i kada ohrabruje specifična pozitivna ponašanja.

Na primjer: „Bravo! Zadivljena sam koliko si detalja dodao da poboljšaš taj pasus“; „Mislim da je danas bilo odlično kako si hodao hodnikom.“

Povećanje interesa

Kada se smanjuje zainteresovanost za učenje i učenik manifestuje zamor ili dosadu, može pomoći da nastavnik, baš tada, pokaže svoj interes za tog učenika. Stimulisanjem interesovanja kod djece može se pokazati djeci da je nastavniku stalo do njih. Variranjem zadataka i strategija podučavanja, aktivnosti i metoda, nastavnik može izazvati povećanje zainteresovanosti kod učenika za teme koje se obrađuju.

Samoposmatranje

Samoposmatranje uključuje podučavanje učenika kako da opažaju i bilježe momente u kojima dolazi do nepoželjnog ponašanja, kako kod sebe tako i kod drugih. To je osnova za razgovor o tome koji su uzroci određenom ponašanju kao što su umor, dosada, nezadovoljena potreba i slično, i kako se može reagovati na drugačiji, prihvatljiv način.

Regulisanje nedozvoljenog ponašanja

Nastavnik podučava učenike kako da slobodno ispoljavaju svoje doživljaje i osjećanja na prihvatljiv način te kontrolišu impulse koji obično završavaju nepoželjnim i neprihvatljivim ponašanjem kao što su bijes, ljutnja, tuga, strah. Možete, na primjer, reći: „Kada si ljut možeš pričati sa mnom, nacrtati ljutiti crtež, napisati kako se osjećaš, ali ne možeš udariti nekoga; u redu je biti ljut, tužan, uplašen, hajde da razgovaramo o tome šta nam tada može pomoći da se bolje osjećamo.“

„Hitna pomoć“

Ova strategija podrazumijeva ukazivanje „hitne pomoći“ učeniku, kako bi prevladao stresni momenat. Učenici obično imaju teškoće u učionici u praćenju nastave i izvršavanju zadataka. Neki učenici tada traže pomoć od nastavnika ili učenika. Ostali preskaču mjesta na kojima imaju teškoće i rade one stvari koje su im jasne i koje mogu da urade bez teškoća. Zato neki učenici povremeno zastanu sa radom jer ne znaju šta sljedeće da urade. Potrebno im je da se osjete sposobnim da prevaziđu teškoće koje su ih zaustavile u radu na zadatku. U toj situaciji nastavnik može biti od velike pomoći ukoliko vrati učenika zadatku, poduči ga pomoćnim strategijama, kako da se prilagodi novoj situaciji/teškoći na koju je naišao ili mu pruži direktnu pomoć u rešavanju zadatka, tj. problema. Poslije toga, nastavnik pušta učenika da samostalno završi svoj zadatak.

Primjeri kako nastavnik pruža „hitnu pomoć“ u sličnim situacijama:

- „Odaberi najlakše probleme na kojima ćeš prvo da radiš. Odaberi bilo koja tri.“
- „Zaokruži teške zadatke i sačekaj dok ne dobiješ pomoć da ih uradiš.“
- „Odaberi dva pitanja na koja ćeš da odgovoriš i zapiši detaljne odgovore.“
- „Pregledaj pitanja. Zaokruži najteže i popričaj o njima sa svojim pomagačem (drugim učenikom).“
- „Uradi samo označene zadatke.“
- „Kada dođeš do teškog zadatka, na parčetu papira zapiši šta ti hitno treba kao pomoć i stavi ga na vidno mjesto na stolu. Nastavi da radiš i sačekaj da ti neko pomogne oko tog zadatka.“

✚ Reorganizacija

Reorganizacija obuhvata preuređenje prostora, vremena, uslova za ispoljavanje željenog ponašanja. Na primer, stolice postavljene u krug za grupnu diskusiju, označavanje svog ličnog prostora kada se učenik bavi nekim samostalnim radom, kratke sekvence rada za učenike čija je pažnja kratkotrajna, rad sa omiljenim parom kao podrška uspostavljanju bezbjednih i pozitivnih socijalnih relacija u razredu i sl.

✚ Direktna kontrola

Direktna kontrola podrazumijeva da nastavnik stane fizički blizu učenika, ili čak položi ruku na rame učenika, nastavljajući započetu aktivnost, kako bi ga ohrabrio da se ponaša odgovornije ili da se prilagodi razrednim pravilima.

✚ Humor (ne podsmjehivanje ili ruganje)

Humor umanjuje napetost i stvara dobro raspoloženje. Neke je situacije naprosto potrebno učiniti manje ozbiljnim, ali ne radite to kada je dijete u određenom emocionalnom stanju koje treba uvažiti. Smijte se što više i nemojte sve prihvatati sa pretjeranom ozbiljnošću – to su ipak samo djeca.

Kazna, prijetnja, podizanje tona, javno prozivanje i sl., ne samo da ne pomažu djeci da steknu samokontrolu i razviju socijalne vještine, nego snaži neprihvatljivo ponašanje, umanjuje njihovo samopouzdanje i samopoštovanje i šalje im mnoštvo poruka o pogrešnom stavu.

RAZREDNI SASTANCI¹⁰

“Dvije glavne svrhe održavanja razrednih sastanaka jesu pomoći jedni drugima i razriješiti problem.”

Jane Nelsen (Džejn Nilzen)
Pozitivna disciplina.

William Glassner, u svojoj knjizi *Škole bez neuspjeha*, opisuje razredne sastanke kao vrijeme kada nastavnik vodi cijeli razred kroz diskusiju, bez donošenja sudova, a djeca uče da mogu i pojedinačno i kao grupa koristiti svoju pamet u rješavanju životnih problema i svijeta njihove škole. Sastanci odjeljenjske zajednice /razredni sastanci predstavljaju idealno vrijeme za ovakvu vrstu razgovora i rasprave, pored drugih tema i aktivnosti kojima pomažemo djeci da razviju neke nove vještine i pričaju o svemu što je za njih važno.

Nemojte koristiti sastanke odjeljenjske zajednice da pravdate časove i pridikujete o problemima. Cilj održavanja razrednih sastanaka je razvijanje otvorene diskusije među djecom. Moramo omogućiti djeci da kažu šta stvarno misle, ne ono što misle da mi želimo čuti. Ton u kojem nema prosuđivanja je bitan za iskrenu i otvorenu diskusiju.

Drugi cilj razrednih sastanaka je razviti sposobnost djece da sama rješavaju probleme. U sklopu razrednog sastanka, učenici, a ne nastavnik, su oni koji moraju predlagati i odabirati rješenja koja smatraju djelotvornim. Rješenja su često djelotvorna jer je u njih uloženi određeni trud, a ne zato što su “posebno sjajna”. U drugim okolnostima, rješenja nisu uspješna i njima se ne postiže rezultat. Ali, neuspjeh može podstaći nešto što ima čak i veći odgojno-obrazovni značaj – proces revidiranja i učenja na greškama. “Plašim se da nema vremena za neuspjeh,” zavapio je jedan nastavnik. Upravo to je, možda i jedan od najvećih neuspjeha u našim školama – nedostatak vremena da djeci omogućimo da uče na pogreškama.

Nekoliko stvari ne spada u razredni sastanak.

Nemojte:

- dopustiti djeci da okrivljuju ili optužuju druge
- pozivati drugu djecu da otkriju prekršitelje
- kažnjavati cijeli razred zbog ponašanja nekoliko pojedinaca

Ovim se iniciraju zamjerke i sumnjičavost, a ne saradnja. Za uključivanje razreda u nalaženje pravog rješenja potrebno je podstaći kooperativnu i kolektivnu poduzetnost. “Šta bismo trebali upravo sada uraditi kako bismo održali sigurnost učionice?”, dobro je pitanje da se započne sastanak. “Ko je ovo uradio?” – nije.

¹⁰ Adaptirano prema knjizi *Teaching Children to Care*

Pravila za održavanje razrednog sastanka

Ova pravila su osmišljena u Franklinovom centru za posredovanje¹¹ na Univerzitetu u Massachusettsu.

Učenici su se složili:

- da će pokušati riješiti probleme
- da se neće služiti omalovažavanjem – ni fizičkim ni verbalnim
- da će saslušati jedni druge bez prekidanja

Ova pravila treba predstaviti djeci kao tri važna i osnovna pravila za održavanje razrednih sastanaka čiji je cilj razrješavanje problema. Trebalo bi pitati učenike da li misle da su potrebna i druga pravila kako bi zajednički riješili probleme i iskreno razgovarali. Ponekad djeca predlažu dodatna pravila kao, na primjer, pravilo o povjerljivosti.

Isto tako, o svakom pravilu je potrebno razgovarati. Na primjer, korisno je razgovarati o mogućnosti da grupno rješavanje problema može uzrokovati odustajanje od vlastite ideje kada se misli da su druge bolje. Ovo je potrebno modelovati, zato što se djeca mogu početi natjecati sa onim ko je predložio rješenje. “Pretpostavimo da ja imam rješenje i Ana ima rješenje. Kako ćemo odlučiti koje rješenje primijeniti?”

U sklopu razrednih sastanaka koji se održavaju radi nalaženja zajedničkih rješenja za razredne probleme, djeca uče kako primijeniti važne socijalne vještine. Važno je biti svjestan tih vještina i prisjetiti se da one ovise o razvojnoj progresiji koja podrazumijeva sazrijevanje, kao i iskustvo.

Vještine potrebne za održavanje razrednog sastanka

Djeca uče dijeliti razmjenjujući ideje i gledišta. Važan aspekt učestvovanja je korištenje govora u “prvom licu” kojim se naglašava “JA”, radije nego u “drugom licu.” Time omogućavamo djeci da iskažu svoja osjećanja ili stavove, radije nego da kritikuju ili okrivljuju druge za problem. Da li je samo pomagač koji dijeli užinu kriv za preveliku buku u učionici? Da li se ovaj razred jedanaestogodišnjaka može pomjeriti od stava: “Ne može ona nas kontrolisati,” ka stavu: “Šta bismo mogli uraditi da bismo sebe bolje kontrolisali?”

Kada neka druga grupa počne razgovarati o problemu prevelike buke, prvo kaže: “Neki učenici su započeli svađu i počeli pričati čim je nastavnica izašla.”. Ukoliko se pitanje preusmjeri na: “Ako volim pričati, kako da postignem da ne budem prebučna?” – time se ukazuje na osnovnu

¹¹ Franklin Mediation Center

potrebu za razgovorom u školi – da se ima vremena za razgovor u školi. Tada problem postaje lični i koristi se govor “u prvom licu.” Ukoliko se fokusiramo na lična, direktna pitanja, sijemo sjemenje pravog učestvovanja.

Aktivno slušanje je druga neophodna vještina koju nije lako savladati. Aktivno slušanje podrazumijeva obraćanje pažnje na stvarno značenje onoga što je neko rekao. Ono obuhvata sposobnost parafraziranja ili ponavljanja glavne ideje nekog drugog.

Na razrednom sastanku podučavamo, jednako koliko i uvježbavamo, ključne vještine potrebne za rješavanje problema. Potrebno je da budemo strpljivi i podsticajni. U nastavku teksta, navedene su neke socijalne vještine potrebne za rješavanje problema. Ove vještine su utemeljene u specifikumu razvoja, a kako djeca sazrijevaju, spremnija su razmišljati i razmatrati više različitih mišljenja i stavova, prihvatiti rezultate različitih rješenja i kontrolisati poriv da govore mimo reda, odnosno, spremnija su da govore tek kada na njih dođe red.

Osnovne vještine za rješavanje problema

Od prvog do trećeg razreda

U ovom uzrastu djeca mogu:

- Opisati probleme ili dati informacije bez omalovažavanja ili okrivljivanja drugih
- Iznijeti svoje mišljenje u grupi
- Iskazati svoje gledište i razmišljanja (služeći se “govorom u prvom licu”)
- Slušati dok ostali razmjenjuju ideje ili mišljenja
- Održavati kontakt pogledom
- Sačekati radije nego prekidati
- Afirmativno govoriti o idejama ili rješenjima drugih
- Prihvatiti više od jednog mogućeg rješenja datog problema
- Odabrati “najizvedivije” (najupotrebljivije) rješenje problema i zatim pristupiti rješavanju

Od četvrtog do šestog razreda

U ovom uzrastu djeca mogu:

- Osmisliti više od jednog rješenja datog problema
- Istraživati različita gledišta
- Pretpostaviti različite ishode predloženih rješenja
- Procijeniti prednosti i nedostatke rješenja i dati logična objašnjenja
- Služiti se aktivnim slušanjem da bi parafrazirali ili se podsjetili ideja drugih učenika
- Slušati i empatički reagovati na druge

- Složiti se u pogledu posljedica i ustrajati na njima

Za održavanje razrednih sastanaka čija je svrha zajedničko nalaženje rješenja u vezi sa nekim problemom i sticanje vještina koje to omogućavaju, potrebna je praksa i vrijeme da se djeca upoznaju i steknu povjerenje. Najbolje je započeti sa jutarnjim sastancima ili radom u krugu uz grupne interakcije poput igara, pjevanja i razmjene ličnih iskustava, rada na razvoju vještina saradnje i timskog rada u malim ili velikim grupama. Nastavnici i djeca postepeno grade bliskost i povjerenje kroz mnoge grupne aktivnosti. Kada se uspostavi zajedništvo u razredu, sastanci čija je namjena rješavanje problema, mogu izdržati i teža pitanja i rezultirati čvršćim povezivanjem.

Postupak održavanja razrednog sastanka

- **Sastajte se jednom sedmično, u isto vrijeme, prema redovnom rasporedu**
Sastajanjem jednom sedmično omogućuje se djeci da shvate o čemu je riječ, promisle i poduzmu određene korake.
- **Pridržavajte se određenog vremena**
Za većinu djece dugi sastanci su teški pa im se prestaju sviđati. Bolje je vratiti se problemu naredne sedmice, sa svježim i obnovljenim interesovanjem nego produžavati raspravu u nedogled.
- **Neka se sastanak odvija tako da djeca sjede u krugu** a ne u klupama, bilo na podu ili na stolicama.
- **Postavite dnevni red**
I nastavnici i djeca mogu unositi pitanja u dnevni red.
- **Nastavnik treba da ima ulogu onoga koji facilitira proces.**
On postavlja ton, počinje i završava sastanak, održava usmjerenost grupe na temu i pomaže djeci da donesu pravila o održavanju sastanka.
- **Učenici trebaju preuzeti većinu uloga** onda kada im sadržaj i svrha održavanja sastanaka postanu razumljiviji i počnu se ugodno osjećati na njima. Razred će možda željeti odabrati zapisničara koji bi bilježio i rezimirao, ili osobu koja treba pročitati dnevni red.

PROBLEMI U PONAŠANJU – MOGUĆI UZROCI I DJELOVANJE

Agresivnost i nasilje

Primjena sile u dječijem uzrastu nije neuobičajena pojava. Fizičko nasilje, podsmijehivanje i posramljivanje drugih, uglavnom slabijih, verbalna agresija i prijetnje, samo su neke od formi agresivnosti koje se javljaju kod djece. Svako dijete u određenom trenutku ili situaciji kada se osjeća ugroženim, kada nastoji zadovoljiti sopstvene potrebe ili odbraniti sebe i svoj integritet, može ispoljiti ovakvo ponašanje. Na ovakve probleme moramo reagovati odmah, istovremeno radeći na otklanjanju uzroka ovakvog ponašanja.

Ispoljavanje agresivnog ponašanja ne čini dijete „agresivnim“, pa čak i kada to čini konstantno i u različitim situacijama. Svako dijete je posebno čak i kada ispoljava nasilno ponašanje, i razlikuje se od nekog drugog djeteta. Ponašanje djece ima svoje značenje i djeca nam svojim ponašanjem nešto poručuju. Prije nego što poduzmemo određene mjere i odredimo strategiju rada sa pojedinim djetetom, moramo pažljivo posmatrati i pratiti dijete kako bismo utvrdili sljedeće:

- Vrstu i način ispoljavanja nasilja, učestalost, situacije koje mu prethode
- Uzroke ovakvog ponašanja

Postoji mnoštvo teorija koje nastoje pojasniti pojavu agresivnosti kod ljudi. Neke od njih govore o faktorima koje su biološki uslovljeni kao što su funkcionisanje limbičkog sistema i hipotalamusa, nivo hormona (testosteron, upotreba steroida, serotonin), ali je mnogo više onih koji se bave socijalnim, odnosno faktorima okoline.

Česti uzroci agresivnog ponašanja su nisko samopouzdanje i samopoštovanje, temeljna egzistencijalna nesigurnost, nepovjerenje prema okolini i odraslima, iskustvo nasilja koje je vršeno nad tim djetetom, odnosno nasilje kao model ponašanja – u okolini, medijima, kompjuterskim igricama – strah koji se umanjuje kroz agresivno ponašanje i drugo. Djeca, koja nemaju dobru sliku o sebi, mogu da koriste silu kao način da se dokažu drugima, mogu imati nasilnike kao modele i uzore i voditi se samo nastojanjima da zadovolje sopstvene potrebe, željom za dokazivanjem i strahom od kazne. Ova djeca često nemaju dobro razvijene socijalne vještine, imaju umanjenu sposobnost empatije i snalaženja u socijalnim situacijama, ali mogu imati problem i sa percepcijom podražaja koje tumače kao ugrožavajuće za njih. Djeci koja se ponašaju na ovakav način treba pružiti snažan oslonac i model ponašanja, pomoći im da steknu bolju sliku o sebi kroz aktivnosti u kojima će se osjećati uspješnim i važnim. Djeci je često potrebno i opuštanje kroz vođene fantazije ili fizičke aktivnosti kao i igre kroz koje vježbaju uloge onoga koji vodi i onoga koji slijedi, kako bi povećali toleranciju na frustracije.

Snžno i brižno vođenje kroz koje se djetetu jasno ukazuje na očekivanja, uz istovremeno iskazivanje vjere u dijete i njegove sposobnosti da prevaziđe određene situacije, imaće više efekta od stalnog grđenja i ponižavanja. Takođe je efikasnije planski ignorisati određeno neprihvatljivo ponašanje – ukoliko drugi ili samo dijete nisu ugroženi – jer je privlačenje pažnje jedan od ciljeva takvog ponašanja. Efikasnije je konzistentno primjećivati i potkrepljivati svaki pozitivni pomak djeteta i pružati mu prilike da se osjeća dijelom zajednice i radi što više aktivnosti u grupi kako bi steklo povjerenje u okolinu. Njeguajte različite saradničke aktivnosti i podučavajte svu djecu kako da rješavaju konflikte mirno i uz saradnju („koristi riječi“). Pomozite djeci da izgrade samokontrolu i nauče kako da suspregnu svoje impulse i razmisle prije nego što reaguju. Koristite slike, igre uloga i druge simboličke aktivnosti.

Vodite računa da vas ponašanje djece ne „izbaci iz takta“ jer je to način reagovanja koji samo podržava takve forme ponašanja. U što ranijoj fazi, primijenite metod logičkih posljedica. Učinite to mirnim i odlučnim tonom, uvažavajući emocionalno stanje djeteta, („vidim da si ljut, bijesan, ali ti neću dozvoliti da to iskališ na nekom drugom. Možeš učiniti ...“), dajte djetetu opciju prihvatljive aktivnosti.

Nasilje među djecom (bullyng)¹²

Nasilništvo (bullying) karakterišu tri elementa:

1. namjera da se fizički ili verbalno povrijedi drugu osobu,
2. ponavljanje istog obrasca ponašanja u kojem je jedna strana žrtva, a druga nasilnik,
3. očita neuravnoteženost snaga (jači protiv slabijeg ili grupa protiv pojedinca).

Vrste nasilja među djecom mogu biti:

1. Verbalno nasilje (vrijeđanje, ponižavanje, ruganje ...),
2. Socijalno isključivanje ili izolacija, otimanje prijatelja,
3. Fizičko nasilje (udaranje, pljuvanje, šutanje ...),
4. Širenje lažnih priča, ogovaranje,
5. Otimanje novca ili stvari, uništavanje nečijih stvari,
6. Zastrašivanje ili tjeranje djeteta da uradi neke stvari,
7. Zlostavljanje osoba zbog rasne ili neke druge pripadnosti,
8. Nasilje vezano za seksualnost i spol,
9. Grafiti,
10. Virtualno zlostavljanje (mobilni telefoni, internet ...).

¹² *Olweus Bullying Prevention Program*, <http://www.olweus.org/public/stop-bullying-program.page>

Zašto djeca vrše nasilje?

Mnogo djece koja su omiljena i senzibilna povremeno vrši nasilje iz različitih razloga. Neki od njih su:

- Zato što im „prolazi“ i jer se osjećaju prihvaćeni i „in“ kod najpopularnije grupe. Nasilje ne mora čak biti lično motivisano.
- Zato što izgleda zabavno. Osobe koje vrše nasilje ne moraju biti svjesni da stvarno nekoga povrjeđuju. Osobe, žrtve nasilja, mogu prikrivati osjećanja ili se praviti da je i njima to zabavno kako bi bile prihvaćene.
- Neko im se ne sviđa, ne vole neku osobu.
- Ljubomorni su.
- Kada su nasilna, to može djeci dati osjećaj da su moćna i snažna jer mogu učiniti da se drugi ponašaju kako ona hoće. Ponekad to djeca otkriju u drugačijim situacijama.
- Nasilje djecu čini „glavnim“ i vršnjaci im se dive.
- Nasiljem mogu dobiti ono što žele – novac, stvari, da bude kako oni hoće.
- Zato što se to čini u redu – svi ostali to rade.

Nasilje među djecom je ozbiljan problem i svaka škola mora razviti svoju strategiju za borbu protiv ovog nasilja, uključiti sve aktere i djelovati čim se pojave prve naznake.

U borbi protiv vršnjačkog nasilja treba povesti računa o djeci žrtvama nasilja. Ponekad nije lako utvrditi da se radi o žrtvama nasilja. Zato je potrebno da pažljivo pratimo djecu, ali i da pomognemo roditeljima da uoče neke od simptoma koji se mogu javiti.

Kod djece koja trpe nasilje možemo primijetiti neke od sljedećih simptoma:

- depresija, neraspoloženje
- nisko samopouzdanje, povlačenje
- zdravstveni problemi, žaljenje na bolove u stomaku i sl.
- loše ocjene i uopšte popuštanje u radu u školi, bezvoljnost
- suicidalna razmišljanja

Značajni problemi javljaju se i kod djece koja posmatraju nasilje, posebno kada ne vide da se poduzimaju bilo kakve akcije a osjećanja koja se tada javljaju kod djece mogu biti:

- strah
- osjećaj bespomoćnosti
- osjećaj krivice zbog toga što ne reaguju

- iskušenje da i sama učestvuju

Kao što smo više puta napominjali, neophodno je u razred i školu uvesti takozvanu nultu toleranciju na nasilje. Nulta tolerancija na nasilje podrazumijeva niz mjera:

- Zajednička strategija svih nastavnika i drugog osoblja prema tome kako će se odnositi prema nasilju. Potrebno je raditi timski, konzistentno reagovati i modelovati ponašanje i pružati potporu nastavnicima koji trebaju pomoć.
- Obavješćavanje roditelja da nijedna forma nasilja u školi neće biti tolerisana i pružanje informacija o tome kako roditelji mogu da se uključe u borbu protiv nasilja.
- Razgovor sa djecom o nasilju. Djeca često nisu svjesna šta sve spada u nasilje i koliko je ono opasno i štetno. Djeca ponekad nisu u stanju da identifikuju nasilje i nazovu ga pravim imenom.
- Postavljanje pravila koja važe za cijelu školu o tome da nasilje nije prihvatljivo i da se neće tolerisati. Mada sa djecom donosimo mnoga pravila, ovo pravilo nije predmet rasprave niti diskusije. Ovo je naprosto NE svakom obliku nasilja.

Dio strategije odnosi se i na utvrđivanje procedura za slučaj da se nasilje dogodi. Djeca trebaju znati kome mogu da se obrate kada im je potrebna pomoć i kada primijete ili iskuse nasilje.

Djeci koja su žrtve neke forme nasilja treba pružiti pomoć da razumiju da niko nema pravo da vrši nasilje i da to nije njihova krivica. Djeca ponekad misle da su sama doprinijela nasilju i da su ona kriva.

O nasilju treba stalno otvoreno razgovarati i pomoći djeci da razumiju zašto se neko ponaša na određeni način te ih konstantno podučavati prihvatljivim načinima za ostvarivanje sopstvenih želja ili potreba. Djeca, također, trebaju znati kako da reaguju na nasilje, odnosno da na nasilje ne odgovaraju nasiljem. Na nasilje je potrebno reagovati odmah, na prvu naznaku. Ukoliko nasilje eskalira, sve je teže uspostaviti red i ravnotežu.

Djeca sa problemima u koncentraciji

Današnja djeca odrastaju u okruženju koje se često potpuno razlikuje od onoga u kojem su nastavnici odrastali. Ubrzan život, posebno u gradovima, mnoštvo podražaja, izloženost sadržajima televizijskih emisija i filmova koji su nasilni, brzi, kompjuterske igre, ubrzan život i same djece koja trče sa aktivnosti na aktivnost, izmijenjena ishrana puna šećera i drugih stimulansa kao što je kofein (coca-cola, red bull i dr.), ubrzane aktivnosti u samoj školi i slično,

utiču na ponašanje djece. Kada se tome doda prirodna potreba djeteta za kretanjem, nije nikakvo čudo što se većina nastavnika žali da su djeca „hiperaktivna“ i „nemirna“.

Šta možemo učiniti? Kao prvo, trebamo razmisliti o sopstvenom pragu tolerancije na nivo buke u razredu, potrebu djece za kretanjem, aktivnošću i sl. Važno je imati u vidu različite potrebe djece određenog uzrasta kao i potrebe i temperament pojedinog djeteta. Sjetite se, temperament je urođen i ne možemo ga mijenjati. Isto tako, provjerite na koji način okruženje u učionici, kao i aktivnosti koje organizujete podržavaju i potiču, ili umanjuju, potrebu za stalnom aktivnošću. Da li je nedostatak koncentracije uslovljen spoljnim faktorima i stimulusima, ili nekim unutrašnjim stanjem djeteta.

Razmislite o sljedećem:

- Da li su aktivnosti koje stavljaju djecu u pasivan položaj preduge? Osim toga što djeca ne mogu zadržati pažnju kao odrasli, djeca uče samo ako su aktivno uključena u proces učenja.
- Da li djeci pružate dovoljno fizičkih aktivnosti? Djeca trebaju svakodnevno kretanje, bavljenje sportom, plesanje, skakanje. Ponekad je dovoljna samo desetominutna pauza i kratka igra, ali svakako osigurajte razmrđavanje i ustajanje više puta tokom dana (ili će to djeca sama raditi kada to njima odgovara).
- Da li obezbjeđujete dobre prelaze sa aktivnosti na aktivnost, posebno sa tihe na bučnu aktivnost i obrnuto? Ne možete očekivati da se djeca naglo umire nakon neke energične aktivnosti. Pomozite djeci da spuste nivo energije i umire se prije nego što od njih zatražite da rade nešto što zahtijeva sjedenje i koncentraciju.
- Da li je vaša učionica organizovana tako da omogućava djeci da se kreću, razgovaraju jedna sa drugima, samostalno uzimaju materijale?
- Da li osiguravate da su sva djeca uvijek „zaposlena“? Ako razgovarate ili pitate jedno dijete, šta rade druga djeca? Ako vam treba vremena da nešto objasnite ili se posvetite samo jednoj grupi djece, osigurajte različite aktivnosti za drugu djecu. Ne morate sve da im organizujete vi – neka to bude dio rutine – a različite aktivnosti vezane za umjetnost, knjige, stone igre i druge stvari trebaju biti na raspolaganju djeci. Tako razvijate i njihovu samostalnost i odgovornost.

Za djecu koja imaju veću potrebu za kretanjem i umanjenu koncentraciju osmislite kratke i povremene periode kada vježbaju da mirno sjede i slušaju – nekada je dovoljno i pet minuta. Neka roditelji postavte slična očekivanja i kod kuće – od djeteta se može očekivati da mirno sjedi za stolom u vrijeme večere oko deset minuta. Reći: „Lijepo je vidjeti te da si s nama danas sjedio mirno nekoliko minuta,“ djelotvornije je nego prisiljavati dijete i opominjati ga. „Primjećujem da si pažljivo slušao.“ „Baš je dobro vidjeti kako kontrolišiš svoje pokrete u igri.“

Pažnja djece je nekad usmjerenija kad je u rad uključeno više čula. Neko bolje sluša kada gnječi plastelin, vrti neki predmet u rukama, crta. Starija djeca ponekad bolje prate nastavu kada im se predloži da vode bilješke ili označavaju ključne riječi. Nekome pomaže kada naglas izgovara ili ponavlja upute ili rečenice: „Trebaš grupi donijeti makaze i linijar. Reci sebi što trebaš donijeti”, „Prepričaj zadatak svojim riječima“.

Ohrabrite djecu da zastanu i razmisle: „Tri puta duboko udahnite, izbrojte do deset i ponovite sebi: zastani i razmisli.” Impulsivnoj djeci koristi ako dosta uvježbavaju tehnike samokontrole. Svaki i najmanji uspjeh potrebno je primijetiti i ohrabriti.

ADHD (Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder) poremećaj pažnje – hiperaktivnost i impulsivnost

Nije rijedak slučaj da djecu koja su „fizična“, treba im mnogo kretanja, razigrana su i radoznala i slično, olako etiketiramo kao „hiperaktivnu“ djecu.

Mada se sva djeca ponekad ponašaju na način koji se opisuje kao simptom hiperaktivnosti i poremećaja pažnje, da bi dijete dijagnosticirali ovakav poremećaj, potrebno je da simptomi javljaju i prije polaska u školu i da ih primjećujemo u različitim situacijama i kontekstima.

U svakom slučaju važno je da se ne upuštamo u dijagnosticiranje ADHD-a samostalno, niti da o tome donosimo ishitrenu odluku. U nastavku navodimo neke od simptoma koji mogu ukazivati na ADHD. Ukoliko nastavnici primijete da dijete pokazuje veći broj navedenih simptoma u različitim situacijama, potrebno je da se obrate prvo roditeljima a potom zajednički zatraže stručnu pomoć.

Djeca sa poremećajem pažnje mogu imati više ili sve navedene oblike ponašanja. Ovi oblici ponašanja se mijenjaju sa godinama i mogu biti praćeni sekundarnim posljedicama koje nastaju usljed poteškoća da se postigne uspjeh u radu ili održe dobri socijalni odnosi. Neki od simptoma su:

- Zaboravnost tokom dnevnih aktivnosti (zaboravi donijeti stvari, užinu i sl.)

- Problem da se održi pažnja na detaljima i tendencija ka pravljenju grešaka uzrokovanih nepažnjom; dječiji radovi su obično neuredni i urađeni bez ulaganja previše pažnje i napora.

- Lako ometanje pažnje beznačajnim stimulusima i često prekidanje rada na zadatku kako bi obratilo pažnju na trivijalne zvuke ili događaje koje druga djeca ne primjećuju ili ignorišu

- Nesposobnost da se održi pažnja na zadatku ili aktivnosti

- Problem u završavanju školskih ili domaćih zadataka i radova ili da se izvrši zadatak koji zahtijeva koncentraciju

- Brzo prelaženje sa jednog na drugi nedovršeni zadatak ili aktivnost

- Odlaganje

- Neorganizacija i loše radne navike

Ne dovršava domaće zadatke ili sitne poslove

Česte promjene tokom konverzacije, neslušanje drugih, nepraćenje detalja ili pravila tokom aktivnosti u socijalnim situacijama.

Djeci sa poremećajima pažnje trebaju:

Konzistentne rutine i struktura u okruženju

Jasni limiti i očekivanja koja dajemo prije neke aktivnosti ili situacije

Poticanje i primjećivanje dobrog ponašanja odmah kada se ono dogodi, postavljanje postupnih koraka i primjećivanje svakog napretka.

Uključivanje u konstruktivne aktivnosti i one koje zaokupljaju um (puzzle, čitanje, igre) a i sami se u njih uključite.

Pomaganje da ostanu fokusirana određeno vrijeme – pomoći djeci da steknu kontrolu nad vremenom i postupno ga produžavati.

Davanje uputa za zadatke u manjim koracima

Dobar model u ponašanju – ova djeca posebno trebaju dobro i pozitivno vođenje

Vodite računa da ih ne posramljujete pred drugom djecom

Dijete koje stalno traži pažnju nastavnika i teško se uključuje u rad sa drugom djecom

Djetetu je potrebna pomoć da stekne prijatelje. Možda želite postaviti određene ciljeve u pogledu sklapanja prijateljstva koji podrazumijevaju da dijete postane nekome prijatelj jednako kao i da postupi kao prijatelj. U vezi s tim s djetetom možete razgovarati o:

Njegovim kvalitetama kao prijatelja – stvari koje voliš raditi, ono što je dobro kod tebe, ono što te čini zabavnom osobom.

Tome tko su mu mogući prijatelji – Želio bih biti prijatelj s _____ zato što on/ona isto voli _____.

Kako bi moglo pozvati prijatelje na zajedničko druženje – zajedničko igranje igrice, rješavanje zadaće i sl.

Kada se kao problem javi neprihvatanje djeteta od strane cijelog razreda, možda zbog toga što učenik ometa ostale, potrebno je uvesti različite metode rada s cijelim razredom. Jedan cilj je da se razred prema tom djetetu odnosi na prihvatljiviji način, bez odbacivanja. Na primjer, može se povesti rasprava o prihvaćanju. Djecu se pita da kažu kako pokazuju ili ne pokazuju da prihvaćaju druge. Pita ih se, što misle da li većina djece želi biti prihvaćena i da li se svi u razredu sada osjećaju prihvaćenima.

Ukoliko učenik misli da ga ostali trebaju bolje upoznati, učitelj/ica može pitati: „Što bi želio da druge osobe o tebi saznaju – ono što ti se sviđa, ono što dobro radiš, a oni to ne znaju?” Treba pomoći učeniku da naglasi svoje sposobnosti ili hobi, ili pokaže neku posebnu odgovornost, vještinu ili interes, omogućujući mu da ostali stvore pozitivniju sliku o njemu ili prihvate njegovu ulogu u razredu.

Ukoliko dijete misli da mu je potrebno više vremena s učiteljicom, možemo to nazvati potrebom da se „kvalitetno provodi vrijeme”, podrazumijevajući kraći, pozitivan način da dijete provjeri (koliko je prihvaćeno) i da bude primijećeno. Na primjer, dnevnik koji dijete vodi a učiteljica jednom ili dva puta sedmično odgovori na njega, upiše se u spomenar i sl. Potrebno je da dijete shvati da je ovo zamjena za česta gurkanja laktom i ostale pozive kojima traži pažnju učiteljice.

Dijete koje se ne pridržava pravila i inati se:

Djetetu je možda potrebno da u nečem bude „glavno“ ili „najbolje“. „Primijetila sam da ti se sviđa da sama promišljaš o nekim stvarima,” ili: „Ti se ne bojiš suprotstaviti mi se ali kada se prepireš sa mnom, to mi otežava rad. Želim da razgovaramo o drugačijim načinima na koje ti možeš iskazati svoje mišljenje.”

Djetetu treba pružiti priliku da pokaže samostalnost i sposobnost kontroliranja svojih postupka. „Jako je dobro da imaš te osobine. One ukazuju na to da vjerovatno imaš vještine da budeš dobar vođa (ili sposoban debatant, izvršilac, rješavaš probleme, itd.) Mogu li ti na neki način sada pomoći da te osobine iskoristiš za stvaranje i građenje a ne za rušenje?” Metafora graditelja ili arhitekta posebno dobro djeluje u radu sa nekom djecom.

Potreba da se neko impresionira i potreba da se dobro osjećamo zbog učinjenog posla često idu jedna uz drugu i dovode do drugih mogućnosti. Isplanirajte da nešto zajedno izgradite: iskoristite sposobnost djeteta. Djetetu je potrebno da razmišlja o jednoj ili dvije stvari koje želi „sagraditi” ili postići. Kao „arhitektama”, potrebno im je da iskoriste svoju sposobnost promišljanja i izražene vještine da osmisle zadatak. Nastavnica će možda ukazati na neke opcije iskoristivši ono što je uočila kao izrazito razvijenu sposobnost ili interes učenika. Možda se da iskoristiti umjetnički dar učenika da osmisli prelijepu oglasnu ploču za razred; nauči igrati šah a zatim podučiti ostale iz razreda jer djeci se sviđaju strateške igre (igre planiranja); organizira pomoć drugim učenicima u matematici ili čitanju. Stariji učenici s problemima u učenju, često postaju odlični tutori mlađim učenicima, ponekad upravo u onim područjima koja su im predstavljala problem.

Dijete se služi svojim sposobnostima kako bi završilo neku težu zadaću. Kada procjenjujemo izražene sposobnosti djeteta, istovremeno potičemo njegove resurse da se „uhvati u koštac” s teškom zadaćom ili „lukavo” posegne za kontrolom. Ovo ponekad pomaže da se dijete suoči i radi ono što smatra preteškim. Ukoliko se postupcima koji izazivaju razdor prikriva uočena ili stvarna nedoraslost problemu, izbjegavanjem se potvrđuje osjećaj bespomoćnosti. Možemo ponuditi da učenik odabere kako završiti zadaću, ali ne raspravljati o tome da li zadaću uopće treba završiti. „Trebaš se potruditi oko pisanja. Želiš li se time baviti kod kuće i raditi kao posebnu zadaću, ili u školi? Želiš li da ti ja pomognem oko toga ili bi više voljela da se dogovoriš sa _____ da ti pomogne?”

Dijete često ima potrebu da učiteljica sazna da je ono bistro ili dobro (uprkos pokazanom znanju). Učiteljica može „sklopiti ugovor” kojim se djetetu omogućuje da postigne uspjeh u nekom području. Učiteljica postavlja izazov kojim se djetetu omogućuje da napreduje ili pokaže spretnost u radu ili iskaže svoju vještinu. „Znaću da možeš prihvatiti odgovornost u sljedeće dvije sedmice ...” ili: „Znaću da znaš bolje čitati ako pročitaš ova dva poglavlja i odgovoriš na tri pitanja o tekstu.” Obično je vrlo važno postaviti realne izazove pred djecu i takve koje ona mogu uspješno riješiti.

Dijete koristi moć da bi izgradilo „tvrdu” samokontrolu. „Vidim da imaš mnoge sposobnosti i zato vjerujem da možeš kontrolisati svoje kikotanje (ružne komentare). Možeš li porazmisliti o načinima kako da to riješimo?” Predložite mu neku od mogućnosti da se ispoljava na drugačiji način – planiranje, uvježbavanje iskazivanja komentara kojima se nekome pomaže, da sam sebi odredi kada ide u time-out). Nastavnici mogu potaknuti ili preusmjeriti ponašanje učenika dogovorenim tajnim signalima koji znače da je vrijeme da se promijeni mjesto, a kod učenika se potiče samosvijest.

Najbolji rezultati se postižu kada su uključeni roditelji. Kada roditelji potiču određene osobine djeteta ili se slažu s ciljevima koje je učiteljica postavila, zadaci se lakše ostvaruju a promjene se brže dešavaju. Možete napraviti listu očekivanih ciljeva i postupaka za dijete te roditeljima ukazati na posljedice negativnog ponašanja. O toj listi treba razgovarati i s djetetom i s roditeljima i po jedan primjerak dati i djetetu i roditeljima.

Tužakanje

Djetetu je potrebno pomoći u vezi s postavljenim očekivanjima kako bi shvatilo da ogovaranje nije način da se privuče pažnja. Kad su učiteljice pažljive i glasno odobravaju pozitivno zalaganje učenika, smanjuje se potreba djece da stalno traže odobravanje. Stoga bi trebali razmisliti da li je potreba za pažnjom od strane djeteta pretjerana ili smo mi previdjeli žalbe nekog tihog djeteta. Važno je primijeniti sankcije na sitne prijestupe a ne čekati da se do kraja razviju. Ukoliko se tužakanje i ogovaranje nastavi, učiteljica može poduzeti druge mjere.

Kada djeca tužakaju, potrebno je utvrditi razlog. Ona se mijenjaju s godinama. Petogodišnjaci su skloni ogovaranju kako bi potvrdili vlastiti nezadovoljavajući status. Šestogodišnjake više interesuju nestašluci i do koje granice njihovi postupci ne podliježu kazni. Sedmogodišnjaci se brinu i oko najmanjeg nepoštivanja pravila. Djeca bi trebala shvatiti što je „tužakanje“. „Tužakanje” je oblik ponašanja kojim djeca ponavljaju priče kako bi uvalila druge u nepriliku; tužakanje nije nastojanje djece da dobiju potrebnu pomoć učiteljice. S djecom možete razgovarati o situacijama kada trebaju tražiti vašu pomoć: hitnost, konflikt koji djeca uistinu ne mogu sama riješiti, problem za koji smatraju da iziskuje pažnju odrasle osobe (kada je neko povrijeđen ili se tuče).

Učiteljica treba reći da je „tužakanje“ neprihvatljiv način ponašanja u njihovom razredu jer se na taj način ne vodi briga niti o svojim prijateljima niti o sebi. Učiteljica treba znati da djeca ponekad nisu svjesna kada tužakaju pa ih se i tome može poučiti, npr. tako da se organizira kviz „Šta je tužakanje?/ Šta je istina?“ Kada vam se dijete obrati možete ga pitati: „Šta misliš je li to tužakanje ili nije?“ Ukoliko dijete krivo tumači situaciju, možete ga pitati: „Radi li se o nečemu što te brine? Je li to hitno? Možeš li to sama riješiti?“ itd.

Kada djeca stalno ispoljavaju svoju zabrinutost da se ne postupa po pravilima ili kada se tužakanje širi razredom potrebno je preispitati klimu u razredu. Možda u razredu vlada previše natjecateljski duh ili su djeca izložena pritisku. Ponekad je tužakanje simptom nejasno postavljenih očekivanja ili očekivanja za koja djeca misle da ih ne mogu ispuniti. Tada se može dogoditi da se uznemire zbog pravila. Nejasna očekivanja mogu se javiti i kada kažemo „Nema izrugivanja“ ali ignoršemo ili ne reagujemo na incidente podrugivanja.

Zaboravljanje i neorganizovanost

Neka djeca uspješno rade u neredu koji vole stvarati. Ali, kada uočimo neorganizovanost, vrijeme je da reagujemo i tražimo da se prostor organizuje. To može podrazumijevati određivanje mjesta gdje će se držati stvari (registratori, bilježnice, itd.). U centre možete staviti kontrolnu listu/popis stvari koje je potrebno odložiti kada se ne koriste. Ako uvijek jedan isti učenik ima problema s održavanjem reda, takva se kontrolna lista može zalijepiti za njegov stol. Lista podsjeća djecu na „kada i gdje“ odlagati stvari prije nego što započne sljedeća aktivnost.

Neka djeca trebaju naučiti kako da naprave red. Mlađoj djeci će koristiti da uvježbavaju kategorizaciju i raspored predmeta na polici u prostoriji, odlažući knjige. Neka djeca prirodno teže svrstavanju i grupiranju, dok druga bolje rade po sekvencama i po određenom slijedu – prvi, drugi, treći redoslijed podataka. Korisno je uočiti koji način organizovanja stvari im najviše odgovara a onda im pomoći da te strategije primijene u školi.

Neku djecu treba stalno podsjećati. Potrebno je da im se pomogne da nauče planirati i služiti se pismenim podsjetnikom. Mnoge odrasle osobe koje moraju obaviti nekoliko stvari ovise o svojim popisima, dnevnim planerima, kalendarima s tjednim rasporedima i kompjuterima koji ih podsjećaju što slijedi. Mi, isto tako, možemo pomoći djeci da nauče različite strategije planiranja i upamćivanja. Jedan desetogodišnjak naučio se služiti podsjetnikom koji je držao u svom zadnjem džepu. Prva njegova aktivnost, svakog jutra, bila je da upiše ono što „mora“ napraviti, raspored i materijale koji su mu potrebni. Grubo je skicirao svoje dugoročne zadatke prema očekivanom rasporedu školske i domaće zadaće. Od početka, na vrijeme dovršava svoje zadatke. Neka djeca istovremeno razmišljaju o mnogim stvarima. „Zaboravljanje“ je možda znak preokupiranosti drugim brigama, strahovima, problemima, opterećenjima koja donose iz svojih domova (To može biti i mnogo ozbiljniji poziv u pomoć koji je potrebno detaljnije ispitati). Kada osjećaju tjeskobu ili su zabrinuta, djeca se u školi prepuštaju sanjarenju. Njihovo maštanje

pruža trenutnu utjehu i olakšanje, čak i kada ih to odvaja od razrednih obaveza. Kada uočimo da ta preokupiranost stalno traje, nastojimo preusmjeriti dijete, istovremeno ga usmjeravajući da taj period sanjarenja iskoristi crtanjem ili pisanjem čime neće biti ugroženo njegovo sudjelovanje na času. Djeci, koja se povlače u sebe, potrebna je pomoć porodice ili stručno usmjerenje.

Izbjegavanje rada (šetanje, odlazak u toalet, nedonošenje zadaće)

Ovakvo ponašanje često se može javiti ako se učenik ne doživljava sposobnim da obavi zadatak. Ako učenik smatra da je zadatak težak treba mu pomoći da vrati vlastito samopouzdanje. Pokušajte, s učenikom, analizirati određeni teški dio zadatka – „Koji je dio težak?” – ne postavljajte uopštena pitanja: „Matematika je teška?”. Ponekad je jednostavna poticajna dijagnoza korisna za određivanje finesa onih dijelova gradiva kojima je dijete ovladalo i onih koje slabije poznaje. Inače, u radu s djecom služimo se metodom slobodnih asocijacija. Koji dio čitanja je težak? Je li teško zapamtiti priču? Razumijevanje novih riječi? Djeca se osjećaju ugodno i sigurno kada im se pruži potvrda o njihovim vještinama i sposobnostima. „Ti si svladao prepoznavanje slova, znaš slova, ali ti teže ide čitanje riječi.” Pregledi matematičkih zadataka, također, omogućuju da se uoči razlika u sposobnostima. Kada djeci možemo ukazati na ono što znaju, onda i ona počnu sebi pokazivati šta znaju, šta je osnova samopouzdanja.

Kada djeca osjećaju da su „zaglavljena” ili zbunjena, možda je potrebno da preuredimo okruženje tako da se u njemu osjete sigurnima i da mogu biti samostalna. Sumnja u sebe ne vodi samostalnosti. Ono što je potrebno djetetu da bi se u razredu osjetilo samostalnim varira. Nekome je možda potrebno da s učiteljicom provjeri nešto o gradivu. Nekome je potreban prijatelj da mu pokaže što da radi kad se osjeti „zaglavljenim”. Nekome je potrebno više modelovanja ili da samo promatra. Drugima je potrebno da imaju nešto napisano što mogu pročitati. Iznova, moramo razmotriti vještine i spretnost djeteta a zatim razmisliti o (pre)uređenju učionice.

Kada djeca izbjegavaju zadaću zato što je „dosadna” ili ih ne zanima, treba ih zainteresovati. „Dosadno mi je,” često znači svašta, to je riječ kojom se označava mnogo različitih stvari. Trebamo utvrditi šta to za djecu znači (možda je stvarno dosadna – analizirajte zadatke koje dajete, posebno ako više učenika ima isti problem). Jedna od njih je strah od neuspjeha. Druga je nedostatak mašte; pod tim podrazumijevamo da dijete još nije razmotrilo svoje mogućnosti. U tom slučaju, želimo otkriti mogućnosti, proširiti razmišljanje djece i naći sponu između djeteta i predmeta.

Kada dijete izbjegava materijale koji podrazumijevaju mehaničko ponavljanje – podatke o vremenu, popise sa riječima koje treba iščitati slovo po slovo – možda to iziskuje individualizaciju (osmišljavanje individualnog plana rada za svako dijete). Neko bolje radi kraće zadatke, manjeg obima, koji se povremeno zadaju, nego kada im se zada zgusnuto gradivo sa dvadeset problema na jednoj stranici.

6.

**PARTNERSTVO S
PORODICAMA**

PARTNERSTVO S PORODICAMA

Odgoj i obrazovanje djece nemoguće je provoditi bez aktivnog uključivanja porodica i cijele zajednice. Roditelji ne samo da imaju pravo da budu uključeni, već su najbolji poznavaoци svog djeteta i oni koji imaju najveći uticaj na dijete.

Kada su u pitanju problemi u ponašanju važno je zapamtiti: ako roditelje uključite tek kada se jave poteškoće, nećete mnogo postići. Zbog nedovoljnog poznavanja i nerazvijenog povjerenja, roditelji će ili reagovati odbranom pa i napadom na vas, „braneći“ dijete i negirajući problem ili će požuriti da kazne dijete. Ne želite ni jedno niti drugo.

Da biste se sa roditeljima mogli dogovarati o primeni različitih strategija i postupaka, morate, od samog početka, stvarati odnos uzajamnog poštovanja i povjerenja. Roditelji se moraju osjećati dobrodošlima i ne smiju imati osjećaj da su meta kritike ili optuženici za neko ponašanje ili eventualni nesupjeh djeteta.

Važno je, na samom početku, razgovarati o zajedničkim ciljevima za djecu i načinima na kojima ćete saradivati kako biste te ciljeve zajednički postigli. Važno je roditeljima jasno reći šta očekujete od njih, odnosno šta se u školi očekuje od djeteta kako bi bilo sigurno i efikasno učilo. Bitno je saznati i to šta roditelji od vas očekuju.

Tokom cijele godine potrebno je održavati redovne kontakte i pratiti napredovanje svakog djeteta. Ukoliko se i jave neki problemi – a kod kog djeteta neće, problemi su način učenja – potrebno je pomoći roditeljima da nauče efikasne strategije za rad kod kuće, koje će biti konzistentne sa radom u školi. Savjete dajte u dijalogu, ne kao autoritet ili patronizirajući i uvažite snage roditelja pokazujući uvjerenje da oni mogu mnogo toga postići.

Pomozite roditeljima da pomognu jedni drugima i da, kao tim, uspješno prevaziđete sve poteškoće sa kojima se djeca suočavaju odrastajući, razumijevajući da su mnogi problemi sastavni dio odrastanja i učenja.

“Ako nam djeca dolaze iz snažnih, funkcionalnih porodica, to naš posao čini lakšim.

Ako ne dolaze iz jakih, funkcionalnih porodica, to naš posao čini značajnijim,”

Barbara Colorose

Značaj uključivanja porodica i izgradnje partnerstva je neupitna. Veliki broj istraživanja pokazuje da djeca čiji roditelji saraduju sa školom:

- postizu bolje rezultate u učenju
- redovitije pohađaju nastavu
- ispoljavaju pozitivnije stavove i ponašanje

u većem procentu završavaju srednju školu
češće se upisuju u više škole.

Prava i obaveze roditelja u odgoju i obrazovanju djece:

pravo roditelja da im se prizna primat u obrazovanju djece

obveza da budu odgovorni u odgoju djece

pravo da budu informirani o svemu što se tiče obrazovanja, napredovanja, problema, talenta i drugih osnovnih ili posebnih potreba njihove djece

obaveza da se u obrazovanje svoje djece uključuju kao partneri

pravo da sudjeluju u odluci o daljnjem obrazovanju djece

obaveza da djetetu osiguraju potrebno obrazovanje i stručnu pomoć ako im je ona potrebna

pravo da zadovolje interese djeteta i uspostave međusobno demokratičan odnos

i druga prava i obaveze koje roditelji imaju prema djeci

Evropska udruženje roditelja, 2000. g.

Mogući oblici i načini suradnje sa porodicama

Sastanak upoznavanja

Što prije otpočnemo saradnju sa porodicama to bolje. Prvi sastanci su prilika za bolje upoznavanje i upućivanje roditelja u način zajedničkog rada, vaše nade i želje za svako dijete ali i očekivanja od porodica. Roditelje treba upoznati sa rutinama i osnovnim pravilima u školi, posebno kada je u pitanje nasilje. Osigurajte da vlada dobra atmosfera i da se porodice upoznaju.

Kućne posjete

Nastavnik ide u kućnu posjetu da bi upoznao učenika i njegovu porodicu u njihovom svakodnevnom okruženju. Kada su u pitanju djeca sa problemima u ponašanju, ovo može biti posebno važno. Obavezno se najavite roditeljima i utvrdite odgovarajuće vrijeme. Nemojte dolaziti sa predubjeđenjem i predrasudom, niti sa optužujućim stavom. Kućna posjeta je naprosto prilika da upoznate i bolje razumijete okruženje u kojem dijete živi, susretnete se sa djetetom i bolje upoznate porodice kako biste, prije svega, uspostavili odnos povjerenja.

Neformalna komunikacija

Kada god je to moguće organizujte neformalna druženja ili komunikaciju. Kako biste pomogli djeci i riješili eventualne poteškoće, dobri odnosi, povjerenje i poštovanje između nastavnika i roditelja predstavlja ključnu pretpostavku.

Telefonski pozivi

Telefonski pozivi su dobar način komunikacije, pogotovo kada su u pitanju prezaposleni roditelji. Ne koristite telefon samo kada se dogodi problem ili vanredna situacija – to će kod roditelja stvoriti otpor prema ovakvoj komunikaciji. Nazovite da pohvalite dijete i napredak djeteta.

Roditeljski sastanci / informacije

Sastanci su formalni susreti, koji se organizuju kako bi se stvorila prilika da roditelji međusobno i sa nastavnicima te suradnicima u školi podijele svoje ideje i brige i dobiju smislenu povratnu informaciju o napredovanju djeteta. Sastanci se mogu koristiti i za zajedničko planiranje individualnih i prilagođenih programa. Sastanak treba da se odvija u tonu uzajamnog povjerenja i posvećenosti zajedničkom cilju. Uvijek imajte u vidu da je svaki roditelj posebno osjetljiv na probleme svog djeteta kao i na kritiku koja nema nikakvog efekta. Uvijek razgovarajte o tome šta je dijete postiglo i o mogućnostima da dijete dalje napreduje. Pomozite roditeljima da dobiju konkretne ideje o tome šta mogu raditi kod kuće.

Kutije za prijedloge

Kutije za roditelje, u koje mogu ostavljati svoje ideje i prijedloge u pisanom obliku, ohrabruju roditelje da podijele svoje ideje sa školskim timom. Ovakvu kutiju možete napraviti i za djecu.

Volonteri

Roditelji mogu podijeliti posebne interese ili vještine sa djecom, pomagati u nastavi ili u nekim posebnim aktivnostima, osigurati prijevoz za izlete, terensku nastavu, donositi materijal za projekte, pomagati pri čišćenju, uređivanju prostora i sl. Pozovite sve porodice na saradnju i ohrabrite ih kada misle da oni nemaju čime da doprinesu. Stvarajte klimu o tome kako je svaka porodica jednako vrijedna i važna i da svi možemo učiti jedni od drugih i pomagati jedni drugima.

Vijeće roditelja

"Što su roditelji više uključeni u donošenje odluka koje ih se lično tiču, to će biti spremniji da sudjeluju u njihovoj realizaciji." (Kurt Lewin)

Iako nastavnici i stručni suradnici u školi mogu biti eksperti za područja kojima se bave, roditelji znaju što je potrebno njihovoj djeci i koje će koristi imati od škole. Roditelji svojim viđenjem mogu znatno unaprijediti program, učestvujući u oblikovanju programa i njegovoj evaluaciji sa stanovišta njihovih potreba.

Vijeće roditelja ima obaveze i zadatke sudjelovanja u životu škole u vezi sa programskom politikom i praktičnim postupcima.

Roditelj - roditelju

Cilj aktivnosti tipa „roditelj- roditelju" je povezivanje roditelja. Jedni drugima bi mogli pomoći davanjem određenih sugestija ili makar poslužiti kao osobe sa kojima se mogu podijeliti strahovi ili brige. Grupne aktivnosti se mogu organizovati i kao sastanci podrške .

Tribine za roditelje

Stalno informiranje roditelja o temama koje ih zanimaju, kao npr. teme koje se odnose na dječji razvoj, odgojne postupke i sl. Ove aktivnosti se mogu organizirati na inicijativu nastavnika ili roditelja.

Zajednička druženja

Mogu se organizirati različiti oblici druženja u svrhu ohrabrivanja roditelja i nastavnika da se relaksiraju i bolje upoznaju, druže, npr. čajanke ...

Informator za roditelje

Škola ne može zadovoljiti sve porodične potrebe, ali može pomoći da porodice pronađu adekvatne usluge koje će zadovoljiti njihove osnovne potrebe u vezi sa zdravljem, obrazovanjem i dr. Posebno važno kada se radi o roditeljima koji su nižeg obrazovnog nivoa, iz depriviranih sredina, manjinskih grupa ...

Biblioteke

U okviru škole se može organizovati prostor s kolekcijom interesantnih knjiga, članaka, brošura, video i audio kasete koje roditelji mogu posuđivati.

Upitnici, ankete za ispitivanje potreba roditelja

Različite porodice imaju različite interese, planove i potencijale. Ono što može biti poticajno za jednu, ne mora biti za drugu obitelj. Na početku i na kraju godine napravite anketu sa roditeljima pomoću kojih možete saznati njihova očekivanja odnosno zadovoljstvo postignutim, ideje za unapređenje, šta im je bilo teško, u čemu im treba pomoć i sl. Obradite ove upitnike i sa generalnim rezultatima upoznajte roditelje. Pripremite prijedloge za aktivnosti koje će biti utemeljene na njihovim prijedlozima i idejama. Time ćete im dati do znanja da cijenite njihovo mišljenje.

Dobrodošlice roditeljima

Stavite roditeljima do znanja da se njihovo učešće u programu uvažava i da je dobrodošao bilo koji način njihovog uključivanja. Roditelji će se osjećati dobrodošlima ako je u školi neki prostor namijenjen njima, ako, pored razreda, postavite oglasne ploče na kojima ćete postaviti različite stvari namijenjene informisanju roditelja, i sl.

Zahvalnice

I roditelji i nastavnici žele se uvjeriti da dobro obavljaju svoj posao. Obratite pažnju na mogućnosti djeteta i porodice. „... Čak i kompetentnim roditeljima i školskim pedagogima je potrebna međusobna pozitivna reakcija u pogledu uloga koje imaju u dječjem razvoju.“¹³ Pokažite da cijenite sudjelovanje roditelja. Napravite i formalne zahvalnice za njihovo sudjelovanje, volonterske aktivnosti, njihovu pomoć i ohrabrenje i izložite ih na oglasnu ploču.

Pedagoške radionice

Organizujte radionice, obuku koja će unaprijediti kompetencije roditelja za saradnju i rad sa djecom bilo kod kuće ili u školi. Pomozite roditeljima da nauče odgojne postupke koje mogu koristiti, kako da pomognu djeci u učenju, razvojne karakteristike djece i druge teme koje zanimaju roditelje.

Primjena etičkih načela u razgovoru s roditeljima

1. Načelo povjerljivosti – privatnosti

Razgovor s roditeljima je po svojoj prirodi povjerljiv. Posebno su povjerljive informacije i teme koje roditelji ocijene privatnim i povjerljivim i na to ukažu.

Temeljno je pravilo odnosa povjerenja između vas i roditelja da sadržaj razgovora nikako ne smije biti otkrivan izvan vašega profesionalnoga odnosa.

¹³ Johnston, 1982

Neprihvatljivo je prepričavati podatke privatne naravi o učenicima izvan školskog tima i prostora škole.

Vaše zabilješke o razgovoru s roditeljima držite pod ključem i nikome ne dozvolite samostalni uvid u vaše bilješke niti njihovo fotokopiranje jer bi se bez vašega tumačenja zabilješke mogle pogrešno shvatiti i time zloupotrijebiti.

Sjednice razrednog i učiteljskog vijeća nisu mjesto iznošenja povjerljivih informacija o učeniku. Za svakog učenika iznesite, u saradnji sa stručnim saradnikom škole, samo one informacije koje će omogućiti da se bolje razumiju specifičnosti učenika i njegovog napretka u skladu sa njegovim mogućnostima.

Ukoliko vam je potreban savjet kolege u vezi sa sadržajem razgovora s roditeljima, pozovite kolegu/nicu nasamo te iznesite dio razgovora o kojem želite njegovo/njeno mišljenje. Zatim svakako, podsjetite kako je taj razgovor povjerljiv.

Stručni saradnik škole dužan je intervenirati ukoliko učitelji, nastavnici i dr. djelatnici škole povrijede ili ne poštuju privatnost učenika, njihovih roditelja i porodice u cjelini.

2. Načelo istinoljubivosti

U svim kontaktima s roditeljima i članovima porodice učenika dužni ste govoriti istinu o učeniku, njegovom uspjehu i ponašanju.

3. Načelo informativne saglasnosti

O temama povjerljive prirode koje ste saznali iz razgovora s roditeljima trebate obavijestiti stručnog saradnika škole: pedagoga ili psihologa. U takvim situacijama, kao i situacijama obavljanja dijagnostičkog postupka obavezno je dobiti saglasnost/pristanak roditelja – preporučuje se u pismenom obliku kako bi se obavio razgovor s drugim stručnjacima. Važno je roditeljima predočiti razumljivu informaciju i uključiti u dalji rad s učenikom.

4. Načelo autonomnosti

Pravo je roditelja da dobro, razumljivo i jasno informiran donese odluku o prihvatanju ili odbijanju predloženog postupka od strane škole. Zadatak škole je da poštuje na taj način donesenu odluku.

5. Načelo dobrobiti djeteta

Nije etički prihvatljivo uplitati se u učenikov privatni i život porodice, osim i samo, u slučajevima, ako se, uz pristanak roditelja, to uplitanje može pravdati nužnom brigom za učenikovo zdravstveno stanje, osobnu sigurnost i zaštitu fizičkog i psihičkog integriteta.

Vaša je obaveza (zakonska i moralna) obavijestiti policiju ili centar za socijalno staranje u slučaju osnovane sumnje za zlostavljanje učenika od strane roditelja.

Predlažemo prethodnu konsultaciju sa stručnim saradnikom, a zatim i direktorom škole.

6. *File rouge* etike razgovora s roditeljima: “Što manje pričam, više ću doznati. Što više znam, manje ću pričati”

BRINITE O SEBI I JEDNI O DRUGIMA

Briga o djeci i rad sa djecom predstavljaju sami po sebi veoma zahtjevan posao a kada se radi o djeci koja imaju određene probleme u ponašanju, to može biti fizički i emocionalno iscrpljujuće. Kao i u svakom drugom „zanatu“, dobro ovladavanje korištenjem alata, vješto rukovanje različitim pomagalicama, umanjuje umor i pomaže da energiju usmjerimo tako da se ne iscrpimo.

Brinite o sebi:

Osigurajte da su i vaše temeljne potrebe zadovoljene. Kada ste gladni, žedni, bolesni, kada se ne osjećate sigurnim, niste dovoljno spavali i sl., vaš energetski nivo je nizak i velika je vjerovatnoća da ćete loše reagovati i biti manje sposobni da se nosite sa problemima.

Budite u formi, vježbajte, jedite zdravo, uzimajte manje kofeina, relaksirajte se redovno. Svi ovi faktori utiču na to da budete dobri u svom poslu, zadovoljni, kreativno rješavate probleme i ostanete dobro raspoloženi.

Takođe brinite o mentalnom zdravlju i emocijama, vodeći računa o tome da budete svjesni kada ste izloženi većoj količini stresa, posebno duže vrijeme. Zatražite pomoć i društvo prijatelja, slušajte muziku, šetajte, pogledajte dobar film, unaprijed planirajte ugodne momente i sl. Bitno je na vrijeme prepoznati znake emocionalne iscrpljenosti i ne dozvoliti da se stres nagomila.

Tražite pomoć

Ukoliko se ne osjećate dobro, zatražite pomoć. Recite djeci da vam je, toga dana, potrebna njihova pomoć, objasnite kako se osjećate i pitajte ih šta njima treba kada se ne osjećaju najbolje. Zamolite neke od njih da vam pomognu u nečem specifičnom i zahvalite im objašnjavajući kako vam je to pomoglo da se osjećate bolje. Ovo i djeci pomaže da se osjećaju dobro jer preuzimaju brigu o drugima, pokazuje im da mogu da budu samostalni, razmišljaju o kontroli emocija i o tome šta nam pomaže da se osjećamo bolje, dobiju dobru povratnu informaciju radi pružanja pomoći.

Budite svjesni emocionalnih „okidača“

Svaka osoba drugačije reaguje na određena ponašanja. Važno je da znamo šta nas „izbacuje iz cipela“, šta nas iritira i dovodi u specifično emocionalno stanje. Ukoliko vodite o tome računa reagoaćete na vrijeme nastojeći da izbjegnute tu situaciju ili da znate da ne trebate reagovati dok se „ne ohladite“.

Razmišljajte proaktivno i pozitivno

Način na koji razmišljate o svom poslu, o djeci i njihovom ponašanju, utiče i na to kako se osjećate u odnosu na to. Ako mislite da ništa ne možete uraditi, da ste sami, to vas može dovesti do toga da se osjećate bespomoćnim, usamljenim, jadnim.

Djecu možete posmatrati iz više uglova kao što i isto ponašanje djeteta možete nazvati i tretirati drugačije, u zavisnosti od niza faktora. Ponašanje djeteta koje, na primjer, više i odbija da vas poslušaju jer želi da uradi nešto na svoj način, možete vidjeti kao rezultat neposlušnosti, upornosti, želje za samostalnošću, tvrdoglavosti, odlučnosti, izražajnosti, agresivnosti, odbrane i sl. Vaša će akcija zavisiti od toga kako vidite i pozicionirate dijete.

U zavisnosti od toga vi možete:

Nastojati da uspostavite red – ako smatrate da je u pitanju neposlušnost

Ako dijete vidite kao odlučno – vjerovatno ćete se usmjeriti na to da pomognete djetetu da razvije druge načine izražavanja i zadovoljavanja svojih potreba

Usmjeriti se na razvojne karakteristike i sposobnosti djeteta – nezavisnost

Braniti druge - agresivnost

Ukoliko djetetovo ponašanje ne smatrate „normalnim“, vjerovatno ćete se više usmjeriti na različitosti

Ukoliko mislite da je u pitanju emocionalno stanje djeteta,

Razmišljajte šta je najbolje za dijete ali i šta ste vi emocionalno u tom trenutku sposobni da podnesete. U svakom slučaju, ako razmišljate pozitivno i vjerujete u dijete, veća je vjerovatnoća da ćete nešto postići ali i da ćete se dobro osjećati.

Dobro koristite vrijeme

Vrijeme nije neograničeno. Planirajte, odvojite svaki dan malo vremena za planiranje ali budite i fleksibilni i odvojite vrijeme za relaksaciju. Naučite kako da određujete prioritete i ne rasipate se na beznačajnim ili stvarima koje nisu bitne.

Kada pomažete nekom djetetu da promjeni ponašanje i razvije socijalne vještine – to iziskuje vrijeme a ponekad i dosta vremena. Planirajte ove aktivnosti kako se ne bi osjećali pod presijom ili nesupješnima. Radite postupno i planski.

Brinite jedni o drugima

Škola treba biti mjesto u koju rado dolaze djeca, porodice a, naravno, i nastavnici. Ugodna atmosfera, timski rad, osjećaj da ćete dobiti podršku i pomoć kada vam je to potrebno, osjećaj da pripadate i da vas cijene, potreban je svakom čovjeku.

Zajednica se gradi postupno i uz zalaganje svih njenih članova. Nastavnicima trebaju prilike da se bolje upoznaju i druže. Organizujte sportske igre i druge aktivnosti u kojima svaki od članova vaše zajednice može pokazati svoje snage i sposobnosti, obilježavajte rođendane i druge sretne trenutke, zahvalite jedni drugima na pomoći i podršci, uvažite svačiji trud i dobru ideju. Zajednica se gradi i na malim stvarima, trešnjama iz bašte, savjetu, posuđenoj knjizi, ali, ni te „sitnice“ ne dolaze same od sebe. Uspostavite različite tradicije u vašoj školskoj kulturi – oglasna ploča za zahvale i lijepe poruke, ljetnje igre, proslava uspješnog završetka školske godine uz „plaketu“ za „naj ...“ za svakog člana kolektiva.

Naravno, radite timski u cilju poboljšavanja vaše prakse i pomaganja svakom djetetu da se razvija i napreduje, pružanja pomoći porodicama i saradnji sa različitim institucijama, ustanovama i pojedincima u zajednici. Niko od nas ne može sam, i svakom je ponekad potrebna pomoć.

Ako imamo imalo „gušće pameti“ i mi ćemo pomagati jedni drugima.

BIBLIOGRAFIJA

1. Brady, K., Forton, M.B., Porter, D., Wood, Ch. (2003.) *Rules in school*. Northeast Foundation for children, Inc.
2. Denton, P., Kriete, R. (2000.) *The first six weeks of school*. Northeast Foundation for children, Inc.
3. Rockwell, Sylvia, PhD. (1993.) *Tough to reach, tough to teach*. Council for exceptional children, Arlington.
4. Talan, Kenneth. (2009) *Help your child or teen get back on track*. Jessica Kingsley Publisher, London and Philadelphia.
5. Bergman, Wolfgang. (2009.) *Disciplina bez straha*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
6. Essau, C.A, Conradt, J. (2006.) *Agresivnost u djece i mladeži*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
7. Zarevski, P., Mamula, M. (1998.) *Pobijedite sramežljivost*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
8. Twentier, J.D. (1999.) *Pozitivna snaga pohvale*. Tisak Zrinski, Zagreb.
9. Janković, Josip. (1996.) *Zločesti đaci genijalci*. Alinea, Zagreb.
10. Romen, Trevor. (2006.) *Siledžije su pravi gnjavatori*. Kreativni centar, Beograd.
11. Buljan Flander, G., Karlović, A. (2004.) *Odgajam li dobro svoje dijete?* Marko.M usluge d.o.o., Zagreb.
12. Bin, L. Alen. (2004.) *Učionica bez nasilništva*. Kreativni centar, Beograd.
13. Coloroso, Barbara. (2007.) *Disciplina sa srcem*. Ostvarenje, Buševac.
14. Huges, L., Cooper, P. (2009.) *Razumijevanje djece s ADHD sindromom i pružanje potpore*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
15. Glasser, William. (2001.) *Svaki učenik može uspjeti*. Alinea, Zagreb.
16. Winkel, Rainer. (1996.) *Djeca koju je teško odgajati*. Eduka, Zagreb.
17. Wood, David. (1995.) *Kako djeca misle i uče*. Eduka, Zagreb.
18. Ajduković, M., Pečnik, N. (2002.) *Nenasilno rješavanje problema*. Alinea, Zagreb.
19. Hercigonja, D.K., Flander G.B.; Vučković, D. (1998.) *Hiperaktivno dijete: uznemireni roditelji i odgajatelji*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
20. Lauth, G.W., Schlottke, P.F., Naumann, K. (2008.) *Neumorna djeca, bespomoćni roditelji*. Mozaik knjiga, Zagreb.

Evropska unija

